

Kuopion yliopisto

Sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitos

Lapsi- ja nuorisososiaalityön ammatillinen lisensiaattikoulutus

Lisensiaattityö

Kirsi Kaikko

**LASTENSUOJELUN AVOPERHETYÖN KUNTOUTUMISTA TUKEVAT
ELEMENTIT**

Kuopion yliopisto

Kuopio 2004

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	
1	JOHDANTO 1
2	YHTEISKUNNAN JA ARJEN MUUTOS UUSIEN TYÖTAPOJEN HERÄTTÄJÄNÄ 2
3	PERHEKOKONAISUUDEN JA AVOHUOLLON ENSISIJAISUUS 6
4	PERHETYÖ 9
4.1	Köyhäinhoidosta perhetyöhön 9
4.2	Perhetyön monimuotoisuus 12
4.3	Perhetyö sosiaalisen kuntoutuksen muotona 21
4.4	Perhetyön tyypit 25
4.5	Lastensuojelun avoperhetyö 26
4.6	Avoperhetyö tutkimuskunnassa 28
5	PERHETYÖN TUTKIMINEN 31
5.1	Tutkimuksen tavoitteet 31
5.2	Tutkimusmenetelmät 32
5.2.1	Realistinen kuvailu kenttätöön arvioinnin välineenä 32
5.2.2	Haastattelut 34
5.3	Aineiston analysointi 39
6	TULOKSET: MIKÄ PERHETYÖSSÄ TOIMII JA MITÄ HUKATAAN 42
6.1	Perheiden taustatekijät 42
6.2	Perhetyön tarpeet, toiveet ja tavoitteet 44
6.3	Verkostojen hyödyntäminen 48
6.3.1	Kadonneet isät, läsnä olevat äidit 48
6.3.2	Lasten paikka 50
6.3.3	Suvut ja muut verkostot 54
6.3.4	Perhetyön kolminaisuus: asiakas, perhetyöntekijä ja sosiaalityöntekijä 56
6.4	Kohtaaminen 59
6.5	Yhteiset hetket 65
6.6	Perhetyön auttavat elementit 66
6.7	Työn arviointi ja seuranta 69
6.7.1	Perhetyön vaiheet 69

6.7.2	Perhetyön prosessin arviointi	72
6.7.3	Perhetyön vaikuttavuus	76
6.7.4	Perhetyö työmuotona	79
7	PERHETYÖN MUUTTUVAT KÄSITTEET JA SISÄLLÖT	85
7.1	Perhetyö lastensuojelun työmuotona ja ammatillisena toimintana	85
7.2	Oman ja työyhteisön työn tutkiminen	89
7.3	Tulevaisuuden haasteet	91
	LÄHTEET	94
Kuviot	1 Perhetyöntekijän erilaiset toimintalinjat	16
	2 Tavoitteesta lähtevät kysymykset perhetyössä	17
	3 Haastatellut perheet	36
	3 Tutkimusprosessin kulku	39
	4 Perheen, sosiaalityöntekijän ja verkoston työskentelysuhde perhetyön näkökulmasta	57
	4 Avohuollon tukitoimien piirissä ja sijaishuollossa olevat lapset ja nuoret tutkimuskunnassa	76
	5 Lastensuojelun laitoshoidon nettomenojen kehitys tutkimuskunnassa	77
	6 Perhetyön kuntoutumista tukevat elementit	80
Taulukot	1 Ihminen perussuhteissaan	23
	2 Perhetyöhön osallistuneiden perheiden rakenne	42
Liitteet	1 Perheiden haastattelun runko	
	2 Työntekijöiden haastattelun runko	
	3 Haastattelulupa	
	4 Aineiston purkamisessa käytetyt merkit	
	5 Aineistoa kuvaavia taulukoita	
	6 Aineiston analyysipolku	

KUOPION YLIOPISTO, Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Sosiaalityön pääaine

KAIKKO KIRSI, A: Lastensuojelun avoperhetyön kuntoutumista tukevat elementit

Lapsi- ja nuorisososiaalityön ammatillinen lisensiaattityö, 104 sivua, 6 liitettä

Lisensiaattityön ohjaajat: Professori, YTT Vuokko Niiranen

Professori, YTT Riitta Vornanen

Joulukuu 2004

TIIVISTELMÄ

Perhetyön keskeisenä kysymyksenä ovat sen sisältö, paikka ja vaikuttavuus. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan lastensuojelun avoperhetyöntekijän kiinteässä yhteistyössä sosiaalityöntekijän kanssa toteuttamaa työtä ja etsitään niitä tekijöitä, jotka auttavat perhettä löytämään voimavaransa. Samalla saadaan tietoa perhetyön prosessista. Koska kyse on yhdestä sosiaalityön menetelmästä, on asiakkaan, sosiaalityöntekijän ja perhetyöntekijän keskinäisten suhteiden analysoiminen olennainen osa tutkimusta.

Tutkimus toteutettiin puolistukturoituina haastatteluina elo-marraskuussa 2001. Yhdeksän perheen, heidän perhetyöntekijänsä ja sosiaalityöntekijöidensä nauhoitetusta puheesta kertyi 211 sivua litteroitua tekstiä analysoitavaksi. Haastateltuja perheenjäseniä oli 17, joista 10 aikuisia ja 7 lapsia.

Vanhemmat kokivat perhetyön auttaneen heitä. He olivat saaneet kaipaamaansa hengähdysaikaa ja keskustelukumppanuutta. Lasten mielestä tärkeintä perhetyöntekijän käynneissä olivat olleet heidän ja työntekijän yhteiset hetket. Lasten kommentit liittyivät konkreettisiin asioihin heidän arjessaan, aikuiset sen sijaan kuvasivat myös abstraktimpia asioita kuten kohtaamista työntekijän kanssa.

Perhetyö on ammatillista toimintaa, jonka vaikuttavuuden kannalta on tärkeää, että sitä tarjotaan oikeassa paikassa, oikeaan aikaan ja oikealla tavalla. Sosiaalityöntekijän rooli on tärkeä työn linjakkuuden, tavoitesuuntautuneisuuden ja arvioinnin kannalta. Perheen kunnioittaminen, toiminnan selkeys ja soveltuvuus ovat lopputuloksen suhteen olennaisia asioita. Perhetyöntekijä, perhe ja sosiaalityöntekijä muodostavat kolmion, jonka sisällä perhetyö muotoutuu kunkin perheen yksilöllisiä tarpeita vastaavaksi.

Avainsanat: perhetyö, lastensuojelu, sosiaalipalvelut, sosiaalityö, perhekuntoutus

UNIVERSITY OF KUOPIO, Faculty of Social Sciences

Social work

KAIKKO, KIRSI A: The rehabilitative elements of home-based family work

Licentiate's thesis, 104 pages, 6 appendices

Advisors: Professor Vuokko Niiranen
Professor Riitta Vornanen

December 2004

SUMMARY

The central questions about family work are its content, place and efficiency. The purpose of this investigation was to examine home-based family work, which was carried out by a family worker in a close cooperation with social workers. The purpose was also to search those factors that help the family to reach their own resources. At the same time we get information about the process of family work. Because there was one method of social work in question, it was essential to analyse the relationship between the client, social worker and family worker.

The core material comprises half-structured interviews with families, their social workers and family worker. The interviews were taped and consisted 211 pages of literature text. 17 family members were interviewed, including 10 adults and 7 children.

Parents felt that family work has helped them. They had got time to take a breather that they had longed. They had had someone to talk with. For the children the most important things during family workers visits were shared moments with the worker. Children told about concrete things in their everyday life where adults described more abstract things too, such as meeting the worker.

Family work is professional practice. According to its efficiency, it is important to give it in a right place, right time and right way. The role of a social worker is important in lining, focusing and evaluating the work. Respecting the family, clearness and suitability are the essential things of the work according to the final results. The family worker, the family and the social worker combines a triangle in which the family work takes shape in meeting each family's individual needs.

Keywords: family work, child protection, social services, social work, family rehabilitation

1 JOHDANTO

Perhetyöksi kutsuttu toimintamuoto ei ole alkanut sattumalta, vaan sille on ollut selkeä yhteiskunnallinen tilaus. Itse kiinnostuin aiheesta toimittuani perhetyötä tekevänä sosiaalityöntekijänä, eri tyyppistä perhetyötä tekevien ammattilaisten työparina ja perheitä muiden toteuttamaan perhetyöhön ohjaavana työntekijänä. Käytännössä vaikutti siltä, että tässä tutkimuksessa kuvatasta, tekemisen ja puhumisen välimaastoon sijoittuvasta lastensuojelun perhetyöstä oli apua. Halusin selvittää, miksi näin on ja mihin tämän tyyppisessä avohuollon perhetyössä kannattaa keskittyä. Koska kyse on yhdestä sosiaalityön välineestä, on tärkeää selvittää, mikä on sen olennaisin käyttötapa, josta on paras mahdollinen hyöty asiakkaalle ja missä tilanteessa kannattaa harkita muita välineitä.

Perhetyöstä puhutaan paljon ja sen järjestämisen määrää arvioidaan (Itä-Suomen ... 2004). Kuitenkin perhetyötä menetelmänä on selvitetty lähinnä erilaisista hankkeista tehdyissä raporteissa tai yksittäisten työtapojen kuvauksissa. Tämän tutkimuksen keskiössä on toki yksi työskentelytapa, mutta sen luonnetta analysoidaan mahdollisimman tarkasti ja toisaalta kyseessä on kunnan omalla rahoituksella useiden vuosien ajan järjestämä palvelu, jota voidaan tästä syystä pitää pysyväisluonteisena tuen muotona.

Vaikka perhetyöntekijöiden ammattikunta on hyvin nuorta, oli sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusehtoja koskevan lain eräissä muutosesityksessä mainittu erikseen perhetyöntekijä ammattina ja määritelty sille tietty kelpoisuus. Lakiesitys muovautui ja perhetyöntekijän ammatinimike poistui siitä, mutta ajatuksen esittäminen antaa viitteitä siitä, että perhetyö halutaan rajata sosiaalialan ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneiden henkilöiden työksi. Käytännössä perhetyötä tekevät monet eri alojen ammattilaiset ja sen käyttöalue on hyvin laaja. Koska kyse on heterogeenisestä ja laajalle levinneestä työmuodosta, on tärkeää, että siitä saadaan sekä päätöksenteon että työskentelyn pohjaksi myös tutkimustietoa.

Koska mikään ei synny tyhjiössä, aloitan tutkimusalueen esittelyn käymällä seuraavassa luvussa läpi niitä yhteiskunnallisia ja perhe-elämään liittyviä muutoksia, jotka ovat vaikuttaneet perheiden kanssa tehtävän työn kehittymiseen. Sen jälkeen otan vauhtia perhetyön historiallisista juurista palaten nykyajan monimuotoiseen kenttään ja tutkimuksen kohteena olevaan perhetyön lajiin. Lopuksi selvitan tutkimuksen suorittamiseen liittyvät seikat ja esittelen tulokset.

2 YHTEISKUNNAN JA ARJEN MUUTOS UUSIEN TYÖTAPOJEN HERÄTTÄJÄNÄ

Kuntien toiminta on ollut muutosten kourissa 1980-luvulta lähtien. Valtionosuusjärjestelmän uudistuttua ne eivät enää saaneet sosiaali- ja terveydenhuollon menoihin valtionosuutta toteutuneiden kustannusten mukaan vaan summan, joka määräytyy väestön ikärakenteen perusteella. Samalla siirryttiin normiohjauksesta suosituksiin. Taloudellisen tilanteen heikentymisen myötä syntyi paineita kehittää halvempia ja tehokkaampia avohuollon menetelmiä sekä tehdä entistä enemmän yhteistyötä (esim. Jalava ym 1995, 161).

Vanhempien vaikeudet ja huolet kasvoivat, mikä vaikutti perheiden elämänlaatuun. Perheiden yhdessä olo vähentyi (Hurtig 1999, 22.) Perhekoko pienentyi ja muuttoliike ajoi perheet eroon sukulaisverkostoista, mikä vaikeutti kasvatuserinteiden ja tietämyksen siirtoa sukupolvelta toiselle. Lasten pahoinvointi lisääntyi, mutta samanaikaisesti julkinen palveluverkosto, joka oli tullut korvaamaan puuttuvaa sukulaisverkostoa, rapautui (Bardy ym. 2001, 15-18 ja 63-93).

Laskusuhdanteen aikana syntyi sekä uusia työmuotoja että hoitamattomuutta. Kansantalouden koheneminen ei näkynyt palveluiden paranemisena vaan sekä kuntien välillä että niiden sisälläkin on syntynyt alueellista ja väestöryhmien välistä eriarvoisuutta. Kunnissa arvellaan lasten ja nuorten palvelujen tarpeen edelleen kasvavan ja tilanteiden monimutkaistuvan (Kaikko 2001). Moniammatillisuuden ja kuntien välisen yhteistyön on jo pitkään arveltu helpottavan tulevaisuuden haasteita (esim. Jalava ym 1995, 160; Sosiaali- ja terveydenhuollon ..., 2004; Kaikko 2001).

Ongelmien ja huono-osaisuuden kasautuminen saattaa johtaa ihmisten syrjäytymiseen ja elämönhallinnan tunteen menettämiseen (Kettunen ym. 2002, 68). Syrjäytyneitä eivät enää ole vain työttömät, köyhät ja päihdeongelmaiset, vaan myös ulkoisesti hyvin toimeentulevien perheiden lapset voivat syrjäytyä niin sanotusta tavanomaisesta elämästä. Tämä herättää kysymyksen, voivatko vanhemmat syrjäytyä vanhemmuudesta, jolloin lapset eivät saa tuekseen niitä sosiaalisia taitoja, joita he tarvitsevat selviytyäkseen arjesta. Niin sanotun hyvän perheen tunnusmerkit liittyvät sosiaalityön näkökulmasta laajasti tarkasteltuna yhteisöllisyyteen, yhteisvastuuseen, toisen kohtaamiseen, välittämiseen ja sosiaalistamiseen. Sekä sosiaali- että perhetyöntekijä toimivat perheen tukena ja ”oivalluttajina” näissä asioissa, jotka koskevat myös heitä.

Vaikka Suomessa on paljon lapsiin ja lapsiperheisiin kohdistuvia palveluja, on psykososiaalisten palvelujen verkosto hajaantunut (ks. Bardy ym. 2001, 82-89; Heino ym. 2001) moniksi eri palveluiksi useille eri sektoreille, minkä vuoksi apu ja sen tarve eivät aina kohtaa. Auttamistahojen seulonnan läpi pääsee lapsia ja perheitä, jotka tarvitsisivat apua jo varhemmin kuin vasta sosiaaliviranomaisten puuttuessa asiaan (Lipsanen 1996, 21). Sekä viranomaisten toimintakulttuuri että palvelujen sisältö ja toteuttamistapa vaihtelevat. Tämä on osaltaan johtanut siihen, ettei tilanteisiin aina puututa tai asiat hoidetaan joko yksin tai totutusti oman hallintokunnan/työyhteisön edustajien kanssa. Ongelmien pitkittyminen ja mahdollinen kasaantuminen vaikeuttaa ja hidastaa niiden ratkaisemista. Erityisesti lapsen ensimmäisten vuosien hoidon tukeminen on tärkeää (Törrönen 1998, 56). Lapsi tarvitsee tilaa, aikaa ja vähintään yhden hänestä kiinnostuneen aikuisen (Oranen 1997, 21; kts. myös Järventie 2001), mutta myös vanhempi tarvitsee tunteen siitä, että elämä on mielekäs-tä, riittävän jäsentynyttä, ennustettavaa ja selitettävää ja että hänellä on tarpeeksi voimia vastata erilaisiin vaatimuksiin (Kettunen ym. 2002, 56).

Ehkäisevään lastensuojelutyöhön ei panosteta, vaikka se estäisi ongelmien pahenemisen ja jopa vaativimpia psykiatrisia palveluja koskettavien jonojen syntyä. Vasta kun pahoinvointi on niin pitkällä, että saadaan diagnoosi, on tilanteeseen puututtava. Ennaltaehkäisyllä voidaan tarkoittaa eri asioita. Laitoksen näkökulmasta kaikki, mikä estää lapsen sijoittamisen laitokseen on ennalta ehkäisevää. Avohuollon lastensuojelun näkökulmasta taas voidaan ajatella kaiken, joka estää varsinaisen lastensuojelun asiakkaaksi tai toimenpiteiden kohteeksi tulon olevan ennalta ehkäisevää toimintaa. Käsitteitä käytetään, eikä niille ole vakiintunut tiettyä merkitystä. Toisaalta eri ammattialat käyttävät toistensa käsitteitä irrallaan niiden alkuperäisestä merkityksestä. Esimerkkinä tästä on ”etsivän työn” käsite, joka perinteisessä sosiaalialan merkityksessä on tarkoittanut kentälle menemistä, jotta sieltä voidaan löytää apua tarvitsevat henkilöt tai ryhmät. Mannerheimin Lastensuojeluliiton (Häggman-Laitila ym. 2000, 23) raportissa etsivä työ on liitetty työntekijöiden saavutettavuuteen (projektin toimipisteestä), ei niinkään palvelujen tarpeessa olevien asiakkaiden aktiiviseen etsimiseen.

Asiakaskeskeisyys on ainakin puheen tasolla noussut työn keskiöön ja työskentelymenetelmiä kehitetään siten, että niiden avulla voidaan tukea perheen kuntoutumista (esim. Hurtig 1999, 53, 102). Vanhempien osallisuutta perheen saaman tuen suunnitteluun, palvelujen koordinointiin ja vaihtoehtojen etsimiseen tuodaan esille ja vanhemmat valtaistetaan (Määttä 1999, 35-38; Pohjola 1993). On esitetty kysymys lastensuojeluun liittyvien asioiden ratkaisupaikasta. Olisiko perinteisestä sosiaali-

toimen lastensuojelusta siirrettävä resursseja esimerkiksi koulun oppilashuoltoon (Tuurala 1993, 15) tai lastenneuvolaan (Opas lastenneuvolatoiminnan ..., 2004).

Ihmisten elämäntilanteet ja perheet ovat monimuotoistuneet ja yksilöllistyneet (esim. Karjalainen 1998, 40). Sukupuolten sanotaan lähentyneen toisiaan siten, että yhteisinä nimittäjinä toimivat koti ja kulutus. Silloin ei ole itsestään selvää, mitä isyys ja äitiys merkitsevät. (Hoikkala 1996, 296) Auttamistyö sekä järjestelmänä että yksilökohtaisena työnä kykenee vastaamaan persoonallisiin tarpeisiin ainoastaan olemalla kiinteässä vuorovaikutuksessa asiakkaiden ja muiden kansalaisten kanssa ja oppimalla heiltä. Nykyajan auttamistyö on molemmin puolista oppimista, jossa työntekijän peruskoulutuksessa saavutettu osaaminen vanhenee nopeasti. (Karjalainen 1998, 40) Työssä tulee kehittyä ja kyseenalaistaa vanhat toimintatavat (Aho 1999, 13; vrt. Törrönen 1998, 30).

Vuonna 2003 eduskunta päätti erillismäärärahasta, joka kohdennettiin syrjäytymisen ehkäisemiseksi suunniteltujen hankkeiden toteuttamiseen. Sitä ennen oli niin sanottuja korvamerkittyjä määrärahoja saatavilla niin lasten ja nuorten mielenterveyden tukemista ja palvelujärjestelmän kehittämistä varten kuin vaikeasti huumeongelmaisten hoitoonkin. Hankkeet ovat monista ansioistaan huolimatta lyhytaikaisia. Projektikeskeisyyden on myös epäilty vievän resursseja perustyöltä (Forssén 2002, 4-6). Hankkeet eivät ole lyhentäneet hoitojonoja, kuten odotettiin. Pitäisikö joko niiden sijaan tai lisäksi panostaa enemmän kuntien perustyön tukemiseen, kehittämiseen ja mahdollisesti uudelleen organisointiin. Tähän suuntaan ollaan menossa. Sekä kansalliseen terveydenhuollon kehittämissuunnitelmaan että kansalliseen sosiaalialan kehittämissuunnitelmaan (Sosiaalialan ... 2003) on liitetty mittava taloudellinen ja tiedollinen tuki, jota on mahdollista saada ohjelmien mukaisesti, pitkäjänteisiin ja perustyöhön liittyviin kehittämissuunnitelmiin. Ne eivät merkitse vain projektien toteuttamista työssä vaan kokonaisvaltaista tilanteiden, järjestelmien ja toimintavaihtoehtojen arviointia, sosiaalialan uutta suuntaamista ja reformia.

Kyse on pitkäjänteisestä kehittämisestä, jossa tähtäin on vuodessa 2015. Tavoitteena on muokata arkityötä joko edellä mainittujen hankkeiden kautta tai ilman niitä. Samalla myös perhetyötä arvioidaan säännöllisesti osana lääninhallitusten valtakunnallista peruspalvelujen arviointia. Ensimmäinen arviointi tuotti tulokseksi suosituksen perhetyön määrittämisestä, koska perhetyöksi kutsutaan niin monenlaisia työtapoja ja orientaatioita, että niiden perusteella on mahdotonta arvioida perhetyössä tapahtuvaa kehitystä. Eräässä kunnassa todettiin, että heillä perhetyötä tekevät kaikki. (Itä-Suomen ..., 2004) .

Perhekeskeisyydellä on suomalaisessa lastensuojelussa pitkät perinteet (esim. Kananoja 1996). Perhetyö, perhetukityö tai jalkautettu perhetyö, jotka ovat osa niistä termeistä, joilla työskentelyä kuvataan (vrt. esim. Heino ym. 2000) on yksi tapa vastata ajan haasteisiin lastensuojelun sektorilla. Perhe on sosiaalialalla tärkeä yhteistyökumppani, jonka apu on olennaisen tärkeä viranomaisille (Forsberg 1998; Hurtig 1999). Perhetyöllä vastataan tarpeeseen nähdä perheen arki autenttisena ja auttaa siitä käsin (Törrönen 1998, 28). Koska työmuoto on levinnyt nopeasti ja sitä toteutetaan hyvin eri tavoin, on tärkeää, että sitä tutkitaan. Projekteista raportoidaan, mutta olennaista on kuvata myös pysyvämpiä, osana peruspalveluja järjestettäviä työtapoja. Tällöin päästään melko lähelle sosiaalisen raportoinnin periaatetta, joka on kansallisen sosiaalialan kehittämisohjelman tavoitteita (Sosiaalialan ..., 2003). Tässä tutkimuksessa tavoite on hienosyisempi ja metodologisempi: löytää ammatillisesti tarkasteltuna lastensuojelun perhetyön arjessa auttavat elementit.

Tutkimuksen aluksi kerron perhetyön historiallisista juurista edeten nykymuotoisen lastensuojelun perhetyön kuvaamiseen erityisesti tutkimuskunnassa. Koska perhetyö on hyvin monimuotoista, joudun rajaamaan työmuodon kuvauksen lähelle lastensuojelua ja siinäkin jättämään esimerkiksi sosiaalityöntekijän tekemän pitkäjänteisen perhetyön tutkimukseni ulkopuolelle. Tutkin perheen, perhetyöntekijän ja lastensuojelun sosiaalityöntekijän yhdessä määrittämää ja toteuttamaa perhetyötä, jossa heistä jokaisella on oma tärkeä roolinsa. Tutkimuksen toteuttamista koskevan luvun jälkeen esitän tarkemman kuvauksen aineistosta ja keskeisistä tuloksista. Lopuksi pohdin perhetyön ja sen tutkimisen haasteita.

3 PERHEKOKONAISUUDEN JA AVOHUOLLON ENSISIJAISSUUS

Perhe on keskeinen yksikkö sekä suomalaisessa että erityisesti eurooppalaisessa yhteiskunnassa. Se nauttii yhteiskunnan suojaa (vrt. Euroopan sosiaalinen peruskirja 2004 ja Yleissopimus lapsen oikeuksista 1989) ja sen autonomiaan voi puuttua vain poikkeustapauksissa. Tämä perhekeskeisyys ja sen ykseyden tukeminen näkyy selkeästi suomalaisessa perhetyössä. Perhetyötä koskevissa hankeraporteissa ei juurikaan näy itsemääräämisoikeuteen puuttumista, kontrollia tai vastaavaa, vaan tuki, kumppanuus ja empatia korostuvat (esim. Häggman-Laitila ym. 2002, Pietilä ym. 2000, Hurtig 1999, Niemi 1999).

Auttajat kulkevat perheiden kanssa hyvyyden ja vahvuuksien polkuja (esim. Hurtig ym. 2000). Sekä YK:n lapsen oikeuksien julistus että Suomen lastensuojelulainsäädäntö ovat korostaneet lapsen etua ja hänen oikeuttaan erityiseen suojeluun (Lastensuojelulaki/683/1983/ 1§). Lastensuojelulaissa lapsena pidetään alle 18-vuotiasta henkilöä ja nuorena 18-21-vuotiasta nuorta. Suomen perustuslaissa (1999) lapsi on nostettu itsenäiseksi subjektiksi. Vanhempia ja muita lasta hoitavia henkilöitä on tuettava lapselle suotuisten kasvuolojen vakiinnuttamiseksi. Viranomaisten toiminnan on oltava mahdollisimman hienovaraista niin, ettei millään toimenpiteillä aiheuteta vahinkoa lapsen suotuisalle kehitykselle (Lastensuojelulaki /683/1983/ 9§).

Perhetyö voi olla osa monien eri sektoreiden palveluja (vrt. Itä-Suomen ... 2004). Pääasiassa se sijoittuu sosiaalipalveluihin, joiden järjestämisestä kunnan on huolehdittava siinä laajuudessa ja sen sisältöisenä kuin kulloinkin säädetään ja paikkakunnalla oleva tarve edellyttää. Käytännössä lastensuojelun perhetyötä voidaan järjestää, jos sitä pidetään kunnassa tarpeellisena, koska mitään pakkoa tai velvoitetta siihen ei ole. Työskentelytavalla on tilausta ja siihen uskotaan, koska perhetyöntekijän palkkaaminen kuntiin on yleistynyt viime vuosina nopeasti. Pontta sille ovat antaneet myös säädökset, joiden pohjalta kunnat ovat saaneet rahoitusta tutkimus- ja kehittämistoimintaan. Näillä korvamerkityillä valtionavustuksilla ja kehittämishankerahoilla on palkattu perhetyöntekijöitä, kehitetty moniammatillista yhteistyötä ja koulutettu henkilökuntaa. Erilaisten hankkeiden tiimoilta myös muut ammattikunnat ovat kiinnostuneita perhetyöstä. Uusi lastenneuvolaopas (Opas lastenneuvola-toiminnan ..., 2004) esittää, että jokaista kolmea neuvolaterveydenhoitajaa kohden tulisi palkata perhetyöntekijä, joka tapaisi vanhempia neuvolassa ja heidän kotonaan, vetäisi erilaisia ryhmiä ja tukisi vanhempia varhaisessa vuorovaikutuksessa lapseen.

Lastensuojeluun liittyvä lainsäädäntö lähtee avohuollon ensisijaisuudesta samalla tavoin kuin koko sosiaalilainsäädäntö normaalipalvelujen periaatteesta. Avohuollossa työ on kasvuoloihin vaikuttamista, tiedon ja asiantuntija-avun välittämistä, huoltajien tukemista ja yksilökohtaisen lastensuojelun toteuttamista (Lastensuojelulaki/683/1983/ 2§). Sosiaaliasiosta vastaavan toimielimen on lisäksi toimittava siten, että sosiaaliset näkökohdat otetaan huomioon kunnan eri toiminnoissa, kuten terveydenhuollossa, koulutoimessa, maankäytön järjestämisessä, työllistämässä sekä kulttuuri- ja vapaa-ajan toiminnoissa (Sosiaalihuoltoasetus/607/1983/18§).

Niin perhetyön kuin muunkin lasten kasvatukseen tähtäävän toiminnan tavoitteena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä. Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatus sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Lasta tulee kasvattaa siten, että hän saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Häntä ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti, vaan hänen itsenäistymistään ja kasvamistaan vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta/361/1983/1§). Perhetyöntekijä toimii tarvittaessa lapsen ja hänen huoltajiensa tukena. Hän myös arvioi sosiaalityöntekijän ohella lapsen saamaa huolenpitoa ja sen puutteita suhteessa lainsäädännössä ilmaistuihin tavoitteisiin.

Jos jokin asia uhkaa vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä, turvallisuutta tai kehitystä, on viranomaisten puututtava tilanteeseen. Puuttuminen tarkoittaa yhteydenottoa perheeseen ja asioiden selvittelyä keskustelemalla. Kaikki mikä tapahtuu lasta sijaishuoltoon sijoittamatta, on avohuoltoa. Avohuollon tukitoimin asioihin voi puuttua heti, kun huoli syntyy. Tässä tilanteessa perhetyön merkitys on väljyyttä, selkeyttä, keinoja ja näköaloja tarjoavana tahona toimiminen. Avohuollon toimenpiteillä yritetään selvittää niin pitkään kuin mahdollista. Huostaanoton kriteerit lastensuojelun viimesijaisena toimenpiteenä ovat tiukat. Viime vuosina on arveltu, että sijoitusta siirretään viimeiseen asti kuntien alhaisten määrärahojen vuoksi. Entistä vaikeampaa ja monimuotoisempaa lastensuojelutyötä joudutaan hoitamaan entistä pienemmillä resursseilla. Kun huostaanottoa ryhdytään valmistelemaan, voi perhetyöntekijä olla koko prosessin ajan perheenjäsenten tukena. Hän voi toimia tuttuina linkkinä mahdolliseen sijaisperheeseen tutustuttaessa tai vanhempien ja lasten sijaishuollon aikaisissa tapaamisissa. Koska viranomaisilla on erityinen velvollisuus toimia huostaanoton jälkeen niin, että perhe voitaisiin jälleen yhdistää, antaa se myös perhetyölle erilaisia toiminta-

areenoita. Harkittaessa huostaanoton purkamista, perhetyöntekijä voi olla mukana arvioimassa tilannetta biologisessa kodissa ja auttamassa lapsen kannalta parhaan ratkaisun löytymistä.

Perhetyö on tavoitteellista ja suunnitelmallista. Se perustuu huolto- ja palvelusuunnitelmiin, jotka laaditaan perheen ja työntekijöiden yhteistyönä. Ne tulee tehdä aina silloin, kun kyseessä ei ole tilapäinen ohjaus tai neuvonta. Perhetyön sisältö ja sen vaihtoehdot tulee selvittää asiakkaalle niin, että ne ymmärretään ja syntyy todellinen mahdollisuus vaikuttaa palveluihin. (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeusturvasta/812/2000). Perhetyö perustuu asiakkaan vapaaehtoisuuteen ja se on sosiaalipalvelua, josta voidaan periä maksu. Työskentelyä ohjaavat kulloinkin perhetyötä tekevän työntekijän ammattialan eettiset ohjeet, joita sosiaalityössä ovat muun muassa perheen itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, omatoimisuuteen tukeminen ja valinnan vapaus. Perhetyöntekijän tulee toimia erilaisten sääntöjen ja ohjeiden viidakossa oma ammatti-identiteettinsä ja työvisionsa säilyttäen niin, että yhteiskuntamme heikoimmat jäsenet saavat äänensä kuuluville.

4 PERHETYÖ

4.1 Köyhäinhoidosta perhetyöhön

Historia auttaa meitä ymmärtämään nykypäivää. Perheiden kohtaamisen ja auttamisen tavat ovat kehittyneet yhteiskunnan muutosten myötä, mutta vanhoja suhtautumis- ja toimintatapoja on näkyvillä joissakin perhetyön muodoissa myös nykyaikana. Tämän vuoksi käyn läpi perhetyön kehittämisen historiaa sillä tavoin kuin sen itse olen hahmottanut.

Sirkka-Liisa Pylväs (1997, 19) on käyttänyt termiä ”perhetukityö” ja esittänyt, että sen kehittämisen taustalla ovat sekä 1950-luvun perheterapiat että vuosina 1930–1990 toteutettu lastenkotien muutos orpojen hoidosta perheiden huomioimiseen. Perhekeskeisen työmuodon kehittymiseen vaikuttivat sekä tuolloin syntynyt tarve monipuolistaa lastensuojelun työtapoja että kuntien taloudellisen tilanteen heikentyminen. Sitä tukivat myöhemmin vuoden 1984 lastensuojelulaki ja asetus tuodessaan esille avohuollon tukitoimet ja vaikuttaessaan lastenkotien resursseihin (myös Tuurala 1993).

Mielestäni kyse on kuitenkin paljon aiemmin alkaneesta kehityksestä, jossa Pylvään kuvaamat vaiheet ovat vasta lähihistoriaan liittyviä asioita. Lähden liikkeelle 1200-luvulta, jolloin perhenäkemyksen on lähtenyt uudella tavoin kehittymään ja jonka vaikutteita on nähtävissä nykymuotoisissakin perhetyön tavoissa.

Historiallisesti tarkastellen perhe oli pitkään autonominen yksikkö, jonka sisäisten asioiden ei katsottu kuuluvan ulkopuolisille. Lapsia ja vaimoa sai kasvattaa kuten perheen sisällä hyväksi havaittiin. Suurperhe oli vielä 1600-luvulla jäsentensä pääasiallinen turva elämän kolhuja vastaan. Silloin kun perhe tarvitsi ulkopuolista apua tuli se avun luo esimerkiksi 1200-luvulla köyhien majoittamista varten tarkoitettuihin Pyhän Hengen huoneisiin. (Pulma 1994, 17-25).

1750-luvulla syntyi käsitys, ettei rahvas osannut tai välittänyt hoitaa lapsiaan kunnolla, joten ruokko- ja vaivaishoitojärjestelmät tarkoittivat lasten sijoittamista kotinsa ulkopuolelle. Lastenkoteja pidettiin hyvinä hoitopaikkoina turvattomille lapsille. Rouvasväen yhdistyksiä perustettiin tukemaan köyhälistövaimoja. Niiden tekemä työ merkitsi myös kotikäyntien muodossa tapahtunutta kasvattavaa ja aktiivista äitien tukemista. (Pulma 1994, 17-64). Kotiin tehtävä avoperhetyö oli saanut alkunsa.

Perhekuntoutuksen uranuurtajana toimi Mikkelin maalaiskuntaan 1868 perustettu Suonsaaren työlaitos, jossa oli työttömiä ja työtä vieroksuvia ihmisiä perheittäin. Kuntoutus sisälsi talous-, maanviljely- ja käsitöitä. Lapsille opetettiin myös lukemista ja uskonoppia. Vaivahoito siirtyi vuosien 1865 ja 1873 kunnallisasetuksilla seurakunnilta itsehallinnollisille kunnille, jolloin toimintaa ryhdyttiin rahoittamaan verotuloilla. Hyväntekeväisyysjärjestöjen työ jatkui. Lasten hyvinvoinnista huolehtivat rouvasväen yhdistykset, martat, diakonissalaitos ja Barnavårdsföreningen i Finland, jolla oli äiti- ja lapsikoti Helsingissä. (Jaakkola 1994, 71-149) Naisjärjestöjen keskeinen tehtävä oli valistaa äitiä ja kasvattaa lapsia, jotta he oppisivat hyvät tavat ja oikeat arvot. Hyvien asioiden uskottiin välittyvän äitien kautta muuhun perheeseen. Seuraava vaihe kotiin tehtävän työn kehittämisessä olivat 1879 vaivahoitoasetuksen perusteella palkatut peräänkatsojamiehet, jotka lautakuntien jäseninä tekivät omalla peräänkatsomus-alueellaan kotikäyntejä. Luottamusmiesten puoliammatilliselta aikakaudelta siirryttiin pikkuhiljaa kutsumustyöhön ja ammatilliseen perheiden kanssa tehtävään työhön. Diakonissat olivat vuosisadan alussa niitä ammattilaisia joille kuului sielunhoitoa, terveydenhoitoa ja sosiaalista työtä. Avohuolto oli ensisijainen työmuoto jo vuoden 1922 sosiaalihuoltoa koskevassa lainsäädännössä. Nykypäiviin asti on säilynyt myös huolenpidon ja kurinpidon eriyttäminen. 1921 kuntiin tuli lastentarkastajia, jotka valvoivat ja ohjasivat sekä avustusten käyttöä että perheiden kotielämää. (Satka 1994, 261-334)

Mannerheimin Lastensuojeluliitto palkkasi 1930-luvulla kodinhoitajattaria, mutta vasta ennen II maailmansotaa aloitettiin nuorten naisten kouluttaminen työapuun, kodinhoitotehtäviin ja äitien valistamiseen. Kodinhoitajan ammattikunta syntyi. Entisajan kodinhoitajat asuivat työjaksojen aikana asiakasperheissä, minkä vuoksi heillä ei voinut olla omia lapsia. Sota-aika korosti jälleen naapuriapua ja talkootyötä. Sosiaalinen työ nähtiin parempaan tulevaisuuteen tähtäävänä työnä, jossa lasten terveyden ja hyvinvoinnin turvaaminen oli olennainen yhteiskunnallinen tehtävä. 1960-luvulla kodinhoitajien identiteetti muuttui vallitsevan kulttuurin myötä. Heille määriteltiin työaika, joka mahdollisti oman perheen perustamisen. Kutsumuksesta siirryttiin palkkahoivaajan ammattityöhön. (Nupponen ym. 1983, 1-15)

Ruotsissa oli yhdyskuntatyötä toteutettaessa havaittu, sellaisen moniongelmaisten lapsiperheiden ryhmän muodostuminen, jota ei perinteisillä työmuodoilla tavoitettu. Tämän vuoksi naapurimaassa ryhdyttiin järjestämään ”hemma hos”-toimintaa, jolla saatiin hyviä tuloksia. Suomessa Mannerheimin Lastensuojeluliitto lähti yhdessä sosiaalihallituksen kanssa toteuttamaan sovellettua ruotsalaisesta mallia ”kodinhoitajan tehostetun perhetyön” -kokeiluhankkeessa. Se toteutettiin eri kunnissa, eri

puolella Suomea vuosina 1976-1981, jonka jälkeen työmuoto levisi koko maahan. Tehostetun perhetyön ideana oli moniongelma-perheille räätälöity kotipalvelu, jossa kodinhoitaja työskenteli yhdessä perheessä useitakin viikkoja toteuttaen työnohjausryhmän kanssa tehtyjä suunnitelmia. Tavoitteena oli saada perhe omatoimiseksi, vastuulliseksi ja vuorovaikutukseen ympäristönsä kanssa. (Nupponen ym. 1983, 1-15)

Lapsiperheiden kotipalvelu on vähentynyt vuosi vuodelta ja lähes kadonnut kuntien palvelukartalta (Bardy ym. 2001, 65-68). Syynä tähän on ollut vanhusten kasvava määrä, jolloin kodinhoitajien työpanos on vähitellen siirtynyt lapsiperheiden auttamisesta vanhustyöhön. Aukkoa on täytetty muilla perhetyön muodoilla. Myös kodinhoitajan ammattikunta on häviämässä. Heitä ei enää kouluteta, vaan keskiasteen uudistuksen myötä koottiin sosiaali- ja terveystieteiden perustutkinnot yhden tutkintonimikkeen, lähihoitajan alle. Lähihoitajan koulutus korvaa yhdeksän aiempaa ammattitutkintoa, joten se sisältää monenlaisia hoito- ja huolenpitotehtäviä siinä missä kodinhoitajakoulutus keskittyi yhdessä tehtävässä vaadittavaan tieto-taitoon.

Pidän perhetyöntekijän ammattinimikettä 1990-luvun tuotteena. Jo tätä ennen oli puhuttu perhetyöntekijöistä ja perhetyöstä, mutta työpaikkailmoituksissa etsittiin työntekijöitä varsinaiseen perhetyöntekijän toimeen vasta muutama vuosi sen jälkeen kun sen tehtäväkuva oli esitetty. Siihen saakka ilmoituksissa haettiin ohjaajan tai muulla vastaavalla nimikkeellä työntekijöitä, jotka tekisivät perhetyötä. Työ on kehittynyt valtavasti viimeisen kymmenen vuoden aikana ja perhetyöntekijöille vuosittain järjestetty valtakunnallinen tapaaminen kerää yhä useampia osallistujia. Ammattikorkeakoulut ovat lisänneet perhetyön tai perhehoitotyön opintoja omaan koulutustarjontaansa.

Koska perhetyö on ammatillista toimintaa, tarvitaan siinä koulutuksen ja työkokemuksen perusteella syntynyttä asiantuntijuutta. Asiantuntijuus voi perustua myös niin sanottuun hiljaiseen tietoon (Yliruka 2000). Hiljainen tieto on kollektiivista tiedon luomista ei-verbaalisten merkkien ja työyhteisön käytäntöjen havainnoinnin ja tulkinnan kautta. Sitä kertyy pikku hiljaa työyhteisön työskentelyn kuluessa ja siitä muodostuu koko yhteisön keskeinen pääoma. Intuitio liittyy olennaisesti hiljaiseen tietoon. Molemmat tapahtuvat alitajunnassa ja niihin liittyy sekä kokemusta, tietoa että taitoja. Intuition voi ajatella myös perustuvan hiljaiseen tietoon sekä asiakkaan ja ammattilaisen molemmin puoliseen oppimiseen ja kehittymiseen. (Nurminen 2000 11- 31). Perhetyöntekijöiden ammattikunta on nykyisessä muodossaan nuorta ja hiljaista tietoa kertyy työkokemuksen mukana koko ajan.

Perhetyöstä on julkaistu monia raportteja, mutta ne koskevat miltei yksinomaan hankkeissa perheiden parissa toteutettua työtä. Niissä tarkastellaan perheiden tilannetta hankkeen piiriin tultaessa ja sen piiristä poistuttaessa. Tulokset näyttävät myönteisinä, mutta onko hankemaailmassa edes mahdollista esittää raporttia, jossa todetaan, että tavoitteessa on epäonnistuttu? Tutkimukset kohdistuvat valikoituun joukkoon perheitä. Pitkittäistutkimus perhetyön vaikuttavuudesta puuttuu. Työhön liittyvää asiantuntijuutta ei hankeraporteissa ole eritelty, vaan niistä välittyy kuva perhetyöstä työnä, jota miltei kuka tahansa voi tehdä (esim. Puroila 2004; Häggman-Laitila ym. 2000). Toisaalta useiden raporttien synteessä perhetyö näyttää monien erilaisten menetelmien, tietojen, taitojen ja osaamisen aarresampona, joka pystyy toimimaan laaja-alaisesti perheiden ja viranomaisten apuna ja tukena. Siltä odotetaan vastausta niin lastensuojelun suurten kustannusten taittumiseen kuin muiden ammattiryhmien työruuhkaankiin.

4.2 Perhetyön monimuotoisuus

Perhetyöllä tarkoitetaan sosiaali- ja terveydenhuollossa monia eri asioita (esim. Heino ym. 2000, 10-23). Käytettyjä käsitteitä, jotka helposti sekoittuvat toisiinsa ovat esimerkiksi perhehoito, perhehoitotyö ja perhetyö. Perhehoito on yksityisessä perhekodissa tapahtuvaa lapsen tai aikuisen hoitoa tai huolenpityötä (Perhehoitajalaki 312/1992). Yleisimmin työmuotoa käytetään lastensuojelussa, psykiatriassa ja kehitysvammahuollossa. Perhehoitotyöllä voidaan tarkoittaa sekä perhehoitokodeissa tehtävää työtä että terveydenhoidon ammattihenkilön tietyllä viitekehyksellä suorittamaa hoitotyötä. Perhehoitotyön käsite on tullut suomalaiseen hoitotieteeseen viime vuosikymmenellä. Se tarkoittaa karkeasti määriteltynä koko perheen huomioimista hoitotyössä ja on ensisijassa ehkäisevän perhetyön muoto (esim. Pietilä ym. 2000, 187).

Perhetyötä voidaan pitää myös yhtenä sosiaalityön menetelmänä (Pylväs 1997; Karvinen 1993 157-158). Tällöin se voi olla joko sosiaalityöntekijän tekemää perhetyötä tai perhetyöntekijän sosiaalityöntekijän toimeksiannosta toteuttamaa yhteiseen päämäärään pyrkivää työtä. Perhetyö voidaan luokitella psykososiaaliseksi työksi, jossa yhdistyy sosiaalitetellinen ajattelu psykologiseen tietoon ja terapeutiseen osaamiseen (Granfelt, 1993, 188). Perhetyön tavoitteena on tukea perhettä niin, ettei huostaanottoa tarvita tai helpottaa huostaanottotilanteessa. Joissakin perhetyön muodoissa pyritään avartamaan perheen kasvatustietoisuutta (Pylväs 1997, 19). Mirja Satka (1994, 261) määrittää perhetyön yhteiskunnalliseksi ja sosiaaliseksi työksi, jolla yritetään tapauskohtaisesti ratkaista ihmisten arkielämässä esille tullutta sosiaalista turvattomuutta.

Vuoden 2003 peruspalvelujen arviointia varten lähetettiin kuntiin lääninhallituksista yhteistyössä Sosiaali- ja terveysministeriön ja Stakesin kanssa perhetyötä koskeva kysely. Sen johdannossa todettiin, ettei perhetyöstä ole olemassa kattavaa määritelmää, vaan ”perhetyön sisältö ja kohdentuminen ja muodot voivat vaihdella sen mukaan, minkä palvelusektorin alaisuudessa perhetyötä tehdään. Perhetyötä voidaan toteuttaa perhetapaamisina, perheen ja lapsen keskusteluina, kotikäynteinä, kerho- ja ryhmätoimintana, retki- tai leiritoimintana, perhekuntoutuksena. Perhetyötä luonnehtii niiden sijoittuminen laitos- ja avohuollon välimaastoon.” Tässä tutkimuksessa keskityn tutkimuskunnan oman perhetyöntekijän, lastensuojeluviranomaisten toimeksiannosta toteuttamaan perhetyöhön, joka sekin sisältää hyvin monenlaisia toimintatapoja.

Lastensuojelun ”perhetyö” on näkökulma, joka ohjaa työskentelyä kokonaisvaltaisesti. Käytän sanaa ”näkökulma”, koska perhetyönä pidetään joissakin toimintakulttuureissa myös työtä yksittäisen aikuisen kanssa silloin, kun hänen perheensä huomioidaan keskusteluissa hänen kanssaan. Laajemmin tätä teoriasuuntausta edustaa systeeminen perhetyö (esim. Hoffman 1985; Payne 1997). Olipa teoriasuuntaus mikä tahansa, viittaa perhetyö käsitteenä siihen, että työntekijän näkökulma kohdistuu perheeseen. Yhä enemmän työ kohdistuu joko ns. ”saman jääkaapin jakavaan perheeseen” (suppeampi näkemys) tai sitten laajennettuun perheeseen, joka käsittää lapsille tai aikuisille tärkeitä henkilöitä. Tällöin lähestytään verkoston käsitettä ja sen kanssa toimimiseen kehitettyjä työmenetelmiä.

Perhetyötä käytetään monissa erilaisissa tilanteissa. Sen tavoitteena on tukea perhettä selviämään arjesta ja arjessa. Se voi tarkoittaa kodinhoitoapua vanhempien väsyessä tai opetellessa hoitamaan lastaan. Se voi myös olla erilaisten vertaisryhmien ohjaamista tai yhdyskuntatyötä runsaasti lapsia sisältävillä asuinalueilla. Perhetyö voi merkitä perheleirejä, mutta useimmiten se on keskustelua työntekijän ja perheenjäsenten välillä. Tällä keskustelulla pyritään perhetilanteen paranemiseen. Hankeraporteissa (esim. Häggman-Laitila 2000) tyydytään määrittelemään perhetyö yhdellä, hankkeeseen soveltuvalla tavalla sitä mitenkään problematisoimatta. Kaikissa hankeraporteissa ei edes ole perhetyön määritelmää, vaan se otetaan ikään kuin itsestään selvyytenä ja tyydytään hankekuvaukseen. Perhetyö ei olekaan helposti määriteltävissä, koska se on niin monimuotoista. Yritän tässä luvussa jäsentää perhetyötä sen sisällön kautta ja löytää perusteita erilaisille työmuodoille.

Perhetyötä on pyritty jäsentämään aiemminkin. Systemaattisin yritys kuvata ja määritellä perhetyön hajanaista käytäntöä toteutettiin osana sosiaali- ja terveysalan tutkimuskeskuksen, Stakesin, huos-

taanottoprojektiä. Sen kuluessa koottiin yhteen useita perhetyötä toteuttavia tahoja ja kerättiin valmiiden kysymysten avulla kuvauksia työn toteuttamistavoista. Niiden avulla pyrittiin jäsentämään perhetyötä selkeäksi, määritellyksi kokonaisuudeksi, mutta jouduttiin toteamaan työn olevan niin monimuotoista, ettei se taivu selkeisiin raameihin. (kts. Heino ym. 2000)

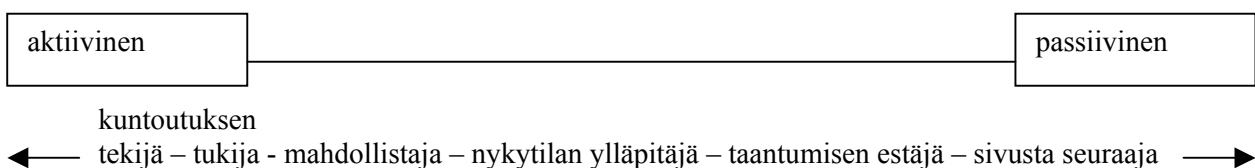
Perhetyötä työmuotona tutkittaessa auttaa sen pilkkominen pienempiin, helpommin määriteltäviin osa-alueisiin, jolloin päästään syvemmälle ja selkeämmin ilmiöihin käsiksi. Sirkka-Liisa Pylväs tutki perhetyötä vanhempien kasvatustietoisuuden näkökulmasta. Perhetukityö, kuten hän perhetyötä nimitti, oli keino opettaa ohjaavan kasvatuksen taitoja. (Pylväs 1997, 117-120.)

Eräs perusteellisimmista perhetyön tutkimuksista on Johanna Hurtigin vuonna 2003 julkaistu väitöskirjatyö, jossa hän keskittyy lapsen asemaan. Hän on jäsentänyt alustavaa kiinnostustaan tutkimaan perhetyössä tihkuvan auttamismallin avulla. Tihkumisella hän viittaa apuun, jonka viranomaiset kuvittelevat välittyvän (toisin sanoen tihkuvan) lapelle, kun työntekijä ja vanhempi ovat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa ilman, että työntekijä kohdistaa työtään suoraan lapseen. Tämä johtaa lapsen jäämiseen syrjään aikuisten toimiessa keskenään. (Hurtig 2003, 37-40.) Edellä mainituissa tutkimuksissa on tullut esille jo kaksi erilaista asiantuntijuutta vaativaa työtapaa, toisaalta lasten kanssa työskentely toisaalta vanhempien opastaminen ohjaavan kasvatuksen keinoin. Kumpikin sisältää monia mahdollisuuksia ja edellyttää laaja-alaisia tietoja ja taitoja. Tässä tutkimuksessa en keskity kumpaankaan, vaan tarkastelen perhetyötä menetelmänä sisällön ja koetun vaikuttavuuden näkökulmista.

Jäsennän perhetyötä sitä kuvaavista raporteista esille nousevien tekijöiden perusteella (esim. Heino ym 2000; Hurtig 1999; Häggman-Laitila ym. 2000; Niemi 1999; Pylväs 1997). Nämä seikat joko yhdistävät tai erottavat perhetyön toteuttamistapoja toisistaan. Koska lastensuojelutyö on tavoitteellista sosiaalityötä (vrt. esim. Rostila 2001) ja sen oikeutus tulee tavoitteen kautta, lähden liikkeelle siitä hahmottaessani perhetyön kokonaisuutta ja siihen liittyviä osatekijöitä. Ilman tavoitetta ei ole ammatillista työtä vaan perhetyökin jää seurustelun ja oleilun asteelle. Tavoite antaa ryhtiä ja määrittää työn suunnan. Se voidaan jakaa pienempiin osatavoitteisiin, joihin nähden työn etenemistä voidaan arvioida. Tavoitteet voivat olla joko ääneen lausuttuja tai niin sanottuja piilotavoitteita, joita ei sanota ääneen, vaan ne voi päätellä asianosaisten toiminnasta. Toimija pyrkii tiettyyn tavoitteeseen kertomatta sitä muille. Tällöin hän ei voi saada pyrkimykselleen tukea muilta, mutta voi jopa toimia tavalla, joka on julki lausuttujen tavoitteiden vastainen. Se heikentää työn tulokselli-

suutta. Tavoitteiden asettelussa voidaan pyrkiä yksituumaisuuteen tai sitten voidaan jättää asiat auki antaen monien, erilaisten toiveiden elää.

Perhetyön kuvauksissa tuodaan esille työskentelyn aloittamisvaiheen tavoitteena jonkinlaisen yksimielisyyden saavuttamista siitä, mihin työllä pyritään ellei sitä ole jo projekti- tai muussa palvelukuvauksessa ilmaistu (vrt. Heino 2000). Mikäli se on kuvauksessa ilmaistu, tulee tämä tavoite asiakkaalle valmiiksi annettuna. Perhetyöntekijällä voi olla erilaisia tavoitteen mukaisia toimintalinjoja (Kuvio 1). Hän voi omaksua aktiivisen roolin, joka tyypillisimmillään näkyy puolesta tekemisenä esimerkiksi asunnon siivoamisena, aikojen varaamisena ja etuuskien hoitamisena. Tukijan ja mahdollistajan roolit tarkoittavat työntekijän mukana oloa niin sanottuna ”hiljaisena yhtiömiehenä” esimerkiksi lapsen koulupalavereissa ja saattajana sairaalassa. Työntekijä voi myös harjoitella perheen kanssa ennakkoon asioiden esille ottamista neuvotteluissa tai tärkeiden puhelujen soittamista. Nykytilan ylläpitäminen tarkoittaa perhetyölle annettua tavoitetta pitää perheen elämä määriteltyjen mittapuiden mukaan tämänhetkiselällä tasolla. Taantumisen estäminen voi joissakin tilanteissa olla tärkeää, kuten myös tilanteen seuraaminen passiivisesti. Passiivinen seuraaminen voi johtaa puutumiseen silloin jos perheen toiminnassa tapahtuu sellaisia asioita, joihin viranomaisten on reagoitava. Kansanomaisesti on kyse ”kyttäämisestä” tai viranomaiskielellä ”näytön hankkimisesta” joko perheen selviytymiskyvyistä tai niiden puutteista. Edellä mainituin edellytyksin voidaan puhua myös joko dynaamisesta tai staattisesta perhetyöstä.

Kuvio 1. Perhetyöntekijän erilaiset toimintalinjat

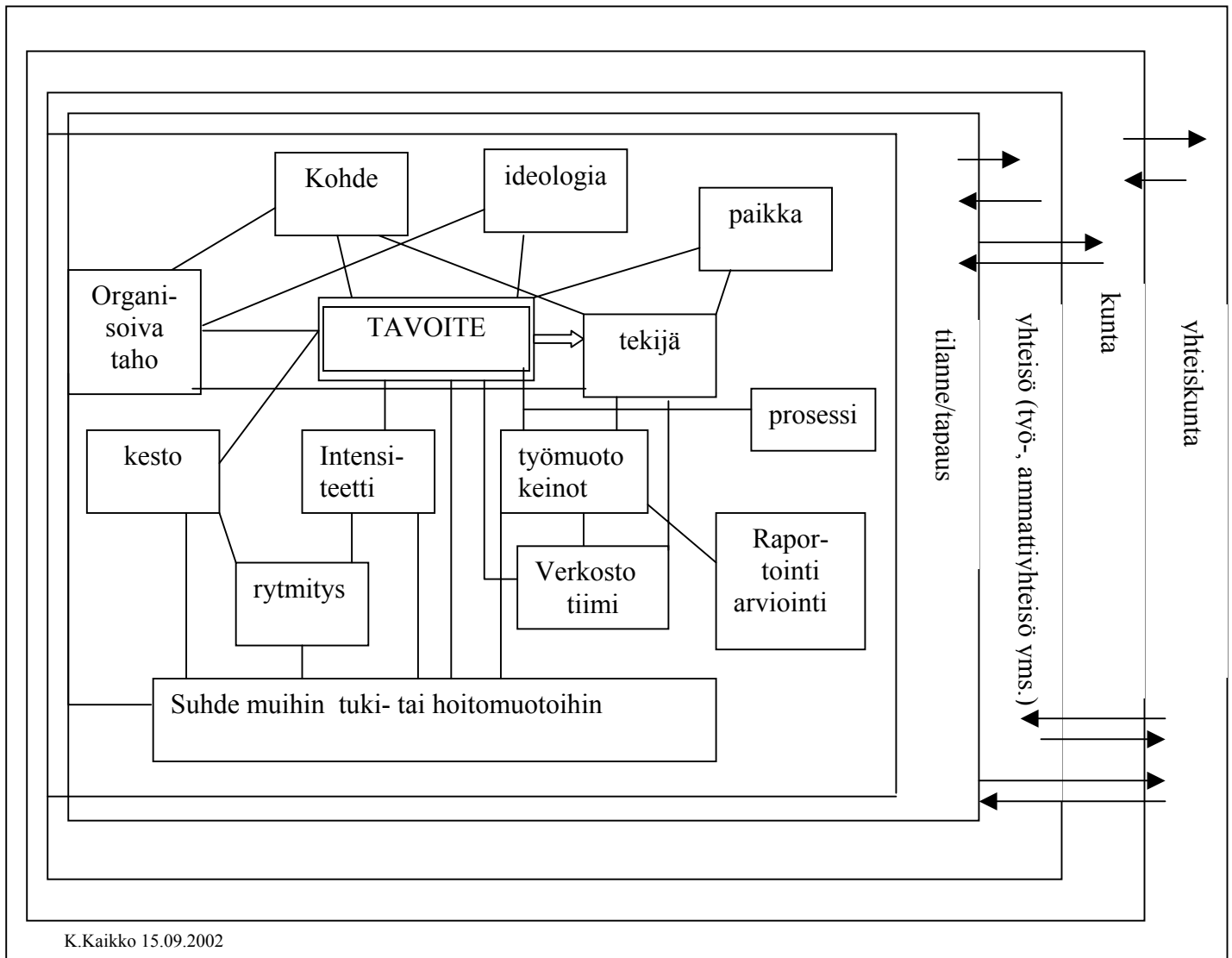
Olen hahmotellut kuvioon 2 perhetyöhön vaikuttavien tekijöiden kudelmaa tavoitteesta käsin. Jäsenitys on karkea ja se näyttäytyy perhetyön kentällä erilaisina variaatioina. Kuviota voidaan tarkastella hyvin monesta eri näkökulmasta, joita ovat ainakin kunta-, työyhteisö- ja asiakastasot. Kuntatasolla kaaviota tarkasteltaessa määritellään aluksi se tavoite tai ne tavoitteet, joihin kunnassa perhetyön avulla pyritään vaikuttamaan. Sen jälkeen päätetään, minkälaisen koulutuksen omaavat työntekijät tarvitaan, miten pitkäksi aikaa heidät palkataan ja miten heidän työtään arvioidaan. Seu-

raavissa kappaleissa kuvaan asiaa yksilötason näkökulmasta, mutta lukija voi muuntaa sen mieles-
sään sille tasolle, jota haluaa tarkastella.

Kuviossa on yhdistetty toisiinsa vaikuttavat tekijät siten kuin olen ne itsereflektion tuloksena päätel-
lyt. Kuvio osoittaa, että perhetyössä tehdään aina valintoja. Ne tapahtuvat joko pohdinnan tuloksena
tai tiedostamatta esimerkiksi siten, että perhetyöntekijä kokee keskusteluun perustuvan työn omim-
maksi alueekseen ja toteuttaa vain sitä. Kuviosta käy ilmi myös se, ettei mikään valinta tapahdu
tyhjiössä, vaan se vaikuttaa moneen muuhun asiaan.

Yksilötasolla perheen kanssa sovitaan yhteinen *tavoite* ja sen jälkeen mietitään sopivat keinot, joilla
se saavutetaan. Jos tavoitteena on murrosikäisen ja hänen vanhempansa suhteen parantaminen, voi
keinona olla tapauksesta riippuen esimerkiksi tiedon välittäminen vanhemmalle murrosikään liitty-
västä käyttäytymisestä ja sen ohjaamisesta. Tällöin voidaan tarkoittaa esimerkiksi psyko-
edukatiivista työtä tai kasvatustietoisuuteen vaikuttamista. Jäljempänä mainitun tyyppistä lähesty-
mistapaa on myös tutkittu. Sirkka-Liisa Pylväs jakoi kasvatustietoisuuden kasvatustavoitteisiin,
menetelmiin ja muuhun kasvatukseen sekä ihmiseen ja ympäristöön liittyvään tietoisuuteen. Pyl-
vään tutkimuksessa vanhempien kasvatustavoitteet olivat tavanomaisia ja tiedostettuja, mutta me-
netelmien kohdalla oli ongelmia. Vanhemmat tarvitsivat opastusta ja tukea lasten kanssa yhdessä
tekemiseen ja olemiseen, koska yhteisiä kiinnostavia asioita ei erityisesti murrosikäisten ja heidän
vanhempiensa välillä ollut. (Pylväs 1997, 117).

Tavoitteiden *toteuttajana* voi olla yliopisto-, ammattikorkeakoulu- tai ammatti-opistotasaisen kou-
lutuksen omaava henkilö. Joissakin tilanteissa ilman varsinaista ammattikoulutusta olevat työllistä-
mistuella palkatut henkilöt toimivat perhekuntoutuksessa aputyöntekijöinä. Tällainen tilanne saattaa
olla esimerkiksi erilaisilla perheleireillä. Ilomantsissa ja Tuupovaarassa perhetyötä tekevät päivä-
hoidon työntekijät, Joensuussa lastensuojelulaitoksen ohjaajat ja perhetyön kodinhoitajat, Lapsi-
perhe –projektissa (Häggman-Laitila ym. 2000) esimerkiksi toimintaterapeutti ja nuorisotyönohjaa-
jat ja Moppi-projektissa muun muassa psykiatriaan erikoistuneet sairaanhoitajat (Kaikko 2004).

Kuvio 2. Tavoitteesta lähtevät kysymykset perhetyössä

Perhetyöhön *lähetetään* tai *osoitetaan* perheitä eri tavoin. Useimmiten perhetyöhön lähtävänä tahona toimii sosiaalityöntekijä, joka kertoo perheelle tästä tukivaihtoehdosta ja syistä, jotka puoltavat tätä. Osoittava taho myös tekee avoimuuden tukimuotoa koskevan viranhaltijapäätöksen ja maksusitoumuksen sekä tarvittaessa asiakasmaksupäätöksen.

Työntekijä, työn tavoitteet ja reunaehdot (esimerkiksi toimitilat tai budjetti) sanelevat perhetyön *toteuttamispaikan*. Istuntoihin perustuva perhetyö tapahtuu toimistossa tai asiakkaan kotona. Tällainen työmuoto lähestyy joissain tapauksissa terapiatyötä myös menetelmällisesti. Esimerkkinä ovat lyhytterapeuttisten menetelmien soveltaminen perhetyössä perhetukikeskuksissa (esim. Sierla

1990). Perhetapaamiset voidaan nauhoittaa, videoida tai niitä voidaan seurata yksipuoleisen lasin takaa. Toiminnallisiin menetelmiin perustuvassa perhetyössä toimitaan muun muassa liikuntasaleilla tai luonnossa, taideryhmissä tarkoitukseen soveltuviissa muissa tiloissa.

Erilaiset *ideologiat* vaikuttavat työn sisältöön lähinnä puheen tasolla. Ideologia on tietyn aatteen mukainen maailmankatsomus, joka ohjaa käytännön toimintaa. Vakaumus voi olla uskonnollinen, hoidollinen tai kulttuurinen. Väitän, että jokaisella perhetyöntekijällä on jonkinlainen vakaumus tai työorientaatio, joka näkyy joko suoraan tai epäsuorasti hänen toiminnassaan. Työntekijä voi myös soveltaa erilaisia lähestymistapoja eri perheisiin. Jos tätä ei ole tiedostettu, voi se johtaa asiakkaan kannalta hankaliin tilanteisiin tai jopa konflikteihin, jos tämä ei jaa työntekijän ajattelutapaa. Tällaisena vakaumuksena pidän myös menetelmiä, joihin työntekijä on sitoutunut niin vahvasti, ettei voi tai halua edes ajatella muita vaihtoehtoja. *Menetelminä* voidaan käyttää erilaisia graafisia esityksiä (roolikartat, pylpyrät) tai tehtäviä. Ne voivat perustua lyhytterapeuttiseen, sosiaalipedagogiseen, systeemiteoreettiseen, kognitiiviseen tai johonkin muuhun teoriasuuntaukseen. Niitä käytetään joko puhtaasti tai soveltaen erilaisina variaatioina tilanteen mukaan. Työntekijä soveltaa sitä teoriaa, johon hän on perehtynyt ja jonka työyhteisö on hyväksynyt. Perhe sopeutuu tai pyritään sopeuttamaan siihen. Palvelun piiriin saatetaan jo alun alkaen valita asiakkaita sen mukaan, mikä parhaiten soveltuu palvelun tarjoajan toimintatapoihin.

Työn kohteena voi olla koko perhe, verkosto tai yksittäiset perheen jäsenet joko yhdessä tai erilaisina kokoonpanoina. Kohteena voi myös olla vuorovaikutus, kasvatus, päivärytmi tai jokin muu yksittäinen arkeen liittyvä asia. Työn kohde kirjataan yleensä huoltosuunnitelmaan ja sitä täydentämään mahdollisesti laadittavaan hoito- tai kasvatussuunnitelmaan. Kohderyhmä on joissakin projektityyppisissä työmuodoissa rajattu. Esimerkiksi Kiikku – projektissa tuettiin vammaisten lasten perheitä, vauvaperheille on omat perhetyön muotonsa. Varhaisen vuorovaikutuksen tukemiseen liittyvään perhetyöhön on viime vuosina Suomessa koulutettu lukuisia työntekijöitä ja se vaikuttaa tällä hetkellä esille nostetuimmalta työorientaatiolta.

Laki sosiaalihuollon suunnittelusta ja valtiosuudesta (3.8.1992/733/§4) määrittää myös perhetyön *organisoinnin* vaihtoehdot: kunta joko järjestää palvelun itse tai ostaa sen sitä järjestävältä toiselta taholta. Kunnalla on vastuu siitä, että palvelua on ja että se kohdentuu oikein. Tätä valvotaan yksilötasolla maksusitoumuksilla ja palvelusuunnitelmilla. Perhetyön järjestäjiä (tuottajia) ovat perinteisesti olleet järjestöt, mutta kunnat ja yksityiset yritykset ovat yhä enenevässä määrin ottamassa tätä roolia itselleen. Silloin kun järjestö tarjoaa perhetyön palveluja, voi se olla perheisiin

kohdennettua ilman kunnan minkään sektorin mukana oloa, mutta se on harvinaista. Esimerkkinä tällaisesta toiminnasta ovat ehkäisevään perhetyöhön liittyvät järjestöjen äitiryhmät sekä perhe- ja lapsiparkit. Yleensä kunnan viranomaiset toimivat omalta osaltaan palveluihin ohjaavana ja toimintaa rahoittavana tahona.

Työskentelyn kuluessa sekä työntekijät että asiakkaat käyvät läpi *prosessin*, jolla (useimmissa perhetyön muodoissa) on selkeä alku ja loppu. Prosessi tarkoittaa kehityskulkua tai tapahtumasarjaa, jonka perhe (ja työntekijätkin) työn kestäessä käyvät läpi. Prosessin kulku välivaiheineen on pääpiirteissään työntekijöiden ennakoitavissa ja ohjattavissa ainakin niin, että he osaavat välttää pahimmat karikot. Ideologisesti ajattelin, ettei työntekijä pitkäaikaisesti ja syvälle vaikuttamaan pyrkivässä työssä voi olla ohjaajana, vaan hän on ikään kuin samassa veneessä asiakasperheen kanssa. Asiakas ohjaa venettä käyden keskustelua työntekijän kanssa eri vaihtoehtojen mahdollisuuksista ja riskeistä. Työntekijä tekee näiden keskustelujen perusteella päätelmiä prosessin vaiheesta ja sopeuttaa työskentelytapansa siihen. Lähityöntekijän tukihenkilöt (olivat he sitten sosiaalityöntekijöitä tai työnohjaajia) voivat etäämpinä työntekijöinä tehdä omia päätelmiään prosessin kulusta ja tukea siten lähityöntekijää toivottuun suuntaan etenemisessä. Työ yksittäisen perheen kanssa voi *kestää* kerrasta useampaan vuoteen. Kerta voi olla käyntikerta tai viikko perhekuntoutuksessa (esimerkisi Huvitus; Hurtig 1999).

Intensiteetti tarkoittaa sitä, miten kauan asiakas on kerrallaan perhetyöntekijän kanssa. Se vaihtelee tunnista muutaman kuukauden välein useaan tuntiin päivässä. Esimerkiksi perhetyö voidaan järjestää siten, että perhe käy joka päivä kuntoutuspaikassa ja toimii työntekijöiden kanssa yhdessä laaditun lukujärjestyksen mukaan aamusta iltaan.

Niin sanottua avoperhetyötä *rytmitetään* usein asiakkaan tarpeen mukaisesti siten, että avun tarpeen ollessa suurimmillaan käy perhetyöntekijä useammin tai on pitempään kerrallaan perheessä ja tarpeen vähetessä myös käyntien määrä ja intensiteetti vähenee. Rytmitys tarkoittaa myös työssä mahdollisesti olevien taukojen paikkaa, niiden määrää, pituutta ja suhdetta työskentelyprosessiin. Perhetyö voidaan päättää välillä ja aloittaa uudelleen, jos tarvetta tulee ja sen arvellaan olevan jälleen paras käytettävissä oleva tukimuoto. Perhetyötä voidaan jo alun pitäen rytmittää niin sanottuihin intensiivijaksoihin ja taukoihin. Tätä tapahtuu laitostyyppisessä kuntoutuksessa. Tiedossani ei ole, onko perhetyön rytmittämistä esimerkiksi terapian kanssa kokeiltu, mutta asia olisi mielestäni tutkimisen arvoinen.

Viranomais- ja läheisverkostoa hyödynnetään perhetyössä eri tavoin, mutta harvemmin systemaattisesti molempia (vrt. Heino ym. 2000). Verkostoajattelu ja tuen porrastus liittyvät siihen suhteeseen, joka perhetyöllä on muihin tuen muotoihin. Työtä voidaan tehdä erillisenä tai osana tukiverkostoa, jolloin eri auttamistavoista saadaan paras hyöty irti.

Perhetyötä *arvioidaan* eri tavoin. Se voidaan jakaa ainakin asiakas- ja työmuotokohtaiseen palautteeseen. Se voi olla jonkun asiaan liittyvän työntekijän suullinen, lyhyt palaute tai kaikkien asianosaisten säännöllisesti antama kirjallinen arvio perhetyön tilanteesta ja prosessin etenemisestä. Asiakaskohtaisena arviona toimii huoltosuunnitelma ja sitä mahdollisesti täydentävät palvelusuunnitelmat sekä suullinen palaute. Kunnissa tapahtuvasta perhetyön arvioinnista on tietääkseni olemassa vain työntekijöiden tuntumaan perustuvaa tietoa, joka sekin kuvastaa jotain, mutta jolla ei välttämättä ole suurta merkitystä poliittiseen päätöksentekoon. Arviointi vaikuttaa työmuodon ja siinä käytettävien keinojen kehittämiseen ja nämä puolestaan tulevat joko suoraan tai välillisesti esille arviointitiedoissa.

Perhetyöhön liittyvien tekijöiden luettelo ei ole täydellinen, vaan suuntaa antava. Sen osat ovat yhteydessä toisiinsa monina erilaisina yhdistelminä. Kuvion 2 tarkoitus on toimia havainnollistajana ja keskustelun herättäjänä, jotta päätökset perhetyöstä perustuisivat eri tekijöiden analysointiin toivotun tuloksen saavuttamiseksi. Lastensuojelun menetelmänä perhetyö vaatii tietoa siitä, mitä on tekemässä, miksi on tekemässä ja mitä tekemisestä saattaa seurata (vrt. Rostila 2001). Tärkeänä pidän myös tietoisuutta siitä, milloin työ kannattaa aloittaa ja milloin on lopetuksen aika.

Sosiaalityöntekijä on lastensuojelussa keskeinen avun porrastuksen toteuttaja. Hän määrittää joko yksin tai työryhmän jäsenenä perheen tuen tarpeen ja käytettävissä olevat vaihtoehdot. Kuntien heikko taloudellinen tilanne on kutistanut tätä liikkumavaraa. Sosiaalityöntekijä on joutunut puristuksiin asiakkaiden tarpeiden ja käytettävissä olevien resurssien väliin. Hänen on valittava, mille hän on solidaarinen tai tasapainoitettava jollakin tavoin näiden kahden ”poolin” välillä.

3.3 Perhetyö sosiaalisen kuntoutuksen muotona

Johanna Hurtig (1999, 9) ja Tarja Heino (2000) pitävät perhetyötä lastensuojelun kuntoutukseen kuuluvana työmuotona. Perhetyö elää perheen arjessa ja arjesta. Se on yksi perhekuntoutuksen muoto, jossa pyritään tarttumaan sen lähtökohtana olevaan lastensuojelulliseen huoleen lapsesta ja hänen hyvinvoinnistaan (Hurtig 1999, 9). Kuntoutusta varten tulee laatia kuntoutussuunnitelma, jota lastensuojelussa vastaa huoltosuunnitelma. Sitä voidaan tarvittaessa täydentää hoito- ja kasvatussuunnitelmalla (lastensuojelulaki, vrt. Kettunen ym. 2002, 35-26).

Vuosien varrella on huomattu, että ihminen on kokonaisvaltainen olento, jonka tukeminen vaatii monia erilaisia tapoja. Sosiaalinen kuntoutus on osa kokonaisvaltaista prosessia, vaikka lääkinnällinen kuntoutus onkin ollut enemmän esillä. Kuntoutus käsitteenä nähdään myönteisenä myös lastensuojelussa (Hurtig 1999, 90). Se perustuu toimintakyvyn arvioimiseen. Psykososiaalinen toimintakyky, joka on olennainen sosiaalialaa ajatellen, sisältää kyvyn selviytyä arjen tilanteista ja huolenpitotehtävistä, kyvyn olla vuorovaikutussuhteessa toisten ihmisten kanssa ja solmia sosiaalisia suhteita, taidon ratkaista tavanomaisia ongelmatilanteita ja kyvyn toimia omassa ympäristössä. Sitä on myös nimitetty identiteetin ja roolin tarkentamis- ja sopeuttamistyöksi. (Kettunen ym. 2002, 28-53)

Lastensuojelussa puhutaan sekä sopeutumisvalmennuksesta että kuntoutuksesta. Sopeutumisvalmennusta perustellaan vanhempien ohjauksen, tiedon, kuuntelun ja rohkaisun tarpeella. (Hurtig 1999, 90). Kyse on mielestäni termeistä, ei niinkään sisällön eroista. Kuntoutus sisältää terminä vision paremmasta, sopeutumisvalmennus taasen liittyy johonkin sopeutumiseen. Kelan sopeutumisvalmennuskursseilla diabeetikot valmennetaan elämään sairautensa kanssa. Mihin lastensuojeluperheiden tulisi sopeutua? Lastensuojelun asiakkuuteen? Lasten vanhempiensa ongelmiin ja niiden aiheuttamiin häiriöihin arjen huolenpidossa? Termi on sosiaalialalla ongelmallinen, joten käytän tässä tutkimuksessa sanaa ”kuntoutuminen”. Kuntoutuminen siirtää terminä painopisteen asiakkaalle, jonka ”parempaan päin” menoa tuetaan perhetyön keinoin. Kuntoutuminen on ilmiö, joka tapahtuu tai ei tapahdu. Kuntouttajina voivat toimia asiakkaan lisäksi monet eri henkilöt, ammattikunnat ja yhteisöt. Sosiaalialalla kuntoutumiseen vaikuttavia tekijöitä on ihmiselämän monimuotoisuudesta johtuen vaikea osoittaa. Usko sosiaalisen kuntoutuksen vaikuttavuuteen kuitenkin tulee esille sekä kuntoutusta käsittelevässä kirjallisuudessa (Kettunen ym. 2002) että perhetyön tutkimuksessa (esim. Heino ym. 2000).

Kuntoutuksen käsitteelle ei ole yhtä määritelmää. Vuonna 2001 julkaistussa Sosiaali- ja terveystalvelujen lainsäädäntö käytännössä –kirjassa kuntoutus määritellään laajasti aktiivisen sosiaalipolitiikan keinoksi, jolla ”edistetään ihmisten itsenäistä selviytymistä eri elämäntilanteissa.” Kuitenkin sen rahoituksen mainitaan muodostuvan suureksi osaksi Kansaneläkelaitoksen etuuksista ja suuntautuvan erityisesti vanhuksille, vammaisille, päihdeongelmallisille ja mielenterveys-ongelmallisille henkilöille. (Narikka 2001, 232). Määritelmä on aikuiskeskeinen ja siitä jätetään ulkopuolelle esimerkiksi lastensuojeluun liittyvä kuntoutus silloin kun se ei ole Kelan järjestämää lääkinnällistä tai psyykkistä kuntoutusta vaan perustuu perheiden tukemisen muilla tavoin esimerkiksi sosiaalityön keinoin. Kuntoutuksesta on ruvettu puhumaan enemmän oletettavastikin siitä syystä, että avohoitoa on kehitetty ja painopistettä siirretty ennalta ehkäisevään suuntaan. Yhteiskunnan tasolla kuntoutuksen tehtävänä on väestön työ- ja toimintakyvyn ylläpitäminen ja parantaminen sekä syrjäytymisen estäminen. (Kettunen ym. 2002, 7-8).

Kuntoutukseen sitoutuminen siirtää asiakkaan kuntoutujan rooliin (Kettunen ym. 2002, 26). Perinteisessä merkityksessä se on ollut melko passiivinen, vaikka siihen olisi liittynytkin esimerkiksi annettujen ohjeiden mukaista omaehtoista toimintaa. Perhekuntoutuksessa kuntoutujan rooli voisi olla erilainen. Omaan oivallukseen, motivaatioon ja ”tien etsimiseen” perustuva kuntoutustyö nojaa pitkälti kuntoutujan omaan panokseen. Kuntoutustyöntekijä on joko rinnalla kulkija tai sivusta seuraaja, joka tukee tarvittaessa.

Kuntoutus kohdistuu asiakkaan toimintakykyyn, joka sisältää kehon, yksilöllisen toiminnan, yhteiskunnan ja kulttuurin ulottuvuudet. Ruumiilliset vaivat vaikuttavat henkilön arjessa suoriutumiseen, mutta monesti niitä voidaan helpottaa teknisin apuvälinein tai lääkkein ikään kuin ulkoisesti. Kulttuuriin sisältyvät arvot ja asenteet ovat myös niitä ulkoapäin tulevia asioita, jotka ohjaavat yhteisön arvostuksia ja mielenkiinnon kohteita. Tällä hetkellä arvostetaan tehokkuutta ja terveyttä. Elinympäristömme vaikuttaa toimintaamme esimerkiksi mahdollistamalla tai estämällä työssä käynnin. Tärkeintä on kuitenkin se, että ihminen löytää toiminnalleen merkityksen. Ilman tätä kokemusta hän ei jaksakaan ponnistella. (Kettunen ym. 2002, 20-21) Tässä sosiaalityöntekijä voi yhdessä perhetyöntekijän kanssa olla tukena.

Sosiaalinen kuntoutus sisältää henkisiä, toiminnallisia ja juridisia elementtejä. Henkiseen tai, toisella nimellä, sosiaaliseen puoleen sisältyy kaikki se, mitä ihmiselle tapahtuu suhteessa työhön, omaan itseen ja ympäröivään todellisuuteen. Se sisältää yksilöllisen elämäntarinan, joka kantaa nimeä ”minä suhteissani”. Toiminnallinen puoli kuvastaa sitä, miten muutos suhteissani (työhön,

opiskeluun, muihin ihmisiin) näkyy ulospäin. Juridinen tai hallinnollinen puoli sisältää toimintaan liittyvän lainsäädännön ja hallinnon.

Kuntoutus on mielestäni sosiaalista silloin kun siinä tarkastellaan ihmistä suhteissaan. Tämä erottaa sen esimerkiksi puhtaasti lääkinällisestä kuntoutuksesta. Sosiaalinen ihmisessä sisältää yksilön suhteessa itseensä, suhteessa toisiin ihmisiin ja suhteessa arkitodellisuuteen (taulukko 1). Toki voidaan tarkastella myös ryhmää, yhteisöä ja yhteiskuntaa sosiaalisina ”olentoina” suhteessa edellä mainittuihin tekijöihin, mutta se rajautuu tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Sosiaalityöntekijän työkenttää on koko sosiaalisten suhteiden kokonaisuus, josta hän voi rajata asiakkaan yksilöllisten tarpeiden mukaan tietyn osion kerrallaan työkentäkseen. Lastensuojelun perheityöntekijän työalue on kapeampi keskittyen ensijassa asiakkaan suhteeseen muihin ihmisiin, lähinnä lapsiin. Tilanteen mukaan se voi laajentua myös muille alueille, jos niillä on keskeinen merkitys lasten hyvinvoinnin kannalta. On kuitenkin huomattava, että kaikki osa-alueet vaikuttavat toisiinsa, joten pieneenkin asiaan panostamisella on vaikutusta myös sosiaalisen elämän kokonaisuuteen.

Taulukko 1. Ihminen perussuhteissaan

IHMINEN PERUSSUHTEISSAAN		
A: Ihminen suhteessa itseensä	B: Ihminen suhteessa toisiin ihmisiin	C: Ihminen suhteessa arkitodellisuuteen
- yksilönä (itsestä huolehtiminen) - käsitys omasta itsestä (self-image) - tarinat (yksilö osana sukua, muuta yhteisöä, yksilön yhteisöllisen ominaisuudet)	- perhe (lapset, parisuhde jne) - suku - työtoverit, naapurit, harrastekaverit, tuttavat jne	- aikaan (ajankäyttö, rytmi jne) - työhön, opiskeluun yms. - vapaa-aikaan (harrastuksiin, muihin rutiineihin)

— sosiaalistuminen —

— yhteisöllisyys —

yhteisvastuu —

— välittäminen —

— kohtaaminen —

Edellä mainitut perussuhteet eli sosiaalisuus ihmisessä liittyvät sosiaalistumiseen, yhteisöllisyyteen, yhteisvastuuseen, välittämiseen ja kohtaamiseen. Ihminen sosiaalistuu, tulee ihmiseksi vain suhteessa toisiin ihmisiin. Samoin kuin minkä tahansa nisäkkään kohdalla, leimautuminen hoitajaan ja samaan lajiin tuo mukanaan olennaisia ihmisenä olemisen ja toimimisen perusasioita. Suhdetta muihin tarvitaan myös identiteetin muotoutumiseen. Auttamistyössä kuntoutuksen perustan muodostaa asiakkaan tilanne huomioiden ensisijassa läheinen suhde yhteen työntekijään, myöhemmin prosessin edetessä suhdekenttä voi laajeta useampaan työntekijään.

Yhteisöllisyys liittyy ensisijassa sekä ihmisen suhteeseen toisiin lajitovereihin että arkitodellisuuden silloin kun sen ajatellaan koostuvan kaikesta siitä, mikä täyttää tavanomaisen päivämme, kuten työstä ja vapaa-ajasta. Yhteisvastuu syntyy, vahvistuu ja testautuu arjen tilanteissa. Se edellyttää usein muiden henkilöiden läsnäoloa, mutta yhteisvastuuta esimerkiksi pesutuvan siisteydestä voi kantaa jokainen yksinkin. Välittäminen on tärkeä osa perhetyötä. Jos äiti ei välitä itsestään, on hänen vaikea välittää lapsistaankaan tai luoda heille motivaatiota itsestä huolehtimiseen, mikä liittyy vahvasti myös arkeen. Niin välittämiseen kuin kohtaamiseenkin liittyvät asiat ovat läsnä kaikessa perhetyössä tavalla tai toisella. Oma itsensä, läheisensä ja arkensa tulee kohdata, vaikka se olisi joskus vaikeaakin. Perhetyöntekijä voi olla siinä tukena ja rohkaisijana.

Sosiaalinen ihminen näkyy sosiaalisen kuntoutuksen realistisuutena, sen liittymisenä arkitodellisuuden. Kuntoutuksessa tavoitellaan sellaisia arkeen liittyviä asioita, joihin voidaan tämän tyyppisellä toiminnalla vaikuttaa. Perhetyössä tämä tarkoittaa tapaa ajatella niin, että työtä, sen tavoitteita ja kuntoutumista tarkastellaan yhdessä asiakkaan kanssa. Työntekijän ja asiakkaan välisissä arjen diskursseissa muokataan uusia tulkitsemis- ja toimintamahdollisuuksia elämään. Ihmisten ainutkeraisuus ilmenee yksilöllisinä tavoitteina ja kuntoutumisen rytminä. Jokainen asiakas etenee omalla tavallaan sekä sisällöllisesti että ajallisesti.

On vaikea ajatella, ettei kaikki kuntoutus olisi jollakin tavalla sosiaalista. Niin fyysisessä, psyykkisessä kuin sosiaalisessakin kuntoutuksessa tarvitaan sosiaalisia taitoja ja kuntoutettavan sosiaalisuuden ymmärtämistä. Ihminen on kokonaisvaltainen, joten hänen kokemuksensa omasta itsestään määrittää sen, miten hänen kuntoutuksensa vaikuttaa.

4.4 Perhetyön tyypit

Kaikille perhetyön muodoille on yhteistä se, että niiden tavoitteena on asiakkaan ja työntekijöiden yhteinen ymmärrys asioista (Karjalainen 1998, 29). Kyse on vastavuoroisesta toiminnasta, joka lähtee liikkeelle toisen ihmisen – asiakkaan tarpeista (Rauhala 1993, 10-14) Työvälineenä on työntekijän persoonallisuus (Pirttijärvi 1993, 71-72) ja ammattitaito. Perhe on käsitteenä määritelty hyvin eri tavoin. Olen lähtenyt tutkimuksessani liikkeelle hyvin väljästä määrittämisestä, jossa perheeksi käsitetään ryhmittymä, joka kokee olevansa perhe ja kantaa vastuuta lapsista (Hurtig 1999, 25).

Kristiina Berg (Heino ym. 2000, 12-22) on jaotellut perhetyötä organisoinnin, toteuttamispaikan, tavoitteen, sisällön tai menetelmän ominaispiirteiden mukaan. Hän on päätenyt Stakesin raportissa kolmitasoiseen ryhmittelyyn, jossa avohuollon, laitoshuollon ja välimaaston työmuodot on esitelty omina kokonaisuuksinaan. Tutkimukseni kohteena oleva perhetyö sijoittuu edellä mainitussa jaottelussa sekä avohuollon että välimaaston työmuotoihin. Samassa teoksessa (mt. 25-57, 190) käytettiin perhetyön ryhmittelyssä apuna huolen vyöhykkeistön käsitteitä (kts. Arnkil ym. 1998, 7-11). Tutkimukseni kohteena olevaa perhetyötä on käytetty kaikissa vyöhykkeen osissa vaikkakin se on kohdistunut pääasiassa tilanteisiin, joissa kyse on kriisityöstä tai huostaanoton uhasta.

Tarkentaakseni tutkimukseni fokuksen yhteen melko tarkasti määriteltyyn perhetyön ”alalajiin”, jaan perhetyön karkeasti sen sisällön painottumisen mukaan kolmeen eri tyyppiin:

1. Arkiaskareisiin painottuva perhetyö,
2. keskusteluun perustuva perhetyö sekä
3. em. välillä oleva perhetyö, joka perustuu sekä arjen tukemiseen että keskusteluun.

Arkiaskareisiin painottuvalla perhetyöllä tarkoitan esimerkiksi kotipalveluhenkilöstön (useimmiten kodin- tai lähihoitajien) suorittamaa tavanomaista systemaattisempaa ja tiiviimpää perheen tukemista arkipäivän askareissa tai näiden askareiden suorittamista (Pirttijärvi 1993, 72). Työn tekee yleensä koulu- tai opistoasteisen tutkinnon suorittanut työntekijä. (esim. Leppänen ym. 1987). Jos perhetyötä tarkastellaan toimintana, luen tähän kategoriaan myös harrasteisiin painottuvat perhetyön tavat. ”Kotipalveluilla tarkoitetaan asumiseen, henkilökohtaiseen hoivaan ja huolenpitoon, lasten hoitoon ja kasvatukseen sekä muuhun tavanomaiseen ja totunaiseen elämään kuuluvien tehtävien ja toimintojen suorittamista tai niissä avustamista” (Sosiaalihuoltolaki/710/1982/ 20§ ja Sosiaali-

huoltoasetus/607/1983/ 9§). Arkiaskareisiin painottuvaa perhetyötä vastaa Ruotsissa ”hemhjälp” tai ”hemservice”, joka tarkoittaa kodinhoitoapua perheissä.

Keskusteluun perustuvassa perhetyössä työskennellään erilaisten vuorovaikutus- ja terapiateknikoiden avulla joko kokonaisen perheen, suvun tai muun vastaavan tahon kanssa. Työn toteuttaa sangen usein lastensuojelulaitosten henkilökunta tai sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijä. (esim. Hurtig 1999; Sierla 1990) Yksilötyötä voidaan pitää perhetyönä silloin kun se tehdään perheen kontekstissa eli perheen olemassaolo huomioiden.

Edellä mainittujen työskentelytapojen välillä oleva perhetyö on perhetyöntekijän tai muun vastaavan lähityöntekijän tekemää työtä perheessä, heidän omassa kodissaan ja tarvittaessa sen vaikutuspiirissä. Työn tekee yleensä ammattikorkeakoulututkinnon suorittanut työntekijä joko perhetyön esimiehen tai sosiaalityöntekijän ohjaamana. Tämä systemaattinen, etäohjattu perhetyöntekijän työ sisältää niin opastuksen arjen askareissa kuin tuen lasten kasvatuksessa. Työ perustuu perheen oman oivaltamisen ja onnistumisen kokemusten vahvistamiseen. Englantilaisessa kirjallisuudessa tämän tyyppistä työtä kutsutaan nimellä ”home-based family support services”. Sillä tarkoitetaan työtä, jota tehdään pääasiassa perheiden kotona, mutta se voi sisältää hyvinkin eri tyyppisiä työskentelymuotoja. (esim. Munford ym. 2004; Smith ym. 2004.)

Tässä tutkimuksessa keskitytään tarkemmin arkiaskareisiin painottuvan perhetyön ja keskusteluun perustuvan työn välimaastossa liikkuvaan työskentelytapaan. Olen vakuuttunut, että sillä on paikkansa suomalaisen perhetyön kentässä. Tutkimuspaikkakunnalla työtä nimitettiin kotiin tehtäväksi avoperhetyöksi. Kutsun sitä tässä tutkimuksessa lastensuojelun avoperhetyöksi, koska kyse on avohuollon työntekijän, lastensuojelun sosiaalityöntekijän toimeksiannosta tekemästä työstä.

4.5 Lastensuojelun avoperhetyö

Käytännön perhetyöhön on tarvetta ja on tuotu esille käsityksiä, joiden mukaan se on ensisijaista verrattuna esimerkiksi terapiapuheeseen. Samalla on oltu sitä mieltä, että lastensuojelussa tulee kehittää erityisesti konkreettisia ja toiminnallisia työskentelymenetelmiä. (esim. Oranen 1997, 22 ; Kaikko 1996). Perhetyön, kuten monenlaisen muun auttamistyön peruskysymyksiä on, ”tuemmeko vanhempia jaksamaan lastensa kanssa vai lapsia jaksamaan vanhempiensa kanssa?” (haastateltu sosiaalityöntekijä)

Erityisesti kotona lapset tarvitsevat kokemuksen siitä, että heillä on tilaa kasvaa, onnistua, epäonnistua, tutkia, kokeilla ja olla hidas. Tilaa tulisi olla monenlaisille tunteille ja ajatuksille. (Fitsi ym.1997, 11) Vanhempien tulisi jaksaa huomioida lapset ominen yksilöllisine asioineen edes hetken aikaa joka päivä. Tässä voi perhetyöntekijä olla apuna. Yhtenä perhetyön tavoitteena on antaa kodeille kattavaa tukea (Tuurala 1993, 20). MLL:n ehkäisevän perhetyön kokeilussa on todettu, että pulmia perheissä aiheuttavat vanhemmuus, vauvan hoito, yksinäisyys ja kodin arjen hallinta. Sukulaisista ei syystä tai toisesta saada tukea ja kotipalvelun apua on vaikea saada (Kuuskoski 1997). Tämä kuvastaa myös yhteiskunnan murrosta, jossa kaupungistumisen ja yksilöllistymisen myötä on kadonnut yhteydet sukuun.

Yhteiskunnalliset arvot ovat pitäneet jo vuosikymmeniä tärkeänä kodin siisteyttä ja hyvää järjestystä (esim. Kainlauri 1998, 192). Perhetyöntekijän työssä siivous ja puhtaanapito ovat kuitenkin toissijaisia muihin tavoitteisiin nähden. Työntekijän tulee sietää epäjärjestystä. Työn tavoitteena on keinojen löytäminen asiakkaan oman elämän ”järjestykseen” saamiseksi, toisin sanoen oman elämän haltuun otto. Samalla myös muu elämä selkiintyy myös ulkoisesti.

Jalkautettuja perhetyöntekijöitä on esimerkiksi Ristiinassa, jossa Parikanniemen lastenkodin työntekijä kiertää Mikkelin seudulla lastensuojeluperheissä. Tavoitteena on ollut tarjota perheille tukea huostaanoton sijaan. Asiakaskunta on moninaista ja työn kehittäminen kuuluu tehtävän kuvaan. Kunnan sosiaalitoimi on aloitteentekijänä, joka ottaa yhteyttä perhetyöntekijään. Sosiaalitoimen työntekijä käy perhetyöntekijän kanssa katsomassa tilanteen ja räätälöimässä työmenetelmät. Työ tukee perheen omia voimavaroja neutraalilla tavalla. Luottamus syntyy vähitellen tuoden uskoa työntekijän vilpittömään auttamishaluun. (Lipsanen 1996).

Alvari-perhetyö, jota tutkimukseni työtapa lähinnä muistuttaa on ollut pitkäaikaista ja siitä on ilmestynyt useita raportteja (Niemi 1999). Kyse on pitkälti muotoutuneesta ammatillisesta toiminnasta, joka on jäänyt Ensi- ja turvakotien liiton palvelukonseptiksi siitä saatujen hyvien tulosten vuoksi. Se on levittäytynyt uusille paikkakunnille, joissa voidaan hyödyntää tästä työmuodosta vuosien varrella kertynyttä kokemusta.

4.6 Avoperhetyö tutkimuskunnassa

Tutkimusaineistoni koostuu tutkimusajankohtana noin 5 700 asukkaan kunnan perhetyön asiakkaiden, perhetyöntekijän ja sosiaalityöntekijöiden haastatteluista. Tutkimuspaikkakunnalla on vuosien varrella toteutettu kaikkia edellä (sivulla 27) mainittuja perhetyön muotoja. Tutkimani kotiin kohdentuva avoperhetyö aloitettiin kyseisessä muodossa aluksi kokeiluluonteisesti vuonna 1995. Siihen oli kunnassa tarvetta, koska koettiin, ettei perinteinen kotipalvelun perhetyö riittänyt määrällisesti ja sisällöllisesti vastaamaan entistä vaativampiin lastensuojelutarpeisiin. Sosiaalityöntekijät saivat johdon innostumaan asiasta. Syntyi yhteinen tahto, jonka jälkeen työntekijän palkkaaminen tapahtui pikaisesti. Hän oli aluksi kotipalvelun, sittemmin kotihoidon (yhdistetty ennen erillisinä toimineet kotipalvelu ja kotisairaanhoido) yksikön työntekijä, jonka kaikki toimeksiannot tulivat sosiaalityöntekijöiltä. Vuoden 2001 alusta alkaen työntekijä siirtyi samaan psykososiaaliseen tulosalueeseen kuin sosiaalityöntekijätkin. Tutkimusaineiston keräämisen jälkeen vuonna 2002 kuntaan palkattiin toinen, osa-aikainen perhetyöntekijä.

Perhetyöntekijänä toimi aiemmin lakkautetun perhetukikeskuksen (entinen lastenkoti) työntekijä, jolla oli varsinaisen laitoshuollon työkokemuksen lisäksi tietotaito perhetukikeskuksessa toteutusta avotyöstä. Ennen lakkauttamista perhetukikeskuksesta tehtiin avotyötä laitoksen omana toimintana toimeksiantojen perusteella, laitosten perheiden kanssa ja toimimalla sosiaalityöntekijän työparina. Kyse oli puheeseen perustuvasta työstä, jolla oli oma tukikohta, perhetukikeskus. Vuoden 2002 tammikuusta lähtien työntekijällä on ollut peruspalveluvirastolla yhteinen työhuone toisen perhetyöntekijän kanssa, aiemmin hänen ”huoneenaan” oli perhetyön koko kenttä. Tutkimuksen aikana perhetyö oli sijoittunut laitoksen ja avohuollon välimaastoon; tekemään kodinhoitajan tehostetun perhetyön ja sosiaalityöntekijän puheeseen perustuvan työn välimaastossa olevaa työtä. Työskentely tapahtui sekä puhumalla että yhdessä tekemällä (vrt. esim. Hurtig 1999; Tuurala 1993).

Kaikki perhetyöntekijän toimeksiannot tulivat sosiaalityöntekijöiltä. Silloin kun he arvioivat perhetyöntekijän työstä olevan apua asiakasperheelleen, tarjosivat he perhetyötä asiakkaalleen yhtenä tuen muotona. Samalla he kertoivat siitä, mitä perhetyö on ja miksi he arvelivat siitä olevan apua kyseiselle asiakkaalle. Perheet olivat myös itse työmuodon tultua tutuksi kysyneet tukea. Yhteistyötahot suosittelivat omille asiakkailleen perhetyötä, mikä johti asiakkaiden tiedusteluihin. Perhetyön vakiinnuttua ja lapsiperheiden kotipalvelun kuihduttua tuli perhetyöntekijän asiakkaiksi myös muita, enemmän kodinhoitoapua tarvitsevia perheitä. Perhetyöntekijä ryhtyi nimittämään tätä työtä ylläpitäväksi perhetyöksi erottaen sen huoltosuunnitelman mukaisesta kuntouttavasta ja suunnitelmal-

lisesta perhetyöstä. Tässä tutkimuksessa tutkitaan suunnitelmallista ja kuntouttavaa perhetyötä. Yläpitävä työ (ks. tarkemmin kuvio 1) olisi oma, erillinen tutkimusaiheensa. Suunnitelmallinen perhetyö perustuu huoltosuunnitelmaan, jossa on määritelty selkeät tavoitteet, joihin työllä pyritään. Työntekijöillä on ammatillinen suunnitelma työmenetelmistä ja painopisteistä työskentelyn eri vaiheissa. Tätä ammatillista suunnitelmaa muokataan ja tarkennetaan perheestä tulleen palautteen perusteella koko työskentelyprosessin ajan. Tutkimani työn tavoitteena on perheen voimavarojen löytäminen käyttöön siten, että perheen tilanne on parempi työn päättyessä kuin sen alkaessa. Koska kyse on lastensuojelusta, on tavoitteena myös sen tarpeen loppuminen.

Perhetyön piirissä olevien perheiden määrä vaihteli. Kun Tampereen perhetukikeskusten perhetyöntekijöillä oli noin 10 perhettä/työpari, oli tutkimuskunnassa noin 6-8 perhettä/työntekijä, joista osa suunnitelmallisen perhetyön piirissä. Mukana oli perhetyön prosessin eri vaiheissa olevia perheitä.

Silloin kun perhe suostui vastaanottamaan perhetyöntekijän, sovittiin ensimmäisen perhetyön huoltosuunnitelmapalaverin ajankohta. Perhetyöntekijä aloitti työnsä vasta sen jälkeen kun perhe, hän ja sosiaalityöntekijä olivat olleet yhteisessä neuvottelussa, jossa perhetyön tarjoamisen syy, tavoitteet ja karkealla tasolla toteuttamistapa oli sovittu.

Huoltosuunnitelman laadinnassa korostettiin avoimuutta ja perheen osuutta tuen tarpeen määrittäjänä. Ensimmäisessä neuvottelussa kerrottiin uudelleen perhetyöstä yleisesti, eri työntekijöiden työnjaosta ja yhteydenpidosta työskentelyprosessin kuluessa. Suunnitelma laadittiin mahdollisimman konkreettisella kielellä ja sen tarkistamisajankohdasta sovittiin. Suunnitelma jaettiin kaikille asianosaisille. Tarkistusneuvotteluissa siihen palattiin ja sen toteutumista arvioitiin sekä myönteiseltä, toteutuneita tavoitteita koskevalta että tulevaisuuden haasteita hahmottavalta kannalta.

Sosiaalityöntekijän tehtävänä oli pitää alkuperäinen tavoite mielessään ja työ sen suuntaisena. Perhetyöntekijä toimi käytännön toteuttajana ja palautteen antajana. Heidän tapaamisensa oli säännöllistä ja siinä vaihdettiin kokemuksia ja mietittiin tulevan viikon käyntien painopisteitä. Nämä neuvottelut eivät muuttaneet huoltosuunnitelmassa perheen kanssa sovittuja asioita, vaan kyse oli työn hienosäädöstä. Se saattoi koskea esimerkiksi sitä, että perhetyöntekijä on enemmän jonkun lapsen kanssa tulevina viikkoina, jotta äiti voi antaa aikaa toisen lapsen koulunkäynnin tukemiseen.

Perhetyö oli tavoitteellinen työmuoto, jolla oli selkeä alku ja loppu. Se päättyi yhteiseen huoltosuunnitelman neuvotteluun, jossa tarkasteltiin työn lähtökohtatilannetta suhteessa päätöstilanteeseen.

Neuvottelussa pyrittiin painottamaan perheen ratkaisevaa roolia työskentelyssä, jossa viranomaiset olivat vain olleet apuna. Voimavarat olivat löytyneet asiakkaista ja heidän verkostoistaan.

Virallisen päätöskeskustelun jälkeen perhetyöntekijä kävi vielä yleensä kerran perheessä ikään kuin jäähyväiskäynnillä. Hän rohkaisi ottamaan yhteyttä, mikäli joskus tulisi tarvetta tukeen.

5.1 Tutkimuksen tavoitteet

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, mikä perhetyössä perheen ja työntekijöiden kokemusten perusteella auttaa ja mitä heikkouksia siinä on. Olin tutkimussuunnitelmaa laatiessani kunnan sosiaalityöntekijä, mikä suuntasi tutkimusta osaksi oman ja työyhteisön työn kehittämistä ja toimintatutkimuksellisuutta (vrt. Suojanen 1992). Positioni suhteessa tutkimuskohteeseen muuttui aluksi työtehtävän, sittemmin työpaikan vaihtumisen myötä. Etäännyin tutkittavasta ilmiöstä, mikä johti tutkimusalueen arviointiin ulkoapäin. Lähtökohtanani oli usko siihen, että perhetyöstä on apua perheille.

Tutkimusongelmani on, mitkä ovat lastensuojelun avoperhetyön kuntoutumista tukevat elementit.

Sitä tukevat tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

- koetaanko perhetyö auttavana tai tukevana asiana?
- miten perhetyö auttaa tai tukee?
- miksi se tukee/ei tue?
- missä tilanteissa perhetyö koetaan hyväksi asiaksi?
- miten se rytmittyy muiden avun muotojen kanssa?

Tässä tapauksessa määrittelen kuntoutumisen haastateltavien arvioimana ”parempaan päin menemisenä”, joka on koettua vahvistumista. En erittele vahvistumista tarkemmin, vaan katson, mitä asioita aineistosta nousee esille. Koska tutkimuksen kohteena oli myös perheitä, joiden kohdalla oli ollut enemmän kuin yksi perhetyöntekijän työskentelyjakso, toivoin esille tulevan tietoa siitä, minkä tyyppisille perheille, missä tilanteissa ja millä tavalla muiden palvelujen kanssa mitoitettuna tämän tyyppisestä perhetyöstä on apua. Haastatteleamalla sekä perheen aikuiset että lapset ja heidän luvallaan perhetyöntekijät ja sosiaalityöntekijät pääsin vertailemaan näkökulmia.

Tarkastelen tässä yhtä perhetyön tapaa kuvailemalla asianosaisten kokemuksia siitä. Kokemukset ovat subjektiivisia, mutta niillä on merkityksensä. Kokemus on merkki, tavallaan kohtaamis-pinta asioille. Se toimii oppimisen pohjana ja vahvistajana. Kokemus edellyttää asian suhteuttamista johonkin. Jos ei piittaa elämästään, ei voi kertoa asioista kokemuksina, koska niillä ei ole merkitystä. Merkitysten kautta luodaan elämän tarinaa (vrt. Vilkkonen 2000) ja samalla rakennetaan minuutta

myös lastensuojelussa. Näitä mieleen painuneita kokemuksia kysyin niin perheiltä kuin työntekijöiltäkin.

Eräs tärkeä tutkimusteema on kohtaaminen. Hypoteesini on, että jos asiakas tuntee, että työntekijä ymmärtää häntä ja hänellä on hyvä suhde viranomaiseen, auttaa se häntä löytämään voimavaransa. Etsin niitä hetkiä, jolloin työntekijä ja asiakas tuntevat kohtaavansa toisensa. Niitä kokemuksia, jotka tulevat osaksi asiakkaan elämäntarinaa ja parhaassa tapauksessa vahvistavat hänen identiteettiään (Antikainen 1996, 251-252).

Tutkimuksessa saadaan tietoa kehityskuluista, joita perhetyön aikana esiintyy ja valmiuksista, joita työntekijöillä tulee olla onnistuakseen. Samalla selvitetään, miten lapsen näkökulma tulee esille lastensuojelun perhetyössä. Toivon, että arviointi toimii tässä tutkimuksessa edelleenkin myös työn kehittämisen välineenä, jolloin saadun tiedon perusteella perhetyötä muokataan vastaamaan paremmin lasten ja heidän läheistensä tarpeita (vrt. Hurtig 1999, 15).

5.2 Tutkimusmenetelmät

5.2.1 Realistinen kuvailu kenttätyön arvioinnin välineenä

Oli vaikeaa sijoittaa tätä tutkimusta puhtaasti yhteen tutkimusperinteeseen, koska tähän sisältyy arviointia, kuvailua ja kehittämiseen liittyviä elementtejä. Arviointi liittyy työmuodon vaikuttavuuden tutkimiseen ja kuvailu työntekijöiden toiminnan sisältöön ja toimintatapaan.

Pidän tutkimustani arviointitutkimuksena, vaikka siihen sisältyy toimintatutkimuksellisia elementtejä, onhan sen päämääränä tuottaa tietoa, jonka perusteella sekä teoriaa että työkäytäntöjä voidaan kehittää. Tutkimukseeni liittyy paljon reflektiota, jota tapahtuu sekä tutkijan omana pohdintana että haastateltavien ulkoisena reflektiona haastattelutilanteessa. Myös se voi toimia työn kehittämisen välineenä. (Suojanen 1992, 13-26) Arviointitutkimus on jaettu formatiiviseen ja summatiiviseen arviointiin, jossa summatiivisen tavoite on tuottaa tietoa siitä, mitä esimerkiksi tietyllä työmuodolla on saatu aikaan. Se ei kuitenkaan ole tämän tutkimuksen keskeinen tavoite, vaan formatiivinen arviointi, jonka tavoitteena on toimia apuna muokattaessa tutkimaani perhetyötä siten, että se paremmin vastaa niihin tavoitteisiin, joita sille on asetettu. Koska edellä mainittuja tutkimuslajeja ei voida täysin erottaa, sisältää tämäkin tutkimus molempia. (Robson 2001, 80-85)

Perheillä on oma kulttuurinsa omine tarinoineen. Merkityksellisenä koetut tarinat jäävät mieleen ja jatkavat kulkuaan sukupolvelta toiselle. Tutkimukseeni sisältyy oletus siitä, että perhetyön kuluessa merkityksellisiksi koetut asiat ovat jääneet mieleen, jolloin ne on haastattelutilanteessa helppo tuoda esille. Muistoon liittyy sekä yksiokohtaisia että sosiaaliseen kontekstiin liittyviä tekijöitä (esim. Innanen 2001, 46). Muisti on valitettavasti valikoiva myös siinä suhteessa, että ikävät asiat tahtovat jäädä unohduksiin. Painotan tutkimukseni muistin valikoivuudesta huolimatta merkityksellisinä koettuihin asioihin, koska ne ovat arjen rakennuspuuta, jotka perhetyön täytyy ottaa huomioon, jotta se olisi aidosti läsnä ja tukisi. Olen jo vuosien ajan ollut kiinnostunut narratiivisesta lähestymistavasta sosiaalityössä ja terapiassa, mikä näkyy tässä tutkimuksessa kielen, muistikuvien ja kerrottujen episodien merkityksen korostamisena. Muistot ovat suhteellisia, muuttuvia ja voivat vääristyä, koska niihin saatetaan yhdistellä asioita sekä omasta että muiden elämästä (Innanen 2001, 28-41). Pääasia on, että ihminen saa muistoistaan mielestään ehjän ja loogisen kokonaisuuden, joka sekä hänen että ympäristön on helppo hyväksyä. Perheen tarinoissa tärkeätä on se, mitä sanotaan ja mitä jätetään sanomatta. Merkitysten anto eri asioille kertoo arjesta paljon. (Innanen 2001, 31). Tässä tutkimuksessa tekemättä jättämiset ja sanomatta jättämiset tulevat esille sekä perheen että työntekijöiden kohdalla. Tekemäni tulkinnat ovat yhtä suhteellisia ja vuoropuhelulle alttiita kuin haastattelutavien tarinat merkityksen antoineen.

Edellä mainittu kokemuksellisuuden korostaminen liittyy tutkimustani fenomenologiseen perinteesseen (vrt. Innanen 31-35). Vaikka työni koskeekin arkisia käytäntöjä ja työntekijä-asiakas – suhteeseen liittyviä tekijöitä, ei se ole etnografiaa, koska tutkimukseni keskeisenä tavoitteena on arvioida perhetyötä. Haluan päästä kuvailua syvemmälle analysoimaan työskentelytapaa, menetelmää mahdollisimman realistisesti ja kokonaisvaltaisesti. Tämän vuoksi pidän tekemääni työtä arviointitutkimuksena, joka väljästi noudattaa realistisen evaluaation periaatteita. Liikun arjessa olematta niin lähellä ja tarkkaavainen kuin etnografit ovat. Suhteeni perhetyöhön sen tutkijana on etäisen analysoiva, jolloin pyrin nousemaan yksittäisistä asioista ilmiöiden tasolle. Näin pienessä aineistossa ilmiöt liittyvät tiiviisti kyseiseen, tutkimuksen kohteena olevaan perhetyöhön. Vaikka tutkimuksesta esille tulevat seikat soveltuvatkin joihinkin tiettyihin perhetyön tyyppeihin, suhtaudun niiden laajempaan, yhteiskunnalliseen yleistettävyyteen hyvin kriittisesti. Olosuhteet, tarpeet, resurssit ja tilanteet vaihtelevat sekä ajallisesti että paikallisesti, jolloin niiden huomioiminen mitä tahansa tietoa siirrettäessä on olennaisen tärkeää.

On monia tapoja tehdä arviointitutkimusta (esim. Clarke 1999). Realistinen arviointitutkimus pyrkii vastaamaan siihen, miksi jokin toimii (Rostila ym. 1999). Kyseinen kysymys oli nimenomaan se, joka innosti minua tutkimuksen tekemiseen. Miksi perhetyö toimii? Mitkä ovat sen toimintatavat ja missä olosuhteissa tai toimintaympäristöissä kuntoutumista tapahtuu. Realistinen arviointi on kehämäistä. Se lähtee liikkeelle ja palaa aina teoriaan. Teoria sisältää ajatuksen vallitsevista mekanismeista, kontekstista ja lopputuloksista. Ne vaikuttavat hypoteesiin eli käsitykseen siitä, mikä saattaa missäkin tilanteessa toimia. Hypoteesin perusteella tehdään havaintoja, kerätään mahdollisimman monipuolisesti aineistoa ja analysoidaan sitä suhteessa mekanismeihin, kontekstiin ja lopputuloksiin. Tiedon perusteella tarkennetaan tässä tapauksessa työmuotoa ja kehitetään teoriaa. Koska realistinen arviointi on kehämäistä, voi se lähteä liikkeelle mistä tahansa edellä mainituista tekijöistä: teoriasta, hypoteeseista, havainnoista tai työmuodon tarkentamisesta. (Pawson & Tilley 1997, 84-86) Tässä tutkimuksessa kaikki edellä mainitut tekijät ovat vahvasti esillä.

Lähestymistapani on empiirinen, koska lähtökohtanani ovat toiminnan tulokset. Pyrin selvittämään mahdollisimman tarkkaan ne seikat, jotka vaikuttavat perhetyön tuloksellisuuteen. (Rostila ym. 1999, 13-15; Pawson & Tilley 1997, 215). Tuloksellisuus on tässä tutkimuksessa kuntoutumista, joka puolestaan merkitsee yksilötasolla tilanteen kokemista parempana. Kokemukset toimivat arviointini mittareina ja peileinä. Mittareina ne ovat absoluuttisessa mielessä tietyn tyyppisten vastausten summana, peileinä ne sen sijaan toimivat suhteessa muiden kysymysten vastauksiin ja omaan reflektiooni.

Sosiaalityöntekijänä minulle on myös ominaista asioiden tarkasteleminen kriittisestikin eri näkökulmista. Näkökulmat tuovat esille kontekstit ja auttavat havaitsemaan tuloksiin vaikuttavia mekanismeja. Tämä sisältää sosiaalisen todellisuuden kokemisen kerroksellisena, monia asioita käsittävänä asiana. (Rostila ym. 1999, 9-17; Pawson ym. 1997, 214-219). Koska kyse on menetelmän tutkimisesta, tarvitaan kokonaiskuvan hahmottamiseksi niin asiakkaiden kuin perhetyöntekijän ja sosiaalityöntekijöidenkin näkemykset. Yhteisöllinen näkemys tulee esille välillisesti hahmottamalla erilaisia perhetyöhön liittyvien kehittämishankkeiden valtakunnallisia trendejä. Realistinen kuvailu kenttätöön arvioinnin välineenä kuvastaa ajatusta siitä, että asioiden kuvailu mahdollisimman tarkkaan ja realistisesti tuottaa materiaalia, jonka perusteella työmuotoa voidaan arvioida. Kenttätö käsitteenä viittaa asiakkaiden ja työntekijöiden väliseen työskentelyyn erotuksena kaikkeen kunnallisen toimintaan väistämättä liittyvistä hallinnollisista ja organisatorisista toimenpiteistä.

5.2.2 Haastattelut

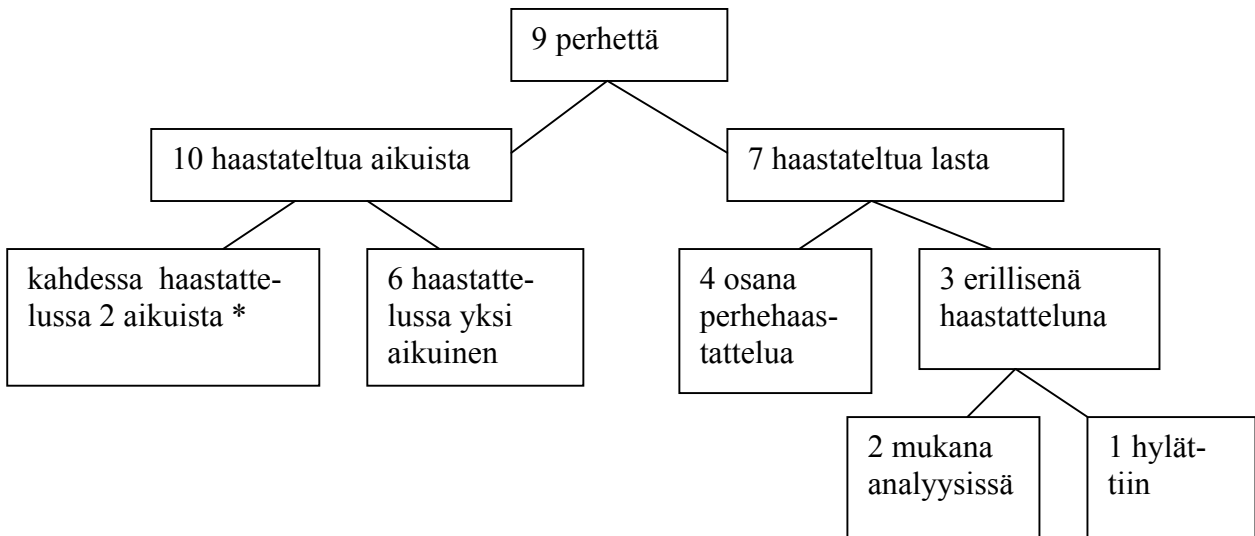
Valitsin tutkimusmenetelmäksi haastattelun, koska arvelin, että saisin siten lastensuojelun asiakkaiden äänen kuuluville mahdollisimman autenttisena. Haastattelussa voisin myös varmistaa paremmin kuin kyselytutkimuksessa, että kysymykset ymmärretään samalla tavoin. Tarvittaessa voin haastattelutilanteessa muokata kysymysten sanamuotoja haastateltavien mukaan kuitenkin siten, ettei kysymyksen asiasisältö muutu. Kaikki jotka lupautuvat haastatteluun, vastaavat myös kysymyksiin, mikä vaikuttaa vastausprosenttiin.

Puolistrukturoitu haastattelumenetelmä on käytössä sen vuoksi, että se varmistaa, etten hurmaannu liikaa haastateltavan tarinasta ja ohjaudu kokonaan sivuraiteille, vaan kaikki teemat tulevat läpikäydyiksi kaikkien haastateltavien kanssa ja samassa kronologisessa järjestyksessä. Menetelmä antaa kuitenkin mahdollisuuden joustaa teemojen puitteissa ja kuulla tiukasti stukturoitua haastattelua pitempään haastateltavalle tärkeitä tarinoita. Niistä voi löytyä tutkimuksen kannalta kultajyviä, joilla on merkitystä aineiston tulkinnassa.

Laadin haastattelurungot toukokuussa 2000. Esihaastattelun ja yhteydenotot haastateltaviin tein toukokuussa 2001. Haastattelin perhetyön kohteena haastatteluhetkellä elo-marraskuussa 2001 olleet perheet sekä ne perheet, joiden osalta työ oli päättynyt vuonna 2000 tai sen jälkeen. Tarkoituksena oli saada mukaan myös ruokakuntia, joiden kohdalla perhetyö ei ollut tuottanut sosiaalityöntekijän toivomaa tulosta. Perhe, jonka kohdalla päädyttiin ehdottamaan huostaanottoa kieltäytyi viikon miettimisen jälkeen haastattelusta. Sen sijaan perhe, jossa työntekijät kokivat, ettei perhetyö auta, vaan päätyivät ehdottamaan tarkkaa tutkimusta lastenpsykiatrian poliklinikalla huostaanoton tarpeen selvittämiseksi, suostui haastatteluun ja koki perhetyön olleen kohdallaan myönteinen asia.

Haastatteluihin osallistui yhdeksän perhettä. Kaksi perhettä oli muuttanut paikkakunnalta, kaksi kieltäytyi tutkimuksesta ja kahta ei tavoitettu. Niitä kahta perhettä, joiden puhelinnumero ei ollut tiedossa, tavoiteltiin kahdella kirjeellä. Kumpikaan ei ottanut yhteyttä tutkijaan tai sosiaalityöntekijään. Vuosi myöhemmin toisen perheen äiti tuli tutkijan luo varta vasten kertomaan, että hänellä menee hyvin. Haastatteluihin osallistui 17 perheenjäsentä, joista 10 aikuisia, loput lapsia. Litteroinnin jälkeen analysoitavaa tekstiä oli 211 sivua, josta perheiden haastatteluja 94 sivua, sosiaalityöntekijöiden 50 sivua ja perhetyöntekijän 67 sivua. Perheiden sivuista lasten yksityishaastatteluja oli 11 sivua (3 haastateltavaa). Muut 4 lasta sanoivat mielipiteitään osana vanhempiansa haastattelua. (Kuvio 3)

*toisessa mukana perheen molemmat vanhemmat, toisessa kaksi äitiä heidän toivomanaan yhteishaastatteluna

Kuvio 3. Haastatellut perheet

Haastateltavina olivat perheen aikuiset ja lapset joko yhdessä tai erikseen. Erillisiä haastatteluja oli 11, joiden kuluessa kysymyksiin vastasi yhteensä 17 perhetyön piirissä ollutta henkilöä. Lapset olivat pääsääntöisesti mukana vanhempiensa haastattelussa, jolloin heiltä kysyttiin erikseen vain kysymykset siitä, mikä perhetyöntekijän käynneissä oli parasta tai mukavinta ja mikä tapahtuma tai tarina jäi perhetyöntekijän käynneiltä mieleen. Silloin kun haastattelin lasta yksin, pyysin ennakoon vanhemmilta kirjallisen suostumuksen haastatteluun. Näitä haastatteluja oli kolme. Yksi lasta koskevista haastattelunauhoista oli laadultaan niin heikko, että jouduin hylkäämään sen. Sen sijaan kyseinen lapsi piirsi kysymysten aikana kuvia, jotka mielestäni kuvaavat jollakin tavoin hänen käsitystään perhetyön kulusta. (Kuvio 3)

Haastattelut tapahtuivat haastateltavan toiveen mukaisesti joko tämän kotona tai toimistotiloissa. Neljä perhettä (yhteensä 10 henkilöä) haastateltiin heidän kotonaan, loput toimistotiloissa. Kotona tapahtuneet haastattelut olivat erilaisia. Tilanteessa mukana olleet eri ikäiset lapset osallistuivat niihin kukin omimmalla tavallaan. Eräässä toimistohaastattelussa äiti kantoi itkuista lastaan suurimman osan haastatteluajasta. Erilaiset haastattelupaikat ja tilanteet niissä vähensivät materiaalia, koska lasten hälinä peitti alleen osan vastauksista. Yhden lapsen haastattelua en pystynyt hyödyntämään ollenkaan, koska se ei jostain syystä kuulunut nauhalla. Olin kuitenkin kirjoittanut haastatte-

lun aikana joitakin tärkeinä pitämiäni kommentteja ylös, joita sitten hyödynsin analysointivaiheen aikana.

Haastattelin perheen luvalla myös perhetyöntekijää ja kunkin perheen sosiaalityöntekijää. Luvan pyysin asiakasperheiden aikuisilta kirjallisena, koska se oli mielestäni eettisesti perusteltua. Tähdennähän tutkimuksen teossa luottamuksellisuutta ja avoimuutta. Oman työn näkyväksi tekeminen on sekä tutkimuksen että sosiaalityön laatutekijä. Työntekijähaastatteluja on 18 eli jokainen perhe antoi luvan haastatella sekä perhetyöntekijää että sosiaalityöntekijää. Haastateltavia sosiaalityöntekijöitä oli kolme ja perhetyöntekijöitä yksi. Niiden perheiden kohdalla, joiden perhetyössä olin josakin prosessin vaiheessa ollut mukana, vaihdoimme aineiston luotettavuuden turvaamiseksi haastattelijaa. Näitä haastatteluja oli kolme ja ne suoritti KT Ritva Raippa. Yhtä lukuunottamatta tunsin kaikki perheet jollakin tavoin ja he tunsivat minut. Asia ei tuntunut häiritsevän ketään. Pikemminkin minut yllätti perheiden innokkuus tuoda omia kokemuksiaan esille ja ”julistaa perhetyön ilosanomaa”.

Ennen varsinaisen haastattelun alkua kerroin perheelle tutkimuksen tavoitteesta, sen toteuttamisesta ja aineiston käytöstä. Perheille kerrottiin, että haastattelu on luottamuksellinen, joten sen aikana lausutut asiat eivät mene kunnan työntekijöiden tietoon. Koska olin kaksoisroolissa entisenä lastensuojelun sosiaalityöntekijänä, haastattelujen aikaan kunnan vs. perusturvajohtajana ja tutkijana, oli erityisen tärkeää tuoda esille, etteivät haastattelun aikana esille tulleet asiat päädy asiakaspereihin. Tällä hetkellä minulla ei tällaista kaksoisroolia ole, vaan hän olen ollut marraskuusta 2001 lähtien työssä eri paikkakunnalla ja eri organisaatioissa.

Täydensin haastatteluja kunnan väestörakennetta ja lastensuojelua koskevalla tilastoaineistolla. Haastatellessani pyrin seuraamaan asiakkaan tarinaa. Otaksuin, että merkitykselliset hetket tulevat esille kerronnassa. Virallisiin asiakaspereihin en perehtynyt, vaan fokus kohdistui haastateltavien henkilökohtaisiin kokemuksiin. Se voi aiheuttaa vääristymää, mutta tutkimusongelman kannalta pidän vääristymää irrelevanttina. Kokemus kuulluksi ja autetuksi tulemisesta ratkaisee kuntoutumisen toteutumisessa. Oletan, että jos haastateltava kokee jonkin asian merkitykselliseksi, se on myös sitä (vrt. Innanen 2002, 37). Perhetyössä tuodaan esille perheen kuulemisen tärkeyttä, joten se näkyy myös tässä tutkimuksessa perheen näkemysten nostamisella esille (vrt. sosiaalityön eettiset periaatteet).

Kysymykset johdattelivat haastattelujen kulkua kulloistenkin tilanteiden mukaan. Joihinkin asioihin pyysin tarkennuksia. Haastattelujen kuluessa tuli esille se, että osalle haastateltavista perhetyötä oli annettu useammassa jaksossa. Eri jaksojen kohdalta esitin samat kysymykset, jotta voisin arvioida jaksottamisen merkitystä perhetyössä. Kysymysten kieli muotoutui haastateltavien mukaan joustavasti (Hirsjärvi ym. 1997, 49 ja 2000, 48-53).

Pyrin saamaan haastateltavien äänen kuuluviin mahdollisimman hyvin (Hirsjärvi ym. 2000, 48). Sen vuoksi nauhoitin ja litteroin kaikki haastattelut ensin yhtenäisinä teksteinä, sitten yhdistelin tekstinkäsittelyohjelmalla eri haastatteluja teema-alueittain. Samassa yhteydessä muutin henkilöiden nimet ja työntekijöiden haastatteluiden kohdalla kirjoitin ”äiti” tai ”isä” silloinkin kun työntekijä oli puhunut systemaattisesti esimerkiksi perheen äidistä hänen etunimellään. Itse asiassa, työntekijät käyttivät säännönmukaisesti asiakkaistaan etunimiä. Litteroinnissa noudatin suurpiirteisempää kirjaamistapaa kuin diskurssianalyttisissä tutkimuksissa on tapana (esim. Jokinen ym. 1993). Liitteessä 4 on esitetty litteroinnissa käytetty kirjaamistapa. Haastattelutilanteista merkitsin muistiini mielestäni huomion arvoisia asioita kuten vanhemman ja lapsen yhdessäolo haastattelutilanteessa tai lapsen huutaminen miltei koko haastattelun ajan. Haastateltava valitsi haastattelupaikan ja sen, keitä oli läsnä. Tutkimusmenetelmäksi valitsin teemahaastattelun, jotta pääsisin lähelle haastateltavia mahdollisimman autenttisten kokemusten esille tuomiseksi (vrt. esim. Hirsjärvi ym. 2000, 16 ja 23).

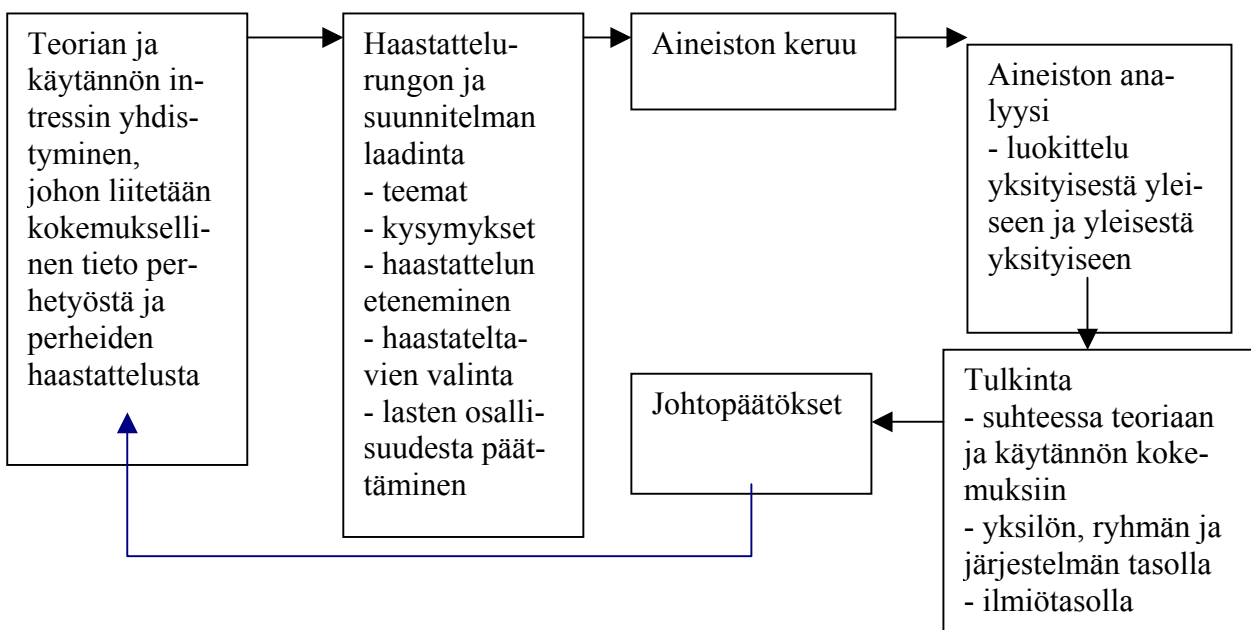
Ainoastaan perhetyöntekijää haastatelllessani arvelin löytäneeni saturaatiopisteen. Se on kohta, jonka jälkeen haastattelujen määrän lisääminen ei enää tuota uutta tietoa. Perhetyöntekijän tapana oli kysyä joka kerta perheen luo tullessaan heidän suunnitelmansa ja sen perusteella päättää yhdessä perheen kanssa, mitä kullakin käyntikerralla tehdään. Hänen vastauksissaan oli myös muutoin enemmän säännönmukaisuutta kuin muissa. Perheiden yksilöllisyys välittyi niistä, mutta lieneekö työntekijän vahvaa rutiinia, vai jotakin muuta, mutta toiminta- ja suhtautumistapa pääperiaatteissaan siirtyi perheestä toiseen. Perheiden haastattelut vahvistivat tätä käsitystä.

Kun haastateltavilta kysyttiin, kuultiinko heitä, toistui kerta toisensa jälkeen kuulluksi tulemisen kokemus. En kuitenkaan ajattele asiaa saturaatiopisteen näkökulmasta, koska joidenkin muiden kysymysten vastauksissa oli seikkoja, jotka toivat esille myös päinvastaista kuvaa kuulluksi tulemisesta. Kuuleminen ja kuulluksi tuleminen ovat semanttisesti kaksi eri asiaa. Kuuleminen on automaattinen biologinen reaktio, mutta kuunteleminen ja kuulluksi tulo edellyttää aktiivisuutta (Kadushin 1997, 49-56). Se on reagointia asiakkaan esille nostamiin asioihin. Hallinnollisena käsitteenä se

liittyy esimerkiksi lapsen ja hänen läheistensä mielipiteen kuulemiseen ennen lastensuojeluasioista päättämistä.

5.3 Aineiston analysointi

Sekä aineiston analyysi että koko tutkimusprosessi on ollut teorian ja käytännön vuoropuhelua, arkiajattelun yhdistämistä tieteelliseen tietoon ja tieteellisen tiedon liittämistä elämän ilmiöitä koskevaan arkipäätelyyn. Peruskysymykseksi nousi koko tutkimusprosessin ajan säännöllisesti: mistä tässä on kysymys? Erityisesti tämän kysymyksen pohdinta korostui aineiston analyysi- ja tulkintavaiheissa. Asioiden selventämiseksi olen kuvannut tutkimusprosessini etenemistä kuviossa 3. Kuviossa mainituista teorian ja käytännön intressien yhdistymisestä, haastattelurungon laatimisesta ja aineiston keruusta on kerrottu tarkemmin aiemmissa luvuissa (4.1 ja 4.2), joten rajoitun tässä kaavioon muihin kohtiin.

Kuvio 3. Tutkimusprosessin kulku

Haastateltavat ovat oman totuutensa rakentajia (Hurtig 1999; Pohjola 1994). Heidän tarinansa puhuvat puolestaan. Etsin alkuun yhteisiä tarinoita ja kävin läpi aineistoa hyvin tarkasti ensin yksittäisinä haastatteluina sitten kysymysten tasolla. Luin ja luin kysymys kerrallaan vastauksia vertaillen. Seurasin puuroutumista, jossa aineisto tuntui tukkeuttavan tarinan ja ilmiöt. En nähnyt metsää puil-

ta. Pidin taukoa, mikä osoittautui hyödylliseksi. Etäisyys loi aineistolle hahmon, joka mielessäni jäsenyi aineistosta esille nouseviin ja mielestäni perhetyön kannalta tärkeisiin teemoihin. Ne olivat toiveiden suhde tavoitteisiin ja käytäntöön, kohtaaminen ja oppimiskokemukset. Etsin näitä teemoja haastatteluista alleviivaten kaikki ne sanat, jotka mielestäni liittyivät niihin. Näitä sanoja koskevat vastaukset yhdistelin uudelleen omiksi kokonaisuuksikseen. Näistä kokonaisuuksista muodostuivat tutkimuksen tulokset, perhetyön vahvuuksia kuvaavat seikat, jotka samalla toimivat perhetyön auttavina elementteinä.

Aineistoa analysoidessa yhdistyy yksityinen vastaus yleiseen, tutkimuksessa esille tulleeseen valtavirtaan, mutta toisaalta myös yleiset painopisteet ovat nähtävissä yksilötasolla. Aineiston analyysi on myös jatkuvaa teorian peilaamista tutkimuksessa esille nousseisiin asioihin ja vastavuoroisesti näiden teemojen tai asioiden vastinparin etsimistä teoriasta. Tämän prosessin kuluessa kiteytyvät tutkimuksen keskeiset tulokset, joiden pohjalta voi esittää sekä johtopäätöksiä että kehittämisajatuksia.

Tutkimusaineiston analysoinnissa voidaan yhdistää kvalitatiivista haastatteluaineistoa kvantitatiiviseen tilastolliseen aineistoon. Tällöin puhutaan monistrategisesta tutkimuksesta (Hirsjärvi ym. 2000, 28). Tämän työn tuloksia on analysoitu siltä osin kuin se on ollut mahdollista myös suhteessa paikkakuntaa ja tutkimuksen aihepiiriä kuvaaviin tilastoihin. Tarkoituksena on saada esille miten työn kohderyhmä edustaa kyseisen paikkakunnan väestöä ja millaisia vaikutuksia perhetyöllä on ollut lastensuojelutilastoihin.

Innanen (2001, 23) on kuvannut aineiston analyysiprosessin kulkua siten, että siinä vastataan kysymyksiin miksi, mitä ja miten. Paradigma-analyysin avulla pyritään löytämään teksteistä keskeiset sisällöt, jotta voitaisiin vastata kysymykseen mitä. Tässä tutkimuksessa tähän vastaa kysymys: Mitä perhetyön tulee olla, jotta se auttaisi löytämään asiakkaan omat voimavarat? Struktuurianalyysin avulla vastataan kysymykseen – miten eli tässä tutkimuksessa: Miten tukeva suhde muodostuu ja miten muutosta selitetään. Miksi – kysymykseen antaa vastauksen kummankin analyysin yhteydessä tehtävät tulkinnat. Miksi se koetaan hyödylliseksi? Aineiston analyysi-vaiheessa huomasin, etten ollut painottanut kysymyksissä kuntoutumista vaan apua ja sen tarvetta. Asialla on syvempi semanttinen merkitys, jota en haastattelulomaketta laatiessani huomioinut. Sain siten vastaukset siihen, mitä kysyin eli tuen ja avun kokemuksiin – en suoranaisesti kuntoutumisen tarpeeseen tai sen tapahtumiseen. En tällä hetkellä tiedä, olisivatko haastattelemani asiakkaat edes kokeneet olleensa kuntouttavan työn tarpeessa tai sen piirissä.

Laadullisessa tutkimuksessa validiteetin osoittaminen on hankalaa (Grönfors 1982, 173). Olen yrittänyt kuvata tutkimukseni valintoja mahdollisimman tarkkaan, jotta lukijat voivat arvioida tutkimukseni tulosten luotettavuutta ja kuvaavuutta. Tunnen tutkimusaluetta, tutkimaani palvelua ja sen toteuttajia mielestäni hyvin. Olenhan ollut mukana työryhmän jäsenenä jo silloin kun ajatus perhetyöntekijän palkkaamisesta syntyi. Edellytykseni tehdä oikeita johtopäätöksiä ovat kontekstin tuntemuksen perusteella hyvät (ks. Hämäläinen 1987, 56-57). Vaarana on sokeutua ja nähdä työtapa liian myönteisenä. Käytännön kokemukseni työn tuloksista oli positiivinen, mutta olin myös vakuuttunut siitä, ettei työtapa soveltunut kaikille perheille ja että sen sisällössä oli vielä kehittämistä. Olin utelias kuulemaan käyttäjien kommentit, raottamaan sitä verhoa, joka oli kätkenyt minulta sen osan perheen arjesta, jonka perheenjäsenet ja perhetyöntekijä jakoivat tai heidän olisi perheen mielestä tullut jakaa. Tutkimuksen kuluessa ja työpaikan vaihtuessa roolini muuttui. Olin edelleenkin utelias, mutta tunteeseen ei sisältynyt enää oman työn kehittämisen elementtiä. Toivoin vain oppivani paremmin ymmärtämään asioita ja löytäväni jotakin, josta edelleenkin ”kenttätyössä” joko asiakkaina tai työntekijöinä olevat henkilöt voisivat saada apua. Suhde aineistoon ja sen mahdollisiin tuloksiin etäännytti. Lukemisen myötä asiat muuttuivat yksittäisistä tilanteista ja mielipiteistä luokituksiksi, ilmiöiksi.

6 TULOKSET : MIKÄ PERHETYÖSSÄ TOIMII JA MITÄ HUKATAAN

6.1 Perheiden taustatekijät

Yhtä lukuun ottamatta kaikki haastatellut naiset olivat yksinhuoltajia. Yksinhuoltajien osuus oli tässä tutkimuksessa suurempi kuin kyseisen paikkakunnan väestössä keskimäärin. Perherakennetta on kuvattu tarkemmin taulukossa 4 liitteessä 5. Perherakenteessa tapahtunut muutos perhetyön alun ja haastatteluhetken välillä on merkittävä, koska kolme henkilöä oli tänä aikana eronnut kumppanistaan. Aineiston pienuudesta johtuen kyse voi olla sattumasta, mutta kun huomioi perhetyössä mukana olleiden perheiden muut taustatiedot (kts liite 5, taulukot 1, 4 ja 5), on kyse tiettyyn väestöryhmään kohdistuvasta palvelusta. Niin sanotut hyväosaiset, työssä käyvät perheelliset puuttuvat. Tämän tutkimuksen kohteena olleen perhetyön yleisiä, työmuotoon kohdistuvia tavoitteita ei oltu kirjattu mihinkään. Ainoastaan perhe- ja yksilökohtaisia tavoitteita oli kirjattu huoltosuunnitelmaan. Mielenkiintoista on, että mielenterveys- ja päihdeongelmaisten lapsiperheiden kuntoutushanke Mopissa, jossa työmuodon yhdeksi tavoitteeksi oli kirjattu pitää perheet koossa, ei eroja perhetyön kuluessa tai välittömästi sen päättymisen jälkeen esiintynyt (Kaikko 2004). On mahdotonta sanoa, onko tämä kirjattu tavoite vaikuttanut työntekijöiden työskentelytapaan ja miten työntekijöiden omat asenteet ja arvot esimerkiksi perhe-instituutiota kohtaan vaikuttavat työskentelyyn. Voidaan vain olettaa, että niillä on jonkinlaista merkitystä.

Taulukko 2. Perhetyöhön osallistuneiden perheiden rakenne

Perherakenne	perhetyön alkaessa	haastatteluhetkellä
yksinhuoltaja	4	7
avo- tai avioliitossa	5	2

Tutkimuksen kohteena olevista naisista viisi oli ollut perhetyön aikana avio- tai avoliitossa. Ainoan avoliitossa sekä haastattelu- että perhetyön aikana olleen naisen mies osallistui haastatteluun, joka suoritettiin koko perheen yhteishaastatteluna heidän kodissaan. Hän kuvasi perhetyötä systemaattisesti koko haastattelun ajan avovaimonsa asiana, joka ei koske häntä.

Haastatelluilla äideillä oli kahta lukuun ottamatta hyvät tai tyydyttävät suhteet lastensa isään. Kaksi isää piti säännöllisesti lapsia luonaan, muut kävivät säännöllisen epäsäännöllisesti lastensa luona. Niistä kahdesta äidistä, joiden välit lasten isään eivät toimineet, oli syynä yhdessä tapauksessa se,

että kohtaamistilanteissa tuli riitaa, joten niitä välteltiin ja toisen osalta äidin ja isän suhde ei vain muutoin toiminut. Isä ärsytti jo pelkällä olemassa olollaan äitiä. Kummassakin tapauksessa lapsilla oli säännöllinen yhteys isään. Vanhempien eron jälkeistä yhteistyötä on eri tutkimuksissa korostettu ja todettu, että heidän suhteensa voi olla välimatkan vuoksi jopa parempi (Hokkanen 2002, 123-127) vaikkakaan tässä tutkimuksessa ei ollut viitteitä siihen suuntaan. Äidit kantoivat kokonaisvastuun lapsista isien jäädessä yhtä poikkeusta lukuun ottamatta taustalle.

Vaikka vanhempien hyvä keskinäinen suhde on kasvatuksen perusta (esim. Pulkkinen 2002, 17), ei voitane silti vetää sitä johtopäätöstä, että yksinhuoltajaperheiden vanhemmat olisivat automaattisesti huonompia kasvattajia. Myöskään perherakenteen muutos ei vaikuta lasten elämään suoraviivaisesti vaan kyse on hyvin monimutkaisesta ja erilaisia väliin tulevia muuttujia sisältävästä prosessista. Vuorovaikutuksen laadulla ja emotionaalisella tuella on merkitystä lasten kokemukseen (esim. Rönkä ym. 2002b, 63-64)

Äideistä kahdella joko oli tai oli ollut depressio-diagnoosi. Muutoin asia ei tullut esille haastattelussa. Tulkitsen sen niin, että muut asiat ovat olleet painavampia ja näkyvämpiä perhetyössä kuin mahdollinen masennus. Voisi tietysti myös ajatella, että työntekijät eivät osaa tunnistaa masennusta. Kahden henkilön kohdalla asia oli tunnistettu, joten valmiutta siihen lienee ollut. Vanhempien masentuneisuus ja ahdistuneisuus ovat riskitekijöitä, jotka ovat osoittautuneet lasten hyvinvoinnin kannalta tärkeimmiksi asioiksi vanhempien välisen sanallisen tai fyysisen riitelyn määrän ohella (Hokkanen 2002, 123).

Kuten Alvari perhetyöstä tehdyssä haastattelututkimuksessa ja Pylvään tekemässä tutkimuksessa tässäkin aineistossa suurin osa haastatelluista henkilöistä oli kotona olevia yksinhuoltajanaisia (Niemi 1999, 66-67; Pylväs 1997, 83). Iältään sekä äidit että isät olivat pääosin alle 30 -vuotiaita. Yksi mies ja kolme naista oli ollut perhetyön aikana työttömänä, kaksi äitiä oli hoitovapaalla tai äitiyslomalla ja loput neljä työttömänä. Työttömien ja työvoiman ulkopuolella olevien osuus oli haastateltujen perhetyön asiakasperheiden kohdalla suurempi kuin paikkakunnan muussa väestössä.

Alvari perhetyön alkuvuosina oli suurin osa lapsista kolmivuotiaita, työn vakiintuessa valtaosa oli 7-10 -vuotiaita lapsia (Niemi 1999, 67). Pylvään (1997, 83) tutkimuksen 19 lapsesta suurin osa oli alle 10-vuotiaita. Tässä tutkimuksessa lapset, joita oli yhteensä 23, olivat perhetyön aikana pääasiassa ala-asteella. Yksikään haastateltavien perheiden jäsenistä ei ollut perhetyön alkaessa yläasteella. Yhdessä perheessä päivähoito oli toiminut perhetyön liikkeelle panevana voimana, vaikka sitä ei

oltu käytetty avohuollon tukitoimena kuin viidessä ruokakunnassa. Alvari perhetyöstä tehdyssä haastattelututkimuksessa vain noin puolet alle kouluikäisistä lapsista hoidettiin kotona, vaikka perheiden huoltajat olivat pääasiassa kotona (Niemi 1999, 68). Kyse voi olla työntekijöiden tai kunnan painotuksista, jotka vaikuttavat päivähoidon käyttöön lastensuojelun avohuollon tukimuotona.

Pylvään tutkimuksessa perheet olivat asuneet paikkakunnalla lähes koko lastensa kasvuiän (Pylväs 1997, 83). Samoin oli tässä tutkimuksessa. Kaikki tutkimukseen osallistuvat perheet olivat muuttaneet joko välittömästi ennen perhetyön aloittamista tai sen kuluessa toiseen asuntoon, mikä oli kouluikäisille merkinnyt myös koulun vaihtoa.

Liitteessä 6 on esitetty tutkimusaineiston analyysipuu, jossa tutkimukseni (luvussa 4.1 tarkemmin mainitut) teemat on liitetty tuloksiin, joita käyn tarkemmin läpi myöhemmissä luvuissa.

6.2 Perhetyön tarpeet, toiveet ja tavoitteet

Perhetyöntekijä on perheen arjessa, mikä on edellytyksenä perhesuhteiden kokonaisvaltaiselle tarkastelulle (Hokkanen 2002, 119). Konkreettisesti arkeen kiinnittyvän työtavan on todettu olevan yhteydessä hyviin tuloksiin pääasiassa kotona toteutettavissa työmuodoissa (Smith ym 2004, 169). Sopimukset, kuten huoltosuunnitelmat, antavat perustan perhetyöntekijän ja asiakkaan yhteistyölle (vrt. esim. Maaniittu 1998, 155; Hurtig 1999). Kaikkien perheiden kohdalla perhetyö oli alkanut yhdessä työntekijöiden kanssa laaditusta huoltosuunnitelmasta. Siinä oli määritelty työn tavoitteet ja seuraavan huoltosuunnitelman tarkistuspalaverin ajankohta kuukauden tarkkuudella.

Siinä missä Pylväs (1997, 117) tutkimuksessaan piti perhetukityötä keinona opettaa perheille ohjautuvan kasvatuksen keinoja, lähti tutkimukseni perhetyö liikkeelle aivan eri lähtökohdasta. Tavoitteena ei ollut opettaa perheelle mitään, vaan yhdessä löytää taitoja, oivalluksia ja voimavaroja ja niiden kautta oppia. Työntekijä oli läsnä ja perheen käytettävissä (vrt. Rauhala 1993, 17), heidän omassa oppimisprosessissaan. Ainoastaan yhdessä perheessä oli tavoitteena opettaa äiti ja isä hoitamaan vauvaa ja siinä onnistuttiinkin äidin kohdalla hyvin. Perhetyön kuluessa isä vähitellen liukeni perheestä ja solmi myöhemmin uuden parisuhteen.

En kysynyt haastateltavilta, mikä oli perhetyön aloittamisen lastensuojelullinen syy. Kysyin neutraalimmin perheen tilannetta perhetyön alkaessa ja työn aloittamisen syytä. Työntekijöiden vastauk-

set työn aloittamisen syystä olivat hyvin arkisia, kuten *”Äiti odotti lasta ja tarvittiin (.) niin kun apua siinä arjen sujumisessa ”*. Työntekijöiden syissä toistui lapsi ja hänen huoltonsa ja hoitonsa. Sosiaalityöntekijät toivat esille myös vanhempien väsymyksen (kolmen perheen kohdalla), rajattomuuden (kahden perheen kohdalla) sekä muun lapsiin kohdistuvan huoltamattomuuden (yhden perheen kohdalla). Kahden perheen kohdalla sosiaalityöntekijä kertoi perhetyön tarjoamisen syyksi tarpeen selvittää perheen todellinen tilanne. *”No tota (..) muistaakseni oli vähän epäselvää, miten lapsi tuli huollettua. Sit aateltiin, että perhetyöntekijä voisi saada selkoa, mikä tilanne perheessä oikeesti oli. Ei oltais semmosten epämääräisten tunteitten ja ajatusten varassa. Oli semmonen huoli lapsesta.”*(209) Perhetyöntekijä ei yhdessäkään haastattelussa ilmaissut tämän tyyppisiä tavoitteita tai toimintaa. Kokonaisuutena tarkastellen perhetyön aloittamisen syitä ei määritelty viranomaiskeskeisesti, lastensuojelun tai juridiikan termein. Näin siitä huolimatta, että tutkijana arvioin, että perheiden tilannetta keskimäärin kuvasi voimattomuus, joka lasten kannalta tarkasteltuna voidaan nimetä lasten laiminlyönniksi. Näitä termejä ei kuitenkaan kukaan lausunut ääneen, vaan ne syntyivät mielessäni, kun pohdin perheiden yhteistä lastensuojelullista nimittäjää.

Työntekijät toivat esille työn tavoitteina auttaa löytämään voimavaroja. Ne merkitsevät henkisten ja aineellisten resurssien ohella keinoja toimia arjessa aikuisena ja lasten huoltajana. Yhden äidin kohdalla perhetyön aloittaminen perhetyöntekijän mukaan *”ei-varsinaisena perhetyönä”* naapurin tekemän häiriöilmoituksen vuoksi johti tiiviimmän tuen tarpeen havaitsemiseen. Perhetyöntekijä kuvasi tilannetta seuraavasti: *”Kun minä näin tämän.(.). Minun mielestä se (.) ja sanoinkin Lauralle [sosiaalityöntekijä/tutkijan huom], että olis pitänyt tätä apua antaa Sirpalle jo paljon aikasemmin, kun se oli niin paljon sairas tää pieni lapsi.(...) Sirpa ei ole oikeilla sanoilla osannu pyytää sitä apua. Se oli vaan pyytäny pullan leipomiseen ja tämmöseen eikä siihen että hän ei jaksa. Hän ei saa nukuttua ja hän tarvii niin kun. (..) Se ei osannu sanoa oikein. Ja mie riehuin Lauralle, että (.) että miksi ei ole Sirpalle annettu appuu ennemmin.”*(102) Perhetyöntekijä tuo esille hyvin tärkeän asian, kielen merkityksen. Asiakkaan käyttämät sanat ja käsitteet sekä muu käyttäytyminen avaa eri tavoin portteja auttamisen piiriin. Ammattilaisten tulisi olla tietoisia tästä ja arvioida tilanne niin monipuolisesti, että käsitteet menettäisivät merkityksensä arjen todellisuuden esille tulon myötä. Toisaalta lauseet kuvastavat myös sosiaali- ja perhetyöntekijän välitöntä suhdetta ja työntekijän vahvaa eläytymistä äidin ahdistavaankin tilanteeseen.

Perinteisesti sosiaalialan työssä työn kohteena on ollut arki ja siitä selviytyminen (esim. Pirttijärvi 1993, 72; Kuuskoski 1997; Lipsanen 1996, 20), mikä tässä aineistossa näkyi kaikissa haastatteluisissa. Arjessa selviytyminen on osa perheen kaikkien jäsenten tavanomaista, jokapäiväistä elämää,

jossa vaikeudet ovat yksilöllisiä (Kettunen ym. 2002, 86-87). Vain kaksi haastateltavaa kertoi lasten oireilleen ennen perhetyön aloittamista. Toinen heistä piti sitä myös perhetyön aloittamisen syynä. Tosin hänen mielestään lasten oireilu heijasti hänen omaa pahaa oloaan. Pylvään tutkimuksessa vanhemmilla oli huoli lasten tulevaisuudesta ja työelämään sijoittumisesta (Pylväs 1997, 85), mutta tässä tutkimuksessa sitä ei tullut esille.

Lasten kasvamisen perustana on heidän perheensä arki (Määttä 1999, 54). Perheessä siirretään perinteet, toimintatavat, taidot ja asenteet sukupolvelta toiselle (Hurtig 1999, 22). Elämä saattaa pikkuhiljaa muodostua epämääräiseksi kaaokseksi, jossa arjen rutiinitkaan eivät suju (Törrönen 1998, 46). Kolmessa perheessä oli selkeästi kyse tästä. Arjen sujumisen ja mielenterveyden välillä näytti näiden äitien kohdalla olevan yhteys. Kun arki rupesi sujumaan, ei tarvittu enää sairaalajaksoja ja avohoitoonkin pystyi kiinnittymään paremmin. Masennuksen hoidossa systeeminen perheterapia tuottaa tulosta (esim. Malinen 2001, 6-8). Olisiko niin, että perhetyöntekijä puhui ja ajatteli tavalla, joka sopi hyvin masentuneiden henkilöiden kanssa kommunikointiin. Mielestäni kyse on kysymyksen asetteluista ja hyvinkin terapeuttisista tavoista käsitellä asioita, olematta siitä huolimatta varsinaista terapiaa. Toisaalta kyse voi myös olla siitä, että elämä helpottaa myös henkisesti, kun konkreettiset, jokapäiväiseen elämään liittyvät asiat alkavat sujua rutiininomaisesti ilman, että niihin tarvitsee sijoittaa keskimääräistä enemmän energiaa.

Ensi- ja turvakotien liiton äitien ryhmissä on arjen kaaoksen tuntua vähennetty yhdessä elämisen ja tekemisen avulla. Asiakkaiden elämään on pyritty saamaan jatkuvuutta tekemällä päivään ja viikkoon selkeä rakenne. (Törrönen 1998, 64.) Se on osa arjessa kannattelua, mikä on yksi monien perhetyön eri muotojen periaatteista. Tutkimassani perhetyössä kyse oli arjessa kannattelusta, mutta koska kyse oli tavoitteellisesta ja tutkimieni perheiden kohdalla muutokseen tähtäävästä työstä, tärkeä osa perhetyöntekijän ja sosiaalityöntekijän työstä oli perheen omien voimavarojen (kuten tiedot, taidot, jaksaminen ja motivaatio) aktivointi ja vahvistaminen siten, ettei ulkoista kannattelua enää tarvittaisi.

Tässä tutkimuksessa perheet toivoivat apua lasten hoidossa, että saisi vähän hengähtää tai hoitaa muita asioita ilman, että lapsi oli otettava joka paikkaan mukaan. Tätä samaa olivat toivoneet myös MLL:n ehkäisevän perhetyön projektissa olleet perheet (Kuuskoski 1997). Kaikissa tutkimukseni perheiden haastatteluissa tuli esille sana ”apu” tai ”tuki” toiveiden kohdalla. Käytännössä työ olikin arjen askareissa auttamista joko siten, että perhetyöntekijä tiskasi tai teki ruokaa tai sitten hän oli lasten kanssa sillä aikaa kun vanhempi kävi esimerkiksi pyykillä tai asioita hoitamassa. Jokainen

perhe kertoi perhetyöntekijän tehneen jotain myös lasten kanssa. Osa toi esille perhetyöntekijän keskustelukumppanina, jonka kanssa elämän asioita setvittiin.

Silloin kun yksilön toimintakyvyn ja hänen ympäristönsä välillä on ristiriitaa, puhutaan sosiaalisesta vajaakuntoisuudesta. Siihen liittyy myös sosiaalinen haitta. (Kettunen ym. 2002, 28.) Näissä perheissä koettu haitta oli lapsen käytös, oma jaksamattomuus tai keinottomuus. Kyse on tunteesta, jossa oma toiminta tai oleminen koetaan vajaaksi suhteessa yhteiskunnan tai yhteisön oletettuihin vaatimuksiin. Vajaakuntoisuus voi liittyä myös siihen, ettei jaksaa. Perhetyön näkökulmasta ei jaksaa arkea eikä lasten hoitoa. Arjen jaksamattomuus näkyi eri tasoisena kahdeksassa perheessä. Se saattoi näkyä lasten hoidossa muun muassa seuraavasti: *”Ku, jos ite (.) ku on väsyny ja aattelee, että no, kuhan nyt ootte siellä. Niin kaho semmosta eihän sitä oo, että (.) yhteiset pelinsäännöt tavallaan muistu uuestaan mieleen. Ja semmonen jämäkkyys. Ku sitä aatteli varmaan itekkii, että kun ne jääpi jostakin vaille. (.) Et tavallaan niinku varmaan hyvittellee niitä. Vaikka ei o varmaan ehkä mittään syytäkkään tai vaikka ois syytäkkii, niin väärällä tavalla antaa liikaa periks.”*

Kuntoutumisen tavoitteet ja motivaatio vaikuttavat sitoutumisen kautta koko työskentelyprosessiin. Mikäli työn aloittaminen koetaan aiheellisena ja oletetaan siitä olevan hyötyä, lähtee työskentely eri pohjalta kuin niin sanotussa pakkotilanteissa, joissa esimerkiksi huostaanoton pelko saa perheen myöntymään kuntoutukselle. Nimittäisin näitä erilaisista lähtökohdista liikkeelle lähteviä työskentelymuotoja aktiiviseksi ja passiiviseksi kuntoutukseksi (ks. kuvio sivulla 18). Perheet sitoutuivat perhetyöhön eri tavoin. Suurin osa löysi nopeasti yhteisen sävelen perhetyöntekijän kanssa, mutta joillakin kului pitemmän aikaa luottamuksellisen kontaktin luomiseen ja prosessiin mukaan heittäytymiseen. Työntekijöiden mielestä yksi äiti ei ollut sitoutunut työhön lainkaan ja he epäilivät, ettei työstä ollut hänelle mitään hyötyä. Sekä sosiaalityöntekijä että perhetyöntekijä kokivat voimattomuutta. Kyseinen äiti kertoi haastattelussa perhetyön olleen hänelle ja hänen lapselleen myönteinen kokemus. Voiko ulkopuolelta tietää, mikä on kenellekin merkityksellistä? Martti Lindqvist (2002, 176-177) on tuonut esille neutraalin tilan luomisen tärkeyden. Neutraali tila on sellainen työntekijän ja asiakkaan välinen, pahojenkin asioiden käsittelyn paikka, jossa asiat saavat olla sellaisia kuin ne ovat. Miten työntekijät voisivat jakaa asiakkaiden kanssa kokemuksia ja ajatuksia ja löytää tällaisen neutraaliuden tilan, jossa se olisi mahdollista?

Suurimmassa osassa tutkimiani perheitä oli tapahtunut jokin elämän muutos ennen perhetyön aloittamista. Ne ovat siirtymätiloja (esim. Rauhala 1993, 20), joissa on aina mahdollisuus. Auttaminen

osui teoreettisesti asiaa tarkastellen otolliseen ajankohtaan, jossa vanhasta luovutaan ja tilalle tulee jotakin uutta.

6.3 Verkostojen hyödyntäminen

6.3.1 Kadonneet isät ja läsnä olevat äidit

Perhetyössä on monenlaisia verkostoja. Kaikissa niissä on voimavaroja, joita voidaan pyrkiä hyödyntämään yhdessä sovittujen tavoitteiden saavuttamiseksi. Tässä luvussa tarkastelen perheen sisäisiä verkostoja, jotka käsittävät perheenjäsenten suhteita ja ominaisuuksia. Seuraavissa luvuissa laajennan tarkasteluni läheis- ja viranomaisverkostoihin.

Perhetyö kohdistui pääasiassa äiteihin, mutta myös lapsiin. Vaikka isät olivat olleet jollakin tavoin mukana perhetyössä, etenkin sen alussa, jäi heidän roolinsa hämäräksi. Vähitellen isät hävisivät niin perhetyöstä kuin äitienkin elämästä. Perhetyöntekijän vastauksista tuli systemaattisesti esille pyrkimys ottaa isä entistä määrätietoisemmin mukaan perhetyöhön, jos perhetyö aloitettaisiin uudelleen. Haastattelurungon isää koskevilla kysymyksillä saattoi olla merkitystä vastausten sisältöön.

Isien mukaanotosta perhetyöhön on ristikkäisiä mielipiteitä. Ensi- ja turvakotien liiton päivätoimintaryhmien toimintaa koskevassa raportissa (Törrönen 1998, 51-52) todetaan, että äidit tarvitsevat tukea äitiyteen ja mikäli isät otetaan tiiviisti mukaan työhön, tulisi olla eri ajat ja työntekijät näiden parisuhteen ongelmien prosessointia varten. Tutkimukseni kohteena olleessa perhetyössä eriyttäminen olisi onnistunut esimerkiksi irrottamalla parisuhdeasiat sosiaalityöntekijän tai psykologin kanssa työstettäväksi asioiksi perhetyöntekijöiden keskittyessä arkeen. Mikäli Ensi- ja turvakotien päivätoimintaryhmiä koskeva kannanotto yleistetään avoperhetyötä koskevaksi, voidaan todeta, että tutkimuskohteena olleessa perhetyössä on ulkoisesti arvioiden tuettu erityisesti äitiyttä. Toinen kysymys on, voidaanko äitiys, isyys ja vanhemmuus erottaa toisistaan ja arjesta? Mihin rajaan asti?

Lapsen odottaminen yhdistää ja erottaa vanhempia (Törrönen 1998, 50). Perheiden eri tukimuotoihin kohdistunut tutkimus on kritisoinut auttajia äitikeskeisyydestä: siitä, että jutellaan ikään kuin ”naisten kesken” miesten ja lasten jäädessä ulkopuolelle (esim. Hurtig 2003 ja 1999, 12 ; Kähkönen 1994). ”Me naiset” tai ”ne naiset” sisältävät selvän rajauksen sisä- ja ulkopuolisiin, mutta myöskin vahvan yhteen kuuluvuuden tunteen.

On väitetty, että naiset esittävät itsensä jonkun merkittävän toisen välityksellä tai suhteessa tähän. Naisten elämäntarinat liikkuvat yksityisen ja henkilökohtaisen elämän alueella, miesten kuvatessa julkisen elämänalueen tapahtumia ja saavutuksia. Tällöin ajatellaan naisten olevan relationaalisia, passiivisia, alistaisia ja flegmaattisia vastakohtana miesten autonomisuudelle ja aktiiviselle toimijuudelle. (Hyvärinen ym. 1998, 9-10)

Nyky-yhteiskunnassa ei ole turvallista yleistä roolimallia, vaan on monenlaisia mahdollisuuksia olla mies. Isyys ei ole enää niin konkreettista kuin perinteisessä ydinperhemallissa. Miehen on etsittävä tapansa olla kotona ja luoda suhde lapsiin. (Innanen 2001, 12-19). Aineistossa oli muutama isä, joiden rooli oli lähinnä juridinen (kts. Innanen 2001, 19). He olivat paljon poissa kotoa, jolloin ohe-
nevan isyyden vuoksi lapselta on puuttunut psykologinen ja sosiaalinen isä. Yksi eronneista isistä oli paljon tekemisissä lastensa kanssa ja mukana jopa ensimmäisessä perheen tilannetta koskevassa palaverissa. Vanhemmuus oli aidosti jaettua (vrt. Huttunen 1997). Osa perheistä oli eronnut perhetyön aikana. Isät olivat olleet eron saakka pääsääntöisesti aina palavereissa mukana. Muutto omaan asuntoon katkaisi heidän ”virallisen” osuutensa perhetyössä ja he jäivät pois palavereista. Työntekijät toivoivat isän olevan paikalla, mutta eivät häntä erikseen kutsuneet siihen. Kärjistäisin suhtautumistavan sisältämän piiloviestin lauseeksi: ”Toivoisimme, että tulisit, muttei sillä ole väliäkään, jos et tule.” Perhetyö ei tukenut aktiivisesti isyyden vahvistumista, vaan toimi tavalla, joka mahdollisti isyyden ohenemisen ja lopulta poissaolon (vrt. Innanen 2001, 19).

Aikaisemmissa tutkimuksissa (esim. Forsberg 1995) on huomattu, että äidit vastuutetaan työskentele-
lyyn kun sen sijaan isä saa myönteistä huomiota jo pelkällä läsnäolollaan. Tätä on selitetty sillä, että keskustelut ovat psyykkistä työtä (Hurtig 1999, 73). Suosiiko puheeseen perustuva auttaminen naisia? Väite sisältää käänteisesti ajatuksen siitä, että miehet eivät olisi kykeneviä verbaaliseen työhön. Saatamme jollakin tavalla vielä elää ydinperheideologian ja äiti-myytin vallassa. Aineisto oli roolimalleiltaan hyvin perinteinen. Äidit olivat kotona ja kantoivat päävastuun arjen ”pyörittämisestä”. Koska kyse on maaseudusta ja Suomen mittakaavassa marginaaliseudusta, voidaan tulosta selittää myös kansainvälisten ja kansallisten vaikutteiden myöhäisestä leviämisestä tutkimuspitäjään. Mutta missä on isän tila perheessä? Naisilla on keittiönsä, mitä perhetyöhön liittyvää on isällä? (vrt. Innanen 2001, 13 - 22) Miten tilaa ja mielekästä tehtävää löytyy kaikille perheenjäsenille niin aikuisille kuin lapsille? Voiko perhetyö roolikarttoineen olla tässä tilanteessa sosiaalisen tilan raivaajana?

Mikko Innasen (2001, 3, 53-132) tutkimuksessa todettiin, että lasten muistikuvissa isät liitetään tekemiseen esimerkiksi veneellä tai autossa, jossa vähitellen syntyy lapsille tärkeä yhdessä olemisen ja yhteenkuuluvuuden tunne. Äiteihin liittyvät muistot sijoittuvat kotiin ja arkeen, jossa on pullan tuoksua ja riitoja sovinnontekoiheen. Äitimuistot sijoitetaan paikkoihin, joissa perhetyö tapahtui. Haastatteluissa ei tullut esille lasten isäsuhteen luomisen ja ylläpitämisen kannalta tärkeitä paikkoja.

Äitien suhde erossa oleviin lasten isiin oli suurimmalla osalla myönteinen. Kahdella haastateltavista ajatukset isästä vaihtelivat myönteisestä kielteiseen. Yhdellä se oli kielteinen, mikä vaikutti lasten tapaamisiin.

Kun äiti on mukana niin aktiivisesti perheessä ja perhetyössä on vaarana myös hänen syyllistämisenä tai syyllistymisensä silloin kun eteen tulee sellaisia hankaluuksia, joihin viranomaiset puuttuvat. Syyllisyys ei tullut tässä aineistossa esille, mutta sitä ei myöskään suoraan kysytty. Olisiko kysyminen syyllistänyt?

6.3.2 Lasten paikka

Vaikka vauvavaihe olisi perhetyön otollisinta aikaa, (Törrönen 1998, 59) oli tämän tutkimuksen perheiden lapsista suurin osa ala-asteikäisiä. Vain neljä lasta oli perhetyön alkaessa ollut alle vuoden ikäisiä.

Lapset jäävät usein työskentelyssä aikuisten varjoon (Hurtig 1999, 12 ja 2003) ja heidän kanssaan työskentelyn nivominen aikuisten työskentelyyn on hankalaa. Tämän tutkimuksen perhetyötä koskeissa huoltosuunnitelmaneuvoitteluisa lapsia ei näkynyt. He olivat paikalla harvoin eikä heiltä kysely mitään ennen päätösten tekoa oli kyseessä sitten työn aloittaminen, tavoitteiden asettelu, niiden arviointi tai työn lopettaminen. Neuvottelut olivat päivällä, jolloin kotona olivat ne alle kouluikäiset lapset, jotka eivät olleet päivähoitossa. Lapset määrityivät ikään kuin aikuisten kautta. Perhetyön tavoitteena oli useimmiten äidin jaksamisen tukeminen (vrt. Hurtig 2003). Lapsen tilanne nähdään perheen ja aikuisten, erityisesti äidin, kautta. Miten lapsi yksilöllisine tarpeineen peilautuu tämän tavoitteen takaa? Käytännössä ei mitenkään. Perhetyöntekijä toki kysyi lapsilta heidän toiveitaan joka kerran käydessään ja toteuttikin niitä ilmeisen hyvin. Niitä ei oltu haastatteluista saadun tiedon perusteella kuitenkaan sidottu huoltosuunnitelman kautta toteutettavaan ”viralliseen” perhetyöhön. Onko lasten kanssa toimiminen näin tarkasteltuna ikään kuin ei-perhetyötä, jotakin jota

vain tehdään, mutta joka ei kuulu tavoitteelliseen perhetyöhön. Jos lapsi yksilöllisine tarpeineen ei näy virallisesti, miten vanhemmat huomaavat sen itse asiassa olevan koko lastensuojelun lähtökoh- ta. Jos viranomaiset eivät sitä nosta esille, miten voi olettaa perheen tai lasten itse ottavan sen yk- kössijalle, jonne se kuuluu. Työntekijät kaipasivat isää enemmän mukaan perhetyöhön. Kukaan ei puhunut näin lapsista. Lapset jäivät sivusta seuraajiksi omassa elämässään. Heillä oli lapsistatus, he eivät olleet lapsipersoonia. (Hurtig 2003, 179.)

En tutkijanakaan kysynyt lasten mielipidettä tai lupaa perhetyöntekijän tai sosiaalityöntekijän haas- tatteluihin. Lapset olivat haastatteluissani mukana siten kuin halusivat ja selitin heille, että kyselen ja teen tutkimusta Maija-perhetyöntekijän heillä olostaan. Vaikka nostinkin lapsia esille heidän ollessaan haastattelutilanteessa paikalla, toimin periaatteessa samoin kuin muutkin aikuiset, ohitin lasten mielipiteen ja ”seurustelin” pääsääntöisesti aikuisten kanssa.

Työntekijöiden lapsista käyttämä puhe vaihteli. Lapsi tuli esille työntekijähaastatteluissa spontaa- nisti työn sisällöstä keskusteltaessa. Yksittäisissä haastatteluissa puhuttiin lapsista lempinimillä ja erityisellä lämmöllä, mikä erottautui muusta virallisävyisestä lapsipuheesta. Mieleepi tuli ajatus lapsesta osana perhetyön arkista massaa. Yksilöllisyys pilkahteli välillä, mutta aikuiset jaksamisi- neen saivat voiton lapsesta. Haastattelut tukivat ajattelutapaa, jossa aikuisen jaksaminen ikään kuin sivu tuotteena auttaa myös lasta sekä henkisesti että konkreettisesti arjessa. Perhetyöntekijä leikki lasten kanssa, jota nämä toivoivatkin. Kun äiti saa voimia, jaksaa hän toimia perhetyöntekijän mal- lin mukaan lastensa kanssa, vai oliko se sittenkään tarkoitus?

Yksilöiden huomioiminen perhetyön kuluessa tapahtui ajan jakamisella lasten kesken. Joissakin tilanteissa perhetyöntekijä oli tarkoituksella pitkiäkin jaksoja jonkun lapsen kanssa. Syynä saattoi olla joko kyseisen lapsen yksilöllisen tuen tarve tai äidin vapauttaminen toimimaan toisen lapsen kanssa. Lapsi vaikuttaa vanhempiinsa ja vanhemmat lapseensa (Pulkkinen 2002, 17). Kaksi haas- tattelluista kertoi perhetyön alkaneen lapsesta johtuvista syistä. Lapset eivät näissäkään tapauksissa olleet määrittämässä perhetyön tavoitteita vaan jäivät eräänlaisen mittarin rooliin. Heidän kauttaan arvioitiin osaltaan perhetyön tuloksia. Tämä tapahtui seuraamalla, oirehtiiko lapsi vai ei ja mitä hän tuo perheen arjesta esille joko puheessaan tai non-verbaalisesti.

Yli puolet haastatelluista aikuisista kertoi lasten kaivanneen perhetyöntekijää työn päättymisen jäl- keen. Kaksi otaksui lasten ihmetelleen, miksei tuttu työntekijä tulekaan. Tutkijalle jäi epäselväksi, oliko kyseisille lapsille kerrottu perhetyön loppumisesta eli konkreettisesti siitä, ettei Maija (perhe-

työntekijä) enää tule. Miten aikuisten tulisi suhtautua lasten ikävään ja mistä se on merkki? Mitä viestittää se, jos aikuiset jättävät reagoimatta tähän sinänsä terveeseen tunteeseen?

Yhdessä perhetyöntekijän haastattelussa tuli esille perhetyön päättäminen ja työntekijän hyvä mieli siitä, että kyseisessä perheessä lapset tulevat kuulluksi. Kun lapset mainittiin jollakin tavoin kaikissa työntekijähaastatteluissa, on hämmästyttävää, etteivät he näkyneet neuvotteluissa.

Yhden perheen yhden perhetyön jakson tavoitteena oli auttaa lasta koulunkäynnissä. Työntekijät pitivät tätä poikkeuksellisena, ikään kuin ”ei-varsinaisena-perhetyönä”. Toisessa perheessä koulunkäynnissä avustaminen liittyi muuhun perhetyöhön, jolloin työntekijät eivät sitä kyseenalaistaneet. Viimeksi mainitun perheen äidille ja lapsellekin kyseinen apu siihen liittyvine aikuissuhteineen oli merkityksellistä. Nuori toivoo, että häntä oikeasti kuullaan (Rönkä ym 2002a, 55) ja tässä tapauksessa lasta kuultiin. Hän toivoi apua läksyjen luvussa ja sitä annettiin. Yhdelle lapselle oli sekä perhetyöntekijän että äidin mukaan merkityksellistä se, että hän sai tiskata astioita perhetyöntekijän kanssa. Nämä ovat tärkeitä tilanteita, joilla voi arkisuudestaan huolimatta olla pitkäkestoisia vaikutuksia. Tiedetäänhän, että jopa yhdessä hyvin menneessä asiassa on alku parempaan itsetuntoon ja käsitykseen omista mahdollisuuksista (esim. Gilligan 2000, 10).

Lasten kohdalla onni ja hyvä olo liittyy hetkiin, pienien asioiden kokonaisuuksiin (Kuivakangas 2002, 36). Näitä ovat mieluinen video tai peli, vanhemman tai ystävän kanssa oleilu tai yksin vietetty hetki. Perhetyöntekijä järjesti lapsille näitä hetkiä, joita lapset kuvasivat haastatteluissa kikkaillen ja selvästi innoissaan. Yhtä tärkeitä olivat spontaanisti syntyneet kuvaukset niistä tilanteista, joissa lapset olivat jollakin tavalla huijanneet työntekijää. Nämä kuvaukset liittyivät joko erilaisiin pelitilanteisiin tai aprillipilan tyyppisiin tapahtumiin. Lapsissa olevaa halua myönteiseen kasvuun ilmeisesti tuettiin ja huomioitiin pienten asioiden merkityksellisyys lapsen kannalta (Gilligan 2000, 11; Pulkkinen 2002, 17).

Työn sisältö muotoutui joustavasti tilanteen mukaan (vrt. Karjalainen 1998, 42). Sen kulloinenkin määrittely tapahtui seuraavasti: *”No ylleensähan meillä oli tietty aika, millon se tulloo. Nii sit ku se aukas sen oven, (.) tuli sisälle ja (.). Sitte se kysy aina, että onko pyykkii tai pittääkö täällä tiskata tai ruokaa tehdä tai mitä nyt.”* Tämä ei yleensä tarkoittanut puolesta tekemistä, vaan yhdessä perheen kanssa toimimista, jolloin tärkeiden asioiden puheeksi otto oli helpompaa.

Innanen (2001, 140) on tutkimuksessaan todennut, että lapset tarvitsevat molempia vanhempiaan. Heiltä toivotaan tukea, läheisyyttä, turvaa, välittämisen osoituksia, myönteisiä roolimalleja ja jakamatonta huomiota. Vanhemmat liitetään perushoivaan, ohjaamiseen, rahalliseen tukeen ja saatavilla oloon (Rönkä ym 2002, 53). Sekä tytöt että pojat kirjoittivat Innasen tutkimuksessa kauniisti ja ymmärtävästi äidistä, kun taas isästä kertovissa aineissa menttiin syvemmälle selvittelemään isän onnistumisia ja epäonnistumisia. Äitiä pojat eivät niissä juuri maininneet. Sensijaan äidistä kertovat tekstit aloitettiin tarinalla isästä ja tämän roolista. Äitiin liitettiin turvallisuus ja häneltä toivotaan läsnäoloa. (Innanen 2001, 4, 102-132). Tutkimukseni äidit olivat ainakin periaatteessa läsnä, koska he olivat pääosin työmarkkinoiden ulkopuolella ja kotona. Isät olivat löysästi mukana perheen elämässä, pitäen yhteyttä silloin tällöin, vaikka heillä olisi työttömyyden vuoksi ollut periaatteessa mahdollisuus olla mukana lastensa elämässä hyvinkin tiiviisti. Viranomaiset kiinnittivät perhetyön kuluessa huomiota henkiseen läsnäoloon ja erityisesti sen puutteeseen, mutteivät niinkään korostaneet fyysistä paikalla oloa.

Tutkimusten mukaan (esim. Vilkkonen 1997, 224) lapsuudesta on jäänyt mieleen äiti, joka on arjessa jatkuvasti läsnä ja isä, joka on mukana syvälle mielikuviin painuneissa hetkissä. Puute, vaara ja turvattomuus liittyvät pahoinvointiin (Kuivakangas 2002, 32). Kodin tunneympäristön harmonisuus on lapselle tärkeää. Pitkäkestoiset sosiaaliset ja taloudelliset haitat, perhesuhteiden huono laatu, äidin masentuneisuus sekä perheen taloudellinen tilanne ja elinolot vaikuttavat lasten kehitykseen ja hyvinvointiin. (Rönkä ym. 2002, 62-63). Yksi perhe puhui pitkään siitä, miten perhetyöntekijä on parempi kuin heillä joskus aiemmin ollut kodinhoitaja, koska tämä tykkää lapsista. Kaksi lasta kertoi hyvän perhetyöntekijän olevan sellainen, joka on kiva ja kiltti, tekee herkkuja, komentaa ja pitää heistä huolen. Lasten vastauksissa korostui heidän elämässään mukana olo. Perhetyöntekijä oli pelikaveri, satutäti ja hänen kanssaan oli lupa jopa tiskata, mikä eräälle lapselle oli hyvin merkityksellinen asia.

Tutkimani perhetyö vastaa kuvaustaan, jossa se esiintyy ”perhe” -termin kautta. Kyseistä termiä voi tässä yhteydessä pitää passiivi-muotona, joka ei sisällä mitään hahmoa, johon tarttua. Kuvauksesta puuttuu lapsi, yksilö ja persoona. Se on ilmaistu virastokielellä. Liitän sen perhekeskeisyyttä painottavaan perheideologiaan, jota on vaikea yhdistää esimerkiksi lapsen todelliseen kuulemiseen (Hurtig 2003). Jos lastensuojelun huoltosuunnitelmat laadittaisiin lapsikohtaisina, lapsen näkökulmasta käsin, jäisivät aikuiset taustalle. Lapsi tulisi esille perheen kiinnekohtana, jonka parhaan mahdollisen huollon ja hoivan takaaminen olisi kaikille aikuisille tärkein asia. Heidän omat tarpeensa olisivat lapsen tarpeisiin nähden toissijaisia.

6.3.3 Suvut ja muut verkostot

Ihmisen kasvaminen ja kehitys on muutosta, joka tapahtuu pitkälti vuorovaikutuksessa muiden kanssa (Hirsjärvi & Hurme 2000, 17). Kaikilla Alvari-perhetyötä koskevassa tutkimuksessa haastatelluista perheistä oli sukulaisia ja ystäviä, joita tavattiin usein (Niemi 1999, 69). Tampereen perhetukikeskuksista kertovassa raportissa sensijaan ilmoitettiin, että perhetukikeskusten asiakkailta oli hyvin vähän suojaavia ja tukevia ihmisiä ympärillä (Tuurala 1993, 28). Tässä tutkimuksessa perheet kertoivat verkostoistaan, joihin jokaisella kuului joko ystäviä tai sukulaisia. Sieltä saatiin tukea, vaikka yksittäistapauksissa näissä kontakteissa saattoikin pahoittaa mielensä. Kysyttäessä sitä, mikä haastateltavaa ja hänen perhettään on auttanut elämässä eteenpäin, oli vastaus yksi-selitteinen: sukulaiset. Työntekijät eivät kuitenkaan tehneet tietoisesti heidän kanssaan yhteistyötä, eivätkä asiakkaatkaan nostaneet sitä haastatteluissa oma-aloitteisesti millään tavoin esille. Perhetyöntekijä oli tekemisissä niiden läheisten kanssa, jotka hänen käynneillään sattuiivat olemaan paikalla, mutta ei sen enempää. Kuitenkin ihmisen toimintakyvyn perusta muotoutuu hänen ominaisuuksiensa ja ympäristön suhteessa, jossa psyko-sosiaalisilla ihmissuhteilla on keskeinen merkitys (vrt. esim. Kettunen ym. 2002, 18-19). Perhekeskeisyyttä on kritisoitu sukupolvettomuudesta (Hurtig 2003, 22), miltä vältyttäisiin työskentelemällä suvun kanssa.

Myös viranomaisverkosto oli tutkimusaineistossa ohut tai näkymätön. Se voi johtua tutkimusnäkökulmasta, jossa perhetyö ja perhetyöntekijä on nostettu keskiöön. Kyse on kuitenkin myös toimintakulttuureista – siitä, että keskitytään tiettyyn auttamismuotoon kerrallaan ja annetaan sen vaikutusten näkyä tai yhteistyön puutteesta, jolloin jokainen toimii yksinään siitä huolimatta, että nykyisen tietämyksen mukaan asiantuntijuus syntyy vain jakamalla (vrt. Tynjälä 1999, 160-176). Verkostoituneen asiakastyön näkökulmasta haastateltavat kertoivat ainoastaan mielenterveyskeskuksen erikoissairaanhoidajan ja sosiaalityön tai perhetyön yhteistyöstä. Samaa raportoivat sosiaali- ja perhetyöntekijät haastatteluissaan.

Neljä perhetyön asiakasäideistä oli eri tavoin tekemisissä keskenään joko niin, että he olivat sukulaisia tai sitten samanikäisinä tunsivat toisensa jo peruskoulusta asti ja kyläilivät toistensa luona. He olivat tietoisia toistensa asiakkuudesta perhetyössä ja sen toteuttamistavasta. Yksi sosiaalityöntekijä kertoi tietoisuuden johtaneen mustasukkaisuuteen toisen saamasta suuremmasta työntekijän ajasta ja muihin väärinkäsityksiin, joita sosiaalityöntekijä oli asianosaisten kanssa selvitelty.

Vain yksi perhe ilmoitti, ettei heillä ole ollut aiempaa kokemusta auttajatahoista. Kaikilla muilla perheillä oli tällainen kokemus yhdestä tai kahdesta pisteestä. Kokemukset hajaantuivat siten, että perheillä ryhmänä oli kokemusta koko käytettävissä olevasta auttamisjärjestelmästä päihdepalvelu- ja nuorisopsykiatrista osastohoitoa ja lastenpsykiatrista osastohoitoa lukuun ottamatta. Se oliko kulloinenkin palvelu auttanut asiakasta vai ei, jäi näin pienellä aineistolla yksittäisten mielipiteiden varaan.

Niissä tapauksissa, joissa työn tarpeen oli nostanut esille jokin toinen viranomainen, pohtivat sekä perhetyöntekijä että sosiaalityöntekijä näiden tahojen mukana olon tarvetta huoltosuunnitelma- neuvottelussa ainakin joskus. Heitä ei oltu kutsuttu mukaan, mutta asia oli jäänyt mietityttämään. Muiden viranomaisten mukana olo tuli työntekijähaastatteluissa esille harvoin, mutta sitä pidettiin sekä mahdollisuutena että riskinä. Yksi haastatelluista työntekijöistä kuvasi erään toisen organisaation perhetyöntekijän tilannetta tämän puolen vuoden työssäolon jälkeen seuraavasti: *”Tapasin perhetyöntekijän, niin se ei siinä vaiheessa tiennyt, kuka hänen esimiehensä on. Ja ei ollu niin ku min-kään näköistä. Ohjausryhmäkin semmonen, että siihen kuulu toistakymmentä ihmistä. Se ei tiennyt, kenen kanssa se sopii mistäkin asioista ja oli vaan polkastu hirveellä kiireellä sen paremmin mil-lään tavalla sitä asiaa niin kun (.). Se ihminen oli jätetty ihan tyhjän päälle. (..) Ja sitte odotetaan tuloksia. (..) Et kun ohjausryhmään kuuluu sitten kuuluu lääkäriä ja kuuluu nuorisotyöntekijää ja vapaa-ajan ohjaajaa ja sosiaalityöntekijää ja sosionomia ja neuvolaa ja rehtoria ja (.). Ja kaikilla oli omat intressinsä. Kaikki veti niin ku eri suuntaan ja (.). (..) Kun ei ainakaan semmosta olis. Siinä niin kun hävis kaikki mahdollisuudet oikeestaan tehdä sitä oikeen.”*

6.3.4 Perhetyön kolminaisuus: asiakas, perhetyöntekijä ja sosiaalityöntekijä

Perhetyöntekijän työssä kohtaavat asiakkaiden ja auttajatahojen maailma (Hurtig 1999, 32). Jokaisella sektorilla on omat tavoitteensa, jotka kulmineituvat perhetyöntekijän työssä. Hurtigin (1999) kuntoutus ja kehittämiskeskus Huvituksesta tekemässä tutkimuksessa tutkija kertoo perheiden tavoitteiden olleen täsmentymättömiä ja hetkellisiä. Tekeminen, lepo, yhdessäolo ja rentoutuminen kuvasivat perheiden tavoitteita. Lapset näkyivät ja heidät yhdistettiin tavoitteiden ja odotusten osalta aikuisiin. Lasten kanssa toimittiin Huvituksessa monin eri tavoin, mutta heidän yhteytensä muun perheen kanssa työskentelyyn oli problemaattista (emt. 60-61, 74).

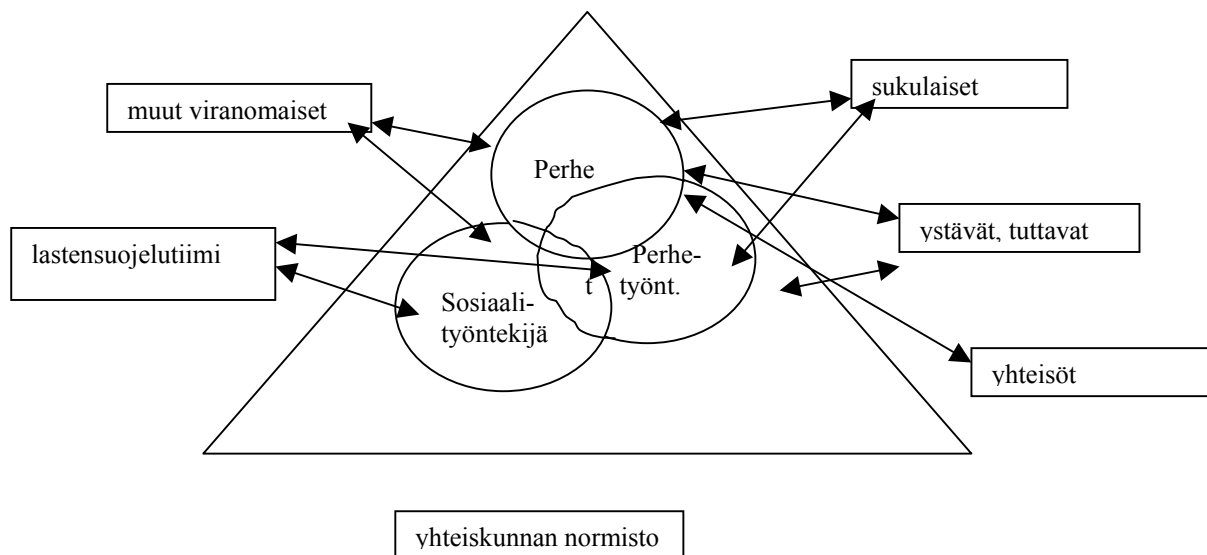
Perhetyön asiantuntijuus on syvästi arkeen liittyvää ymmärrystä asioiden perusolemuksesta, niiden suhteista ja mahdollisuuksista. Se kattaa asiakkaiden fyysisen, sosiaalisen ja psyykkisen elinpiirin. Työ kohdistuu sosiaaliseen, ihmiseen suhteissaan, jolla on vaikutusta sekä fyysiseen että psyykkiseen. Työntekijä käyttää kaikkea sitä näkyvää ja näkymätöntä tietoa ja kokemusta, jota on saatavilla. Asiakkaan ja työntekijän tieto ja kokemus kietoutuvat hienovaraisin sitein toisiinsa ja muuttuvat jaetuksi asiantuntijuudeksi, jonka avulla rakennetaan kuvaa itsestä, nykyisyydestä ja tulevaisuudesta.

Asiantuntijuuteen kuuluu toisten ammattiryhmien työn arvostus (Hurtig 1999, 17). Päivi Tynjälän (1999, 178-179) mukaan asiantuntijuus syntyy vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Se on ryhmän yhteisen tiedon ja taidon synteesi, jossa jokainen kantaa kortensa kekoon. Tässä tutkimuksessa tällaista jaettua asiantuntijuutta oli perhetyöntekijän, sosiaalityöntekijän ja perheen välillä. Perhetyöntekijän ja sosiaalityöntekijän viikottainen tapaaminen toimi ammatillisen pohdinnan ja professionaalisen asiantuntijuuden kehittämisen väylänä. Huoltosuunnitelmaneuvoitteluisissa ja tapaamisissa perheen kanssa arjen asiantuntijuus ja professionaalinen asiantuntijuus kävivät vuoropuhelua tavoitteenaan perheen hyvä. Eri perheenjäsenten etujen ollessa ristiriidassa hyvä oli lapsen hyvää. Yhteistyötä muiden ammattiryhmien kanssa perhe-tapaamisten tai huoltosuunnitelmaneuvoitteluiden muodossa tuli esille hyvin vähän. Kuitenkin muita perhettä tukevia yksikköjä oli hoidossa mukana ja kun tiedetään, että elämään vaikuttaa monia asioita saman aikaisesti, on perhetyön merkitystä vaikea yksiselitteisesti todeta (Hurtig 1999, 17).

Perhetyöhön liittyy monia tunteita, kuten ihmissuhteisiin yleensäkin. Eräs haastateltava kertoi vanhimman lapsensa kysyneen häneltä, onko hän mustasukkainen, jos lapsi pärjää perhetyöntekijän kanssa. Tunteet voivat liittyä myös lapsen pahaan oloon esimerkiksi perheessä, jossa työntekijät kokivat lapsen äidin elävän mielikuvitusmaailmassa. He pohtivat, miten tämä maailma, jossa totuudet vaihtelivat hetkittäin vaikutti lapseen. Perhe ei ollut työntekijöiden mielestä perhetyön autetta-

vissa eikä lastenpsykiatria suostunut sitä tutkimaan äidin kieltäytyttyä psykiatrin ehdottamasta videoinnista. Työntekijät olivat turhautuneita ja kokivat keinottomuutta. Heidän ei auttanut kuin odottaa lapsen vanhenemista ja mahdollista oirehtimista, jolloin asiaa voitaisiin uudelleen viedä eteenpäin. Perhetyöntekijälle tuli kyseisen perheen kotikäynneistä paha ja riittämätön olo, vaikka hän toisaalta muistelikin lapsen iloa yhteisinä hetkinä.

Perhetyöntekijä toimii monessa kunnassa osana lastensuojeluverkosta, jolloin häneen kohdistuu toiveita samanaikaisesti monesta suunnasta. Työntekijä joutuu pohtimaan, kenen luottamuksen hän ensisijaisesti pyrkii säilyttämään ja minkä merkityksen hän antaa erilaisille yhteisille linjauksille, työnjohdolle, läheisille ja varsinaisille asiakkaille (Tedre 1995; Maaniittu 1998, 155). Tutkimassani perhetyössä perhetyöntekijän ammatillinen kumppanuus kiinnittyi sosiaalityöntekijöihin ja toiminnallinen kumppanuus suhteessa perheeseen (kuviot 4; vrt. Hurtig 2003, 27). En erota ammatillisuus- ja asiakaskulttuureita (vrt. emt, 63), koska tutkimuksessani perhetyössä tavoitteena oli yhteisen, mutta kussakin perheessä yksilöllisesti muovautuvan, kulttuurin luominen erityisesti perhetyöntekijän, sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välille.

Kuvio 4. Perheen, sosiaalityöntekijän ja verkoston työskentelysuhte perhetyön näkökulmasta

Perhe, perhetyöntekijä ja sosiaalityöntekijä ovat omina yksilöinä esillä, mutta muodostavat myös muista auttamistahoista erillisen kolmion. Muut jäävät ja jätetään ulkopuolelle. Tällä vältytään siltä riskiltä, että palveluketju peittää lapsen alleen (Hurtig 2003, 82). Kuitenkin ideaalitalanteessa kaikki

perheen kanssa tekemisissä olevat tahot voisivatkin toimia kumppanuussuhteessa tilanne- ja tapauskohtaisesti omien vahvuuksiensa mukaan. Perhe olisi työntekijän työkaveri, samoin hänen sukunsa ja muut eri perheenjäsenille tärkeät tahot. Edellä mainittuun tilanteeseen ei tutkimassani perhetyössä päästy, mutta siihen suuntaan oltiin menossa.

Perhetyö oli tutkimuskunnassa yksi sosiaalityön menetelmä ja työväline. Sen käyttö oli suunniteltua ja kohdennettua. Sekä perhetyöntekijä että sosiaalityöntekijä kertoivat perhekohtaisista tavoitteista samalla tavoin. Tämä on luonnollista silloin, kun puhutaan työmenetelmästä. Sen käyttö edellyttää, että sosiaalityöntekijän ja perhetyöntekijän käsitys työn tarpeesta, sisällöstä ja suunnasta on samanlainen. Se edellyttää myös yhteistä näkemystä perheestä ja työhön liittyvistä arvoista ja normeista.

Työtä tulee kehittää. Työntekijät toivat esille perhetyöntekijän ammatillisuuden ja kaksi heistä siihen liittyvän identiteetin: *”Joo mä tuota haluaisin, että sitä kehitettäis sillä tavalla, että sille tulis semmonen (..) tunnustettu paikka. Siis sillä lailla (..) et siihen niinku koitettais saada jonkin näköistä. (..) Vaikka niillä erilaisilla on omat paikkansa, mut sitä yritettäis saada, että se on semmosta, tosi tiukkaa ammatti-ihmisen työtä. (..) Koska sillä musta kuitenkin on tässä maalimassa on kuitenkin hirveesti tilausta. (..) Ja se ei tarkota sitä, että sitä pitäis tehdä vaan esimerkiks sosionomikoulutuksella olevat. Tiukka perhetyö voi nimenomaan olla semmosta psykiatrissa työtä, mutta kuitenkin et siinä on semmonen selkee ote. (..) Tavoitteellisuus (..)”*

Perhetyöntekijän ja sosiaalityöntekijän työnjako oli selkeä. Perheet liittivät perhetyöntekijän lähi-työntekijän rooliin ja sosiaalityöntekijän toimeentulotukea, huoltoa ja tapaamisoikeutta sekä lasten elatusta koskeviin asioihin. Työntekijöiden näkemys oli hyvin lähellä asiakkaiden mielipidettä, vaikka työntekijät hahmottivatkin sosiaalityöntekijän roolin perhetyötä ohjaavammaksi kuin asiakkaat, jotka eivät asiaa siltä kannalta huomioineet.

Haastateltavilta kysyttiin, milloin he neuvoisivat naapuriaan ottamaan yhteyttä sosiaalityöntekijään. Tällaisia tilanteita olivat asunnon tarve, vanhempien väsymys, taloudelliset vaikeudet, lasten jättäminen yksin, hoidotta tai ruuatta, lasten kaltoin kohtelu. Perhetyöntekijään otettaisiin yhteyttä, kun vanhempi on väsynyt, ei jaksa, on eronnut, elämä on mullin mallin tai tarvitsee apua kodin ja lastenhoidossa.

Asiakkaiden suhde perhetyöntekijään oli tiiviimpi kuin sosiaalityöntekijään. Yksi äideistä koki sosiaalityöntekijän virallisena ja toivoin vähemmän virallista otetta. Yksi asiakas oli luonut sosiaalityöntekijäänsä toisenlaisen suhteen, jota hän kuvaa näin: *”Myö ollaan tapeltu ja itketty ja huuettu ja sitte myös niinku sovittu. [naurahdus] En mie oikeen tiää, pitäiskö siinä muuttaa mittään tai mitä siin pitäis tehdä. Mie käyn aina räjähtelemässä silloin tällöin.[naurahdus]”(006)* ” Sosiaalityöntekijä kuvaa suhdettaan toiseen haastateltavaan näin: *” No aina äidin kanssa kahen kun keskustellaan, niin joskus kovan kiistelyn jälkeen meillä tulee sellanen jotenkin, että tietään, mistä kumpikin puhuu.”* (206) Kyseisen äidin näkökulmasta sosiaalityöntekijä oli henkilö, jolle pystyi juttelemaan suoraan ilman että tarvitsi pelätä sanomisiaan.

Laissa ”sosiaalityöllä tarkoitetaan sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön suorittamaa ohjausta, neuvontaa ja sosiaalisten ongelmien selvittämistä sekä tukitoimia, jotka ylläpitävät ja edistävät yksilöiden ja perheen turvallisuutta ja suoriutumista sekä yhteisöjen toimivuutta” (sosiaalihuoltolaki/710/1982/18§ ja sosiaalihuoltoasetus/607/1983/ 7§). Sosiaalialan työ on osa virallista järjestelmää, vaikka se on mukana marginaaleissa. Työllä on selkeä yhteiskunnallinen funktio (Rauhala 1993, 15) ja tilaus. Sen paikka ja määräytyminen riippuu kulloisestakin yhteiskunnasta ja siinä vallitsevista arvoista, normeista ja asenteista. Nykyisessä moniarvoisessa yhteiskunnassa on työntekijänkin entistä vaikeampi suunnistaa. Tämän vuoksi usean henkilön työryhmät, työnohjaus ja tiimin tuki ovat tärkeitä asioita etsittäessä perhetyön kivijalkoja yksittäisissä tapauksissa. Tässä tutkimuksessa toteutuivat sosiaalityöntekijöiden ja perhetyöntekijän muodostaman tiimin keskinäinen tuki, joka toimi ensisijassa kahdenkeskisesti mutta myös työryhmämuotoisesti.

6.4 Kohtaaminen

Perhetyöntekijä on lähellä asiakasta ja hänen arkeaan (vrt. Pirttijärvi 1993, 72) Siitä syystä suhde täyttää mielestäni ns. terapeutin suhteen tunnusmerkit. Se on luottamuksellinen ja merkityksellinen. Asiakas luottaa työntekijän ammattitaitoon ja siihen, että tämä toimii hänen parhaakseen. Luottamus tekee suhteesta herkän, jolloin alttius haavoittua ja muuttua kasvaa. Toistuvat keskustelut ja asioiden jakaminen synnyttävät yhteisiä kokemuksia ja yhteistä kieltä. Pitkässä suhteessa liikutaan syvien tunteiden alueella, jolloin työntekijän vastuu ja ammatillisuus korostuu. (kts. esim. Rostila 2001, 47.)

Erityisesti perheen äitejä auttoi ja teki muutoksen mahdolliseksi perhetyöntekijän ja perheenjäsenten välinen suhde. Suhdetta leimasi luottamus ja läheisyys, joka teki mahdolliseksi vaikeiden asioiden esille ottamisen ja niiden käsittelyn. Perhetyöntekijä osasi mielestäni yhdistää olemisessaan teorian ja perheen kulloisenkin tilanteen toimivaksi käytännöksi, joka vei prosessia eteenpäin.

Perhetyössä on tärkeää, että sekä työntekijän ja asiakkaan että koko auttamisverkoston välillä käydään muutoksen mahdollistavaa keskustelua, luodaan mahdollistava tilanne ja vuorovaikutus (vrt. esim. Riikonen & 1998, 178; Niemi 1999, 39). Kyse on asiakkaan kohtaamisesta, jossa työntekijän persoonallisuus on ratkaisevampi kuin hänen soveltamansa teoria (Rostila 2001, 43). Kohtaamisen luonne muuttuu ajan kuluessa, asiakkaan ja työntekijän tutustuessa ja löytäessä paikkansa ”kodin näyttämöllä” (Kainlauri 1998, 183- 195). Se voi olla hyvinkin mutkatonta ja myönteistä (Hurtig 1999, 47). Suhde on kuitenkin luotava ja siinä työntekijä käyttää sekä persoonaansa että vuorovaikutustaitojaan.

Kolmella haastateltavalla ei ollut mitään muistikuvaa perhetyöntekijän ensimmäisestä käynnistä. Muut kertoivat, että ensimmäisellä käynnillä oli keskusteltu siitä, mitä varten perhetyöntekijä on tullut, mitä hän tekee, miten perheellä menee ja mitä perhe toivoo. Näytti siltä, että ensimmäisellä käynnillä kerrattiin huoltosuunnitelma-neuvottelussa esille tulleita asioita ja luotiin suhdetta.

Työntekijän tehtävänä on rakentaa yhdessä asiakkaan kanssa näissä vuorovaikutustilanteissa sosiaalista tilaa muutokselle (Jokinen 2000, 165; Rauhala 1993, 17). Vuorovaikutuksessa luodaan pohjaa myös molempien minäkäsityksille (Kettunen ym. 2002, 16), joka voi vahvistua tai muuttua. Arjen askareissa keskustelu on helpompaa kuin ”virallisissa” toimistoissa (Törrönen 1998, 84). Se ei siitä huolimatta aina ole helppoa, koska valmiudet avata arkoja asioita ovat eri henkilöillä erilaiset. Eräs haastateltava kertoi, miten hänellä oli ollut elämänmuutoksen yhteydessä hankalaa. ”*Mie aattelin, etten varmaa kerro kellekkään, [voimistuen ja huvittuneena][mikä miulla on]. Et en, en. (.) Mut sitte (.) tota sai nyt sitte vähän (.), vähän ajan päästä >ni sai ku vähän helpottuu ja sai Maijan kanssa puhhuu, että.<*”

Stakesin sosiaalihuollon laatuprojekti tutki vuonna 1995 asiakkaiden palvelukokemuksia sosiaalihuollosta. Asiakkaat pitivät tärkeimpinä asioina kohtaamista, vuorovaikutuksen laatua ja tiedonsaantia. Erityisesti ensimmäinen kohtaaminen kokemuksineen oli merkittävä. (Maaniittu 1998, 156-

157.) Se ei saa muodostua pelkäksi tietyn tekniikan toteuttamisen areenaksi (Hurtig 1999). Työntekijän tulee olla aito, oma itsensä (esim. Rostila 2001, 43).

Tässä tutkimuksessa haastateltavat kokivat, että perhetyöntekijä on kuullut heitä. Hän on ollut läsnä ja käytettävissä (vrt. Rauhala 1993, 17) siten kuin on kulloinkin sovittu. Perhetyön alkua kuvaa seuraava muisto: ”*No, mie sanon siitä ihan eka kerrasta. (.) Siitä ihan eka kerrasta, kun minulla ni (..). Minulla oli niitä (...). Mie en tehny mittään. Kaikki mikä oli pakko, vain ne. En mie uskaltanu sille sannoo yhtään mittään, enkä mie halunnu. (.) Mutta sitte loppujen lopuks, ku se rupes käymään, niin mie rupesin pikku hiljaa puhumaan sille enemmän ja loppujen lopuks se oli miust aika kiva, kun se aina tuli. Sitä ootti tavallaan lopus sitte.*” (006)

Ensimmäinen huoltosuunnitelmaneuvoittelu pidettiin ennen kuin perhetyöntekijä aloitti työn perheessä. Siinä käytiin läpi niitä asioita, jotka ovat johtaneet perhetyön tarjoamiseen ja niitä toiveita, joita sekä perheellä että sosiaalityöntekijällä perhetyöhön kohdistui. Perhetyöntekijä kertoi työstään, sen mahdollisuuksista ja rajoista. Neuvottelumuistioon kirjattiin edellä mainittujen asioiden lisäksi myös yhteiset tavoitteet ja seuraavan tarkistuspalaverin aika. Neljä haastateltavaa koki ensimmäisen huoltosuunnitelmaneuvoittelun jännittävänä tai jopa kauheana tilanteena, jonka merkitystä oli vaikea ymmärtää. Kaksi haastateltavaa ei muistanut koko tapausta ja yksi kertoi toivoneensa, että se johtaisi johonkin. Yhtä lukuun ottamatta haastateltavat arvioivat jälkikäteen huoltosuunnitelmaneuvoitteluja hyviksi asioiksi seuraavanlaisin perusteluin:

”*Noo, miusta ihan hyvä, että niiku silleen palavereita piettiin. (...) Kun keskusteltiin asioista.*(004)
”Siinä niin ku saapi sen, sen jotta nyt ollaan tässä tilanteessa ja tavallaan se selkiytti sen koko asian.” (001)

Työskentely ja asian tuleminen tutuksi muutti suhtautumista huoltosuunnitelmaneuvoitteluihin. Sitä kuvaa seuraava haastattelupätkä: ”*Miusta se oli ihan hyvä. (...) Jotta sitte ruvettiin siellä niin ku sottailemaan, onko mikä muuttunu ja miten on asioita hoiettu ja just tämmöstä, että niin kun minus-ta se ei sit ollu enää niin semmosta pelottavaa. (.) Et sen ties, että mitä on tulemassa. Ja mitä, mihin ruvetaan puttummaan enemmän ja. (..) Se ei niin ku enää silleen pelottanu. Se oli ihan mukava kokemus.*” (014)

Yhtä haastateltavaa pelottivat kaikki neuvottelut. Sosiaalityöntekijän esittämät kysymykset olivat liian vaikeita, eikä hän aina tiennyt, miten vastata niihin. ”*Jännitti ainaki, että jos joku kyssyy jonkun kysymyksen >mitähän mie tuohon vastasin.< Jos mie sanon väärin, >niin sitte (.) joo – ei oo*

hyvä.<” Liitän asian samaan pelkoon, jota eräs haastateltava kuvasi seuraavasti: ”*Sie, miehän olin ihan kauhuissani, kun mie ensinnäkin sinne mänin. (...muuta tekstiä) Että tottakai heti tuli semmonen, että minä oun tehny jotakin väärin. [huvittuneesti] [Jota mikä on]. Ja sit kun tajus paikan päällä, et hei, täällä on sosiaalityöntekijä, niin siinä vaiheessa niin ko, että nyt on tosissaan joku hullusti. Ja niin ku tosissaan mie olin niin ku silleen vähän järkyttyny ja silleen niin ku jotta. Ensimmäisenä tulloo se semmonen, ai joo, minulta viiään lapset.*” (014) Huostaanoton pelko leijuu ilmassa, koska asiakkaat tietävät, että lastensuojeluviranomaisella on myös pakkovaltaa. Koska julkisuudessa on ei ole ollut työntekijöiden näkemyksiä tai tietoa lastensuojelun toimintaperiaatteista, on se osaltaan vääristänyt kansalaisten mielikuvia lastensuojelutyöstä. Työntekijät joutuvat omalla toiminnallaan rakentamaan niitä dialogissa asiakkaiden kanssa.

Yhtä lukuun ottamatta haastateltavat pitivät perhetyöntekijän tavoitettavuutta hyvänä. Matkapuhelimen välityksellä hänet tavoitti helposti. Hänelle oli helppo puhua, koska hän ”*oli just semmonen, (...) aivan ihana ihminen, mikä ei koskaan niin kun sanonut (...) sitä ommaa mielipidettään suoraan. Se anto aina niin kun jonku toisen näkösen (...) näkökannan siihen asiaan.*” ”*Ei tyrmänny mittään asiaa.*” ”*Kuunteli hyvin*”. Sosiaalityöntekijälle puhuminen oli vain kolmelle haastateltavalle helppoa. Kaksi kertoi työntekijöiden vaihtumisen vaikeuttaneen asioista puhumista. ”*Kun mä opin yhen, opin yhteen suhtautuu, niin sit taas vaihtu ja sit oli taas niin ko, no taas.*” Toisella haastateltavalla oli perhetyön eri jaksojen aikana viisi eri sosiaalityöntekijää. Yhdelle hankaluutta tuotti työntekijän tuttuus muista yhteyksistä. Tämä henkilö piti parempana, että työntekijä olisi ihan ventovieras, jolloin puhuminen olisi helpompaa. Sosiaalityön kontrolloivan roolin toi tässä yhteydessä esille vain yksi haastateltava. Hän esitti sen seuraavasti: ”*Njo, no ainaki miulla semmonen tunne oli, ku (...) nuo sosiaali(...)naiset ku käypi kotona ja sitte ku ne utelloo kaikkee tämmöstä ni. (...) Sitten ne kirjoittaa varmaan paperille ylös sitä ja tätä ja.*” Neljässä muussa haastattelussa kontrolli tuli esille perhetyön tarjoamiseen liittyvässä tilanteessa, mutta se ikään kuin hävisi työskentelyn kuluessa.

On todettu, että vuorovaikutuksen laatuun liittyvät seikat korreloivat hyvien hoitotulosten kanssa (esim. Riikonen 1998; Hurtig 1999; Rostila 2001). Kunnioitetaan vanhempia, heidän ratkaisujaan ja heidän tarinoitaan ja ollaan läsnä kussakin tilanteessa siten, että asioiden ainutkertaisuus säilyy (Määttä 1999, 35-38). ”*Mie ainakkii ajattelin niin, että hirveen äkkiä pääs meiän perheeseen käsiks niin kun tavallaan, sillä tavalla, että ties, missä mennään ja (...) niin kun mitä mie halluun.*” (018) Ihminen tarvitsee myös henkilöitä, jotka tukevat ja uskovat häntä. Tässä tutkimuksessa asia tuli esille tilanteessa, jossa perhetyötä oli tarjottu asiakkaan, hänen naapurinsa ja vuokranantajan

konfliktitilanteeseen. Asunnosta tulevasta häiriöstä oli valitettu. Haastateltava koki perhetyöntekijän toiminnan seuraavasti: *”Ja sit siinä oli ees yks, joka usko myös meihin.”*(006)

Välillisesti asiakkaiden tarinoiden ja ainutkertaisuuden kunnioittaminen tuli esille kaikissa haastatteluissa perhetyöntekijän kysyessä aina perheeltä, mitä suunnitelmia ja toiveita perheellä oli kullekin kerralle. Kaikki perheet kokivat, että heidän mielipiteitään kuultiin myös huoltosuunnitelmapalaverissa. Yhdessä haastattelussa sosiaalityöntekijä kertoi hänellä ja perhetyöntekijällä olleen ”piilotavoitteita”. Toisin sanoen tavoitteita, joita ei ääneen sanottu, mutta joiden mukaan kuitenkin käytännössä toimittiin. Työntekijä koki, että tässä tilanteessa ei onnistuttu toivotulla tavalla. Huomattavaa on, että perhetyöntekijä ei maininnut piilotavoitteista.

”Ymmärrystä” painottavat kommentit voivat olla myös merkki ”hyssyttelystä”, siitä ettei ongelmiin ja pahaan uskalleta puuttua (vrt. Hurtig 2001, 2002). Eräs haastateltava ilmaisi asian seuraavasti: *”Sitä niin ku osovaa kahtoo asioita ja sanoo, että nyt tässä **tehhään** eikä aina hyssytellä, no katotaan, kyllä se siitä männöö.”* (014)

Jos puuttuminen tapahtuu oikeaan aikaan, oikeassa paikassa ja oikealla tavalla, voidaan tilanteet käyttää hyödyksi siten, että kuntoutusprosessi etenee ja auttamissuhde jopa vahvistuu (vrt. Rostila 2001, 43). Jaetut koettelemukset yhdistävät ihmisiä. Tällaisia jaettuja kokemuksia kysyttiin tutkimuksessa perhetyön aikaisina muistoina. Eräälle vanhemmalle oli jäänyt erityisesti mieleen perhetyöntekijän kanssa tehty sairaalamatka, jossa hän koki saaneensa hankalassa tilanteessa tukea työntekijältä. Myös työntekijä toi samaisen tilanteen esille haastattelussaan. Hän oli vieläkin tyrmistynyt vanhemman saamasta kohtelusta, mutta koki kaikesta huolimatta olleensa avuksi. Tilanteiden tulokset liittyvät niille annettaviin merkityssisältöihin. Niiden perusteella ihmiset arvioivat asioita ja sitoutuvat niihin (esim. Koski-Jännes ym. 2000, 63-65).

Aineiston perusteella asiakkaille olivat merkityksellisiä perhetyöntekijän kanssa käydyt keskustelut ja tuki arjen ”pyörittämisessä”. Perhetyöntekijän näkökulmasta merkityksellistä olivat tietyt yhteiset tilanteet tai prosessit perheiden tai heidän lastensa kanssa. Sosiaalityöntekijä taas toi esille myös sen, että osa perheistä olisi todennäköisesti selvinnyt ilman perhetyötäkin etsimällä omat tukikanavansa. Perhetyössä he näkivät tärkeiksi niin työavun kuin keskustelutkin. Onnistuneet tapahtumat ja erilaiset keskustelut antavat mahdollisuuden luoda uusia merkityksiä asioille ja elämälle (vrt. Jokinen ym. 1993, 17-47). *”On se ainakkii silleesti yhistäny meitä sillä, jotta osovvaa kahtoo lapsien kasvamistakkii eri kulmasta. Jotta se ei oo aina se yks ja sama putki, mistä männään. Mut jok-*

kainen penska osovaa tehdä omat virheensä eri tavalla ja ihe osovaa sitte ottaa niin kun eri tavalla huomioon ne. Jot niin kun se perhetyön, tämä keskustelun yhteydessä on tullu niin paljon uusia asioita, jotta siihen ei piä takertua siihen pikku juttuun. Jotta tuota. (.) Tää on kyllä lapsillekin sitte se toinen tie.”

Kieli on tärkeä kohtaamisen väline. Asioiden ymmärtäminen perustuu kieleen, jolla ymmärretään todellisuutta ja toisaalta luodaan sitä (Jokinen ym. 1993, 9). Asiakas ja työntekijä luovat konstruktivistisen näkemyksen mukaan vuorovaikutussuhteensa kuluessa merkitykset yhdessä (Hirsjärvi & Hurme 2000, 16-17; Hurtig 1999). Merkitykselliseksi koetut hetket voivat olla myös niitä, jolloin jaetaan kokemuksia. Niihin voi liittyä myös katseiden vaihtoa, ilmeitä tai eleitä. Yksi haastateltava muisti erityisesti perhetyöntekijän ja itsensä yhteenotot. Ne koskivat haastateltavan siivoamista, jota hän kertoi perhetyöntekijän pitäneen liiallisena. Yksi haastateltava kertoi väittelevänsä sosiaalityöntekijän kanssa. Saman asian mainitsi hänen sosiaalityöntekijänsä. Kyse oli ilmeisen ”ystävällisistä” väittelyistä, joista lienee välittynyt välittäminen. Koska kyse oli melko nuoresta haastateltavasta ja keski-ikäisestä sosiaalityöntekijästä, heräsi mielessäni otaksuma asiakas–työntekijäsuhteen liikkumisesta lähelle lapsi-äiti –suhdetta. Asian toi toisessa yhteydessä esille myös eräs työntekijä.

Työskentelyn onnistumiselle on tärkeätä olla liittoutumatta kenenkään perheen jäsenen kanssa (Hurtig 1999, 99). Liittoutumista on vaikea välttää. Työntekijän tulisi tuntea oma itsensä niin hyvin, että hän osaa erottaa oman itsensä asiakkaan persoonasta ja toimii ammatillisesti (Rostila 2001, 45-48). Asiakas on kohtaamisessa heikommassa asemassa, tuleehan perhetyö useimmiten ulkoapäin ehdotettuna ja siihen sisältyy jos ei pakkoa, niin velvoitetta. Perhetyöntekijän ja perheen suhde täyttää terapeutin suhteen tunnusmerkit. Se on luottamuksellinen ja asiakas olettaa työntekijällä olevan asiantuntemusta omaan tehtäväänsä. Luottamus liittyy avoimuuteen, joka tekee asiakkaasta haavoittuvan ja vaikutuksille alttiin. Suhteessa liikutaan perheen kannalta hyvin intiimillä alueella, joka on merkityksellinen ja luo työntekijä-asiakas –suhteessa uusia merkityksiä (Rostila 2001, 47).

6.5 Yhteiset hetket

Perhetyöntekijä kävi perheissä työn alkuvaiheessa pääsääntöisesti kerran viikossa. Käynnejä harvennettiin pikkuhiljaa. Kolme perhettä kertoi, että työntekijän sai aina ”ku oli tarvis”. Hän oli perheessä pääsääntöisesti 3- 4 tuntia kerrallaan. Viisi perhettä olisi toivonut hänen käyvän useammin,

muille käyntejä oli riittävästi. Kaksi äitiä olisi halunnut, että perhetyöntekijällä olisi ollut hänelle enemmän aikaa. *”Eihän sillä mulle hirveesti aikaa ollu, että enemmähä sillä oli niinku lapsille sitä sitte aikaa.” (001) ”Mie halusin purkaa ommoo sydäntäni ja kertoo Maijalle asioita.” (014)* Yksi äiti toivoi työntekijää luokseen tarvittaessa jopa yöksi ja toinen esitti toiveen miestyöntekijästä. Sosiaalityöntekijä koki, että neljän perheen kohdalla hänellä olisi tullut olla enemmän aikaa olla perheiden kanssa. Viidennen perheen kohdalla tätä muiden työtehtävien runsaudesta johtuvaa ajan puutetta oli ollut yhdellä jaksolla. Perhetyöntekijä suhteutti aikansa kulloinkin työn piirissä olleiden perheiden lukumäärään ja oli suhteellisen tyytyväinen ajankäyttöönsä. Joinakin ajanjaksoina perheitä oli ollut liian paljon, mikä oli vaikuttanut perhekohtaiseen työajan määrään.

Perhetyön pituus vaihteli aineistossa muutaman käynnin kestäneestä työstä kahden vuoden perhetyöperiodiin. Pituus oli hyvin yksilöllistä ja määräytyi työ tavoitteista ja niiden saavuttamisesta käsin. Erään perheen kohdalla toteutunutta kahden vuoden perhetyöjaksoa työntekijät pitivät liian pitkänä.

Pylvään (1997, 122) tutkimuksessa käytiin perhetyöntekijöiden ja vanhempien välillä eniten keskustelua kasvatusmenetelmistä. Keskustelut liittyivät arjen tapahtumiin. Työntekijät arvioivat, että perheiden ongelmia koskeva keskustelukyky parani työskentelyn aikana. Tässä aineistossa esille nostettiin vanhemmuuden roolikartan avulla käydyt keskustelut vanhemman ja perhetyöntekijän välillä, jotka näyttivät olevan hyvin merkityksellisiä. Eräs haastateltava kuvaa hetkiään perhetyöntekijän kanssa seuraavasti: *”Varmaan ne on nää, että tämmösiä keskusteluhetkiä just, mikä niin ku oikeen lämmöllä muistelen.”* Roolikarttaa käytettiin valikoiden vain osassa perhetyön asiakasperheitä. Tässä tutkimuksessa ei tarkemmin selvitetty eikä muutoinkaan tullut esille perusteita niiden asiakasperheiden valinnalle, joissa roolikarttaa käytettiin.

Lasten mieleen oli jäänyt esimerkiksi perhetyöntekijän hyppääminen ikkunasta ulos oven mentyä sisäpuolelta jumiin ja onnistunut pelikorttihuijaus. Vanhemmat toivat lasten näkökulmasta esille eläinpuistossa käymisen, ulkoilun ja pelit.

Lapset toivovat yhdessä oloa ja vanhempien huomiota (esim. Rönkä ym 2002, 55). Jokapäiväiset rituaalit ovat lapsille tärkeitä turvallisuuden ja jatkuvuuden luoja. Niiden merkitys korostuu esimerkiksi elämän kriisitilanteissa, joissa ne voivat toimia apuna ahdistuksen käsittelyssä (Hokkanen 2002, 132). Esimerkkinä tällaisista rutiineista olivat lasten kanssa pelaaminen tai ylipäätään ylipäättänsä lasten ja perhetyöntekijän yhdessä olo. Jos perheet ovat eristäytyneitä ja arkielämässään syr-

jäytyneitä (Lipsanen 1996, 20), voi kuvitella, että perhetyöntekijän käynnit ovat olleet niin lapsille kuin koko perheellekin tuulahdus ulkomaailmasta, johon heillä on vähäinen kosketuspinta. Tässä aineistossa ei löytynyt viitteitä eristäytymisestä tai syrjäytymisestä sosiaalisten suhteiden näkökulmasta, koska kaikilla perheillä oli ihmissuhteita ja joitakin verkostoja, vaikka ne eivät olleet tarjonneetkaan sellaista tukea, joka olisi estänyt lastensuojelun asiakkuuden.

Kohtaamiseen liittyy sekä hyviä kokemuksia että pettymyksiä. Pettymyksen tunteita työntekijöille tuli silloin kun he kokivat, että asiakas salasi jotakin tai työssä näytti tulevan taantumista. Työntekijät kertoivat esimerkkejä hyvistä hetkistä asiakkaan kanssa. Sosiaalityöntekijät kokivat niiden liittyvän joko yksittäisiin tilanteisiin tai huoltosuunnitelman mukaisiin tavoitteisiin. Hyvät hetket olivat joissakin tilanteissa kokemuksellisia. *”Joskus se tuli läpi niin kun (.) tuntemuksena. Voipi oikeesti sannoo, joskus tuli Saarasta se, että Saara tekkee työtä samassa rintamassa meidän viranomaisten kanssa. Se oli sillä tavalla semmonen. (...) Ei ollu selvät sanat, vaan jotenkin sellainen tuntuma. (...) Ettei pitäny meitä enää vihollisina.”* (207) Ne saattoivat olla myös pieniä asioita, jotka antoivat viitettä siihen suuntaan, että työntekijä oli tavoittanut perheenjäsenen ajatuksellisesti: *”No kai se oli joku ensimmäinen hymy jossakin niinku tapaamisessa. Ja sitte ku pitemmän aikaa oli käyny, (.) niin (.) sitä tuli sitä juttuakin jopa. (.) Äiti saatto sitte naurahtaakin joillekin asioille. Rupes puhumaan.”* (202)

6.6 Perhetyön auttavat elementit

Luonnontieteessä hyväksytään tuloksiksi pääsääntöisesti vain mitattavat muutokset. Ihmistieteissä niitä voi olla vaikeata löytää, siksi pitää nojautua kokemukselliseen tietoon. Tässä tutkimuksessa sekä asiakkaat että työntekijät olivat yhtä poikkeusta lukuun ottamatta sitä mieltä, että perhetyöstä oli ollut apua selviytymiseen. Kyseisen perheen kohdalla olisi työntekijöiden mielestä tarvittu jotakin muuta kuin perhetyö. Se lakkautettiin. Tilalle toivottua psykiatrista perhetilanteen kartoitusta ei saatu, koska vanhempi ei suostunut lääkärin ehdottamaan videointiin.

Vain työntekijät esittivät epäilyjä avun ajallisesta kantavuudesta. Asiakkaat olivat tyytyväisiä haastatteluhetken tilanteeseen ja näkivät tulevaisuutensa tyydyttävänä. Siihen ei sisältynyt perhetyötä, vaikka kaikki totesivatkin avun pyytämisen ja vastaanottamisen helpommaksi tulevaisuudessa kuin mitä se oli ollut ensimmäisellä kerralla.

Perhetyö auttoi hyvin monenlaisia perheitä mitä erilaisimmissa tilanteissa. Siitä ei ollut työntekijöiden mukaan apua sellaisille perheille, joissa vaikeudet systemaattisesti kiellettiin tai oletettiin itse saatavan asiat kuntoon sitten kun haluttaisiin (ns. ”sit-ku ”-perheet).

Konkreettinen apu auttoi, mikä on tullut esille myös aiemmissa perhetyötä koskevissa tutkimuksissa (esim. Lipsanen 1996, 20; Kuuskoski 1997). Törrönen (1998, 89) on tutkimuksessaan selittänyt sitä niin, siten, että konkreettinen apu ”tuntuu oikealta välittämiseltä, jossa syntyy tunne, että ongelmat on nähty ja ymmärretty. ”*Siitä on apua. ... Se ei sormi suussa hövötä ja kysy, mitä nyt tehhään.*”

Aineiston perusteella otaksun, että autetuksi tuleminen on kokemus, joka on hyvin subjektiivinen. Kukaan ei voi tarkkaan tietää, mitä toinen ihminen ajattelee ja millä asioilla on hänelle merkitystä. Koska kyse on subjektiivisesta kokemuksesta, sillä on arvo sinällään. Kokemukset ohjaavat ajatluamme ja kuvaamme omasta itsestämme ja selviytymiskyvyistämme. Jos perhetyön kuluessa asiakkaat kokevat löytäneensä uusia keinoja selviytyä arjen vaatimuksista, uskon, että niistä on apua myös muissa eteen tulevissa haasteissa. Oppimisteoreettisesti tarkastellen tarvitaan vain riittävän paljon vahvistamista, jotta myönteinen kuva omasta itsestä ja uudet toimintatavat juurtuvat arjen käytännöiksi.

Perhetyön vaikuttavuuden kannalta olennaiseksi tekijäksi nostan asiakkaan keskeisen roolin perhetyössä. Asiakas päättää ja määrää elämänsä. Hän on sosiaalialan eettisten periaatteiden mukainen subjekti. Kaikissa asiakas- ja perhetyöntekijähaastatteluissa tuli esille se, että perhetyöntekijä kysyi joka kerta asiakkaan kotiin tulesaan, mitä perhe haluaa, että sinä päivänä tehdään. Hän toimi niin, vaikka kerta toisensa jälkeen vastaus olisikin ollut: ”*En tiä.*” Aikaa myöten toivomuksia alkoi tulla siltäkin äidiltä, joka mielialansa vuoksi ei kuukausiin sanonut mielipidettään työntekijän aloituskysymykseen. Kyseisessä kysymyksessä kuulen useita piiloviestejä. Niitä ovat asiakkaan subjektiivisuuden kunnioitus, asiakkaan ajattelukyvyyn arvostaminen ja valintojen kunnioittaminen. Kaiken kaikkiaan kyse on todellisesta toisen ihmisen arvostamisesta omana itsenään. Tämä arvostus ei voi olla näkymättä läpi ja vaikuttamatta yhteistyöhön.

Haastatteluissa sekä lapset että aikuiset toivat esille sen, miten työntekijä kuunteli, uskoi ja pohti asioita heidän kanssaan. Silloin kun ihminen kokee, että häntä aidosti kuullaan ja ymmärretään, syntyy luottamus, joka edelleen murtaa puhumattomuutta. Asioita uskalletaan tuoda esille keskusteluareenalle. Työntekijä ei asiakkaiden mielestä ollut ”besserwisser”, vaan ihminen toisen ihmisen kanssa. Nykyisenlaista kotipalvelua on sosiaaliamiehelle kritisoitu siitä, että ”se on sitä, mitä

kuuluu ja mitä ei kuulu tehdä”. Tässä aineistossa ei missään tullut esille sitä, että perhetyössä ei olisi voitu tehdä jotain asiaa, koska se ei kuulu perhetyöhön tai perhetyöntekijälle. Kyse ei ole kuitenkaan rajattomuudesta, koska haastatteluissa tuli kuitenkin esille selkeä työnjako perhetyöntekijän ja sosiaalityöntekijän välillä. Perhetyön määrittelyt ovat mitä ilmeisemmin olleet riittävän selkeitä, mutta myös joustavia. Asiat on saatu sovittua kaikkia osapuolia tyydyttävällä tavalla. Tässä tulee esille perhetyön ammatillinen luonne, jossa työntekijä tietää roolinsa ja paikkansa yhdessä asiakkaan kanssa tiettyyn tavoitteeseen pyrkivänä palvelujärjestelmän osana.

Perhetyöntekijän hyvät puolet tulivat esille seuraavasti: *”Siitä on keskustelijaks ja kuuntelijaks ja sitte siit on vielä niinku auttajaks ja (..) sitte varmaan vielä tuki.”* Perheiltä kysyttiin, millainen on hyvä perhetyöntekijä ja mitä eri tahojen pitäisi ottaa huomioon palkatessaan perhetyöntekijöitä. Edellä mainittujen asioiden lisäksi esille tuli työntekijän elämäkokemus ja kokemus lasten kanssa työskentelystä. Yksi haastateltava toivoi, että perhetyöntekijöinä olisi sekä miehiä että naisia. Toinen toivoi työntekijöillä mahdollisuutta tarvittaessa yöpyä perheessä ja olla muutoinkin pitempään. Yleisin vastaus oli, että *”sellainen työntekijä kuin Maija”*.

Perheen kunnioittaminen ja nöyryys tuli perhetyöntekijästä esille koko prosessin ajan. Työn alkuasetelma toi prosessiin selkeyttä. Työ alkoi sosiaalityöntekijän esityksestä, yhteisen palaverin jälkeen, jossa perhetyöntekijä asettui virallisesti perheen yhteistyökumppaniksi ja ikään kuin perheen ja sosiaalityöntekijän välikädeksi. Miellän roolin työskentelyprosessin alussa sellaiseksi, koska alkupalaverissa tuotiin esille kummankin työntekijän roolit ja yhteydenpito heidän välillään. Perhe asetettiin aktiivisen yhteistyökumppanin rooliin suhteessa perhetyöntekijään. Sosiaalityöntekijä jäi tässä vaiheessa syrjään. Jokaisella käynnillään työntekijä osoitti perheen kunnioittamista ja toisaalta myös sen ensisijaista vastuuta kysymällä, mitä perhe on suunnitellut täksi kerraksi. Kaikki eivät ainakaan ensimmäisillä kerroilla antaneet kysymykseen vastausta, jolloin työntekijä esitti vaihtoehtoja, joista perhe saattoi valita.

Perheenjäsenten yksilöllisyys tuli esille ajan jakamisessa kaikkien kesken. Jokainen lapsi sai perhetyöntekijän huomiota ja aikaa. Perhetyöntekijällä oli taito käyttää perheen luontaista rytmiä ja arjen tilanteita hyväkseen pulmallisten asioiden esille ottamisessa ja työstämisessä. Hän kiinnitti huomiota kulloinkin esille nousseisiin perheen kannalta tärkeisiin asioihin tavalla, jonka perhe saattoi hyväksyä. Uusi näkemys ja perheen tapa toimia eivät asettuneet poikkiteloin, vaan uusista ajatuksista tuli rinnalla kulkevia vaihtoehtoja, joita perhe saattoi harkita. Pidän tätä asiaa avainkohtana muutoksessa. Sitä tukee uuden toimintatavan huomaaminen ja vahvistaminen arjessa. Kannustus ja

tuki tulivat asiakashaastatteluissa selkeästi esille. Myönteistä palautetta ei saa koskaan liikaa. Se tuo hyvää mieltä ja innostaa jatkamaan.

Syväksi koettu muutos on pysyvämpi kuin pinnallinen (Koski-Jännes ym. 2000, 64). Perhetyöntekijällä oli erilaisia keinoja päästä tavoitteisiin. Hän kuvaa niitä kertoessaan lasten kanssa tekemäänsä työstä. *”Ku se oli aika, aika mahoton riehumaan ja sillä lailla. Että tota (.). Mie sitä mietin aina, että miten mie (.), että miten mie saisin sen, että rauhassa ja rauhassa. Sitten kesittiin, että peli. Ja sitten pelattiin ainakin toista tuntia yhenkin kerran, eikä riehumisista. (.). Et sit niinku , just että rauhoittuu ja rauhassa olla. Eikä semmosta penkkien yli hyppimistä ja semmosta. Nää oli nyt niitä semmosia, että niinku tuntu hyvältä.” (100)* Aikuisista ei tällaisia tarinoita esitetty.

Silloin kun perhetyöntekijä koki tilanteen olevan jumissa, häntä auttoi toimintatavan muutos.

Asiakkaiden elämässä oli myös muita asioita, jotka auttoivat: *”aika paljon on auttanu tää, jotta niin kun, (.). entisen miehen kanssa on saanu asiat siihen pisteeseen, että niin kun voi jutella ihan mistä vaan. Ja (.). voi tosissaan vaikka samasta kahvikupista juoda kahvit. Et se ei enää niin paljon voi ärsyttää ja tälleesti, että niin kun pystyttään olemaan ja tekemään ihan. (.). Ja niin kuin pitämään hauskaa ja juttelemaan. Se on se ehkä, mikä on auttanu hirmu paljon. On itellä hyvä olla. (.). Ja sitte ehkä tietysti sekkii semmonen on auttanut, että niinku tää uus miesystävä, niin hyväksyy tään entisen miehen.” (014)*

6.7 Työn arviointi ja seuranta

6.7.1 Perhetyön vaiheet

Perhetyö on prosessi - kehityskulku, jonka sisällä voi olla muita alaprosesseja, kuten eri yksilöiden ja ryhmien prosessit. Se etenee tapauskohtaisesti useiden vaiheiden kautta. Kyse on muutostyöstä, joka on pitkä prosessi, johon saattaa sisältyä useita avainkokemuksia. Perhetyötä voidaan mielestäni verrata työhön alkoholiongelmiaisten henkilöiden kanssa siinä mielessä, että molemmissa tukimuodoissa kohdataan myös retkahduksia (esim. Koski-Jännes ym 2000, 76). Tämä tuli esille aineistossa siinä, että neljässä perheessä oli ollut useampia kuin yksi perhetyön jakso. Muutokseen liittyy jostakin vanhasta luopuminen, jotta voi tulla uutta tilalle. Luopuminen ja oman itsen tarkastelu eri näkökulmasta on vaikeaa eikä se tapahdu hetkessä vaan vähitellen ja ikään kuin aina uudelle tasanteelle

pysähtyen. Uskon, että muutos on mahdollista vain sopivissa annoksissa ja uutta tilannetta pitää aina aikansa ”mutustella” ennen kuin voi jatkaa.

Muutos liittyy tilanteisiin, jotka henkilö kokee merkityksellisiksi. Oivallukset eli epifaniat tulevat ongelmatilanteissa, jolloin ne vaikuttavat syvästi ihmiseen. Useimmilla haastatelluilla oli perhetyön aikoihin isoja elämän muutoksia. Näissä siirtymäkohdissa ihminen on altein auttamiselle ja terapialle. Yksi haastateltavista kertoikin perhetyön antaneen elämään jatkuvuutta. Hän koki hyvänä sen, ettei elämän muutoksessa tarvinnut päättää kaikista asioista yksin eikä osata tehdä kaikkea itse. Työntekijä oli ollut arjessa kannattelijana, jonka tulee tietää intensiivisyydestä ja tunnesuhteista huolimatta, missä vaiheessa työ on menossa ja mitä vaikutuksia hänen toiminnallaan on (esim. Rauhala 1993, 14; Rostila 2001, 47). ”*Jaa- a. (...) En tiedä, se notkahdus, niin kun aatteli, että et tää on upee kehitys. (...) Ja oikeen semmonen malliesimerkki siitä mitä perhetyö saa aikaan. (...) Ja, ja sitä mielessä hehkutti, niin sit tuli semmonen, niin kun ilmas, että nyt ei jaksakkaan ja meinaa mennä psykoosiin. (...) Tämmönen viesti mielenterveyspuolelta, niin (...) siinä tietysti vähän mielti, et hei, et hetkinen, että täähän on se, se joka myö aateltiin, että upea kehitys ja, ja menee hyvin, niin sit tämmönen notkahdus. Mutta ehkä se kuuluu siihen asiaan ja (...) pitää mieltii se, et miten sen perhetyön vois niin ku rytmittääkin just tällai, että saavutetaan joku vaihe ja sit pietään taukoo ja (...) ja sit ehkä tulee joku toinen, mut et se on eri asia, johon tarvii sit tukea. Ja sit toisaalt ehkä ne kai ne semmoset (...) jaksamisen ja masentuneisuuteen liittyvät asiat on sit siel, (...) jotenkin kulkee siellä pinnan alla, että (...) et jos niihin on niin ku semmonen (...) taipumus, niin sit niitä pittää aika ajoin niin kun (...) kuitenkin käydä läpi. (...) Et sit kuitenkin aina niin ku eri kohdalla, et mennään eteenpäin niin ku portaittain. (...) Ennen kun niin kun pääsee niistä jotenkin niin ku sujaks tai eroon. Ja siinä perhetyö voi osittain olla portaissa niin ku apuna.”*

Haverinen (1998, 83) on jakanut palvelun liittymis-, intensiivi- ja irrottautumisvaiheeseen. Kontaktin luominen tapahtuu liittymisvaiheessa, intensiivivaihe sisältää työskentelyn ja irrottautumisvaihe työn päättämisen. Liittymisvaihe näyttää tässä tutkimuksessa toteutuneen hyvin. Outo tilanne, työmuoto ja työntekijät vaikuttivat siihen, että osalla haastateltavista oli vaikeaa esittää toiveita, kun ei oikein tiennyt, mitä odottaa. Työntekijän oli ansaittava luottamus, se ei syntynyt automaattisesti ja vaati perhetyöntekijän mukaan eri perheille eri ajan. Asiakkaat liittyivät eri lähtökohdista huolimatta melko nopeasti perhetyöntekijän kanssa ja työskentely pääsi vauhtiin. Sosiaalityöntekijä ja perhetyöntekijä huomasivat tässä yhden poikkeuksen, jonka kohdalla molemmat olivat hämillään ja kokivat työn tuloksettomaksi, vaikka asiakas haastattelussa kehuikin perhetyötä hyväksi asiaksi, jota hänen lapsensa yhä muisteli.

Irrottautumisvaihe oli rakenteellisesti selkeä, koska asiasta sovittiin huoltosuunnitelmaneevot-
telussa. Sen jälkeen perhetyöntekijä kävi pääsääntöisesti vielä kerran perheessä, jolloin oli mahdol-
lisuus päätösrituaaleihin. Yhdessä perheessä oli leivottu läksiäiskakku, toisissa kahviteltiin. Viisi
haastateltavaa olisi halunnut pitää yhteyttä perhetyöntekijään työn virallisen päättymisen jälkeenkin.
Työntekijästä oli tullut heille luottohenkilö, jonka tukeen ja turvaan haluttiin mahdollisuus jälkikä-
teenkin silloin, kun tuntui, että ”omat aivot eivät riitä.” Se ei kuitenkaan ollut mahdollista, mikä
erään haastateltavan mukaan nostaa avun hakemisen kynnyksiä, koska sosiaalityöntekijään on vaike-
ampi ottaa yhteyttä kuin tutumpaan, lähellä olleeseen perhetyöntekijään. Yhden perheen kohdalla
perhetyöntekijä ja sosiaalityöntekijä totesivat perhetyön jatkuneen liian pitkään ja työntekijän ja
asiakkaan välille syntyneen riippuvuuden. Asiakas kertoi kyseisen perhetyön jakson päättyneen
sosiaalitoimiston aloitteesta, koska hän oli niin riippuvainen. Myös perhetyöntekijä tunnisti vaikeu-
den irrottautua perheestä.

Syvällisen työprosessin kuluessa kehittyy molemminpuolista kiintymystä ja sitoutumista sekä
apuun että ihmisiin. Se on yksi työn onnistumisen edellytyksiä. Kyse on eräänlaisesta ihmissuhde-
työhön sisältyvästä kaksoisviestistä: tule lähelle ja avaudu, mutta älä tule niin lähelle, että kiin-
nymme toisiimme, koska minun on jätettävä sinut. Tämä oli tutkimani perhetyön pulma. Työ perus-
tuu mahdollisimman tiiviiseen ja avoimeen yhteistyösuhteeseen, johon väistämättä tulevat erilaiset
tunteet ja asioiden jakaminen mukaan. Kuitenkin työntekijän ja asiakkaan suhde on aina määräai-
kainen – sillä on selkeä alku ja loppu. Kummankin työstämiseen kannattaa varata aikaa. Irrottau-
tumisvaihe edellyttää paneutumista ja siihen liittyvää työskentelyä olisikin kehitettävä, jottei perhe
kokisi sitä hylkäämisenä tai perhetyöntekijän poisjäämisen tilalle tulisi tyhjyyttä.

Perhetyön päättyessä eivät lapset saaneet ainakaan kaikissa tapauksissa riittävästi tietoa siitä, että
perhetyöntekijän käynnit loppuvat. Tärkeää olisi, että lasten kanssa käytäisiin asiaa läpi myös siltä
kannalta, mitä se tarkoittaa heidän arjessaan ja mitä tulee työntekijän käyntien tilalle. Jatkuvuus ja
rutiinit luovat turvallisuutta. Perhetyöntekijästä ehti muodostua lapsille tärkeä henkilö, jota odotet-
tiin. Tästä syystä kyseisen suhteen loppumisen käsittelyyn tulisi varata aikaa. Onhan se myös malli
lapsille aikuisten tavasta hoitaa asioita. Lasten kanssa työskentelyn määrää, tapoja ja sisältöä tulee
perhetyön eri vaiheissa harkita tarkkaan. Koska kyse on valinnoista, käy helposti niin, että kun jol-
lekulle annat (aikaa, huomiota tai muuta sellaista), jää joku muu vähemmälle.

Tavoitteellinen sosiaalityö rakentuu hyvin tehdyille tilanteen kartoitukselle, selkeästi määritellyille tavoitteille, niitä tukevalle työskentelylle ja ennalta sovitulle arvioinnille. Työ on prosessi, jonka kuluessa tulee tietää, mitä tapahtuu ja miksi. Tavoitteiden saavuttamiselle asetetaan selkeät mittarit. (Rostila 2001, 35-36) Tutkimuskunnassa toteutettu perhetyö täytti tavoitteellisen sosiaalityön kriteerit. Huoltosuunnitelmaneuvoittelussa asetetut tavoitteet ja niitä tukeva työskentely arviointeineen olivat haastatteluvastausten perusteella hyvin kaikkien muiden asianosaisten paitsi lasten tiedossa. Koska en ole ottanut niitä tämän tutkimuksen aineistoksi, en pysty vertaamaan huoltosuunnitelman tekstejä haastatteluvastauksiin tai ylipäättänsäkään syvällisemmin arvioimaan niiden merkitystä asiakkaan ja työntekijöiden työn suunnan tai sisällön muokkaajina. Vastausten perusteella perhetyöntekijä koki ne merkityksellisimpänä ja hän toi asian spontaanisti esille useammin kuin muut haastateltavat. Ehkä se kuvastaa huoltosuunnitelman roolia myös eräänlaisena työsuunnitelmana tai sen runkona, johon nimenomaan perhetyöntekijän koko työrupeama rakentuu. Ennen varsinaisen perhetyön alkua pidetty neuvottelu sisältöineen muistettiin huomattavasti paremmin kuin päätösneuvottelu, josta vain harvalla haastateltavalla oli mitään muistikuvia.

6.7.2 Perhetyön prosessin arviointi

Kuten olen aiemmissa luvuissa todennut, perhetyö on prosessi, kehityskulku, jossa on eri vaiheita. Tavoitteena on edetä siten, että perheen tilanne muuttuu työskentelyn kuluessa alussa sovitun tavoitteen suuntaan. Ideaalitulanteessa työ päättyy, kun tavoitteet on saavutettu. Mikäli tavoitteet ovat yleisluonteisia, esimerkiksi vanhemmuuden vahvistuminen, voidaan aina tulkita tilanne siten, että tavoitteeseen on päästy, jollei yhdessä ole sovittu, miten se arkielämän tasolla näyttäytyy. Hyödyllisiä kysymyksiä tässä yhteydessä ovat: ”Miten tavoitteeseen pääseminen näkyy arjessa?” ”Mistä naapurin Liisi voisi päätellä, että (esimerkiksi) vanhemmuutesi on vahvistunut?”

Prosessiarviointi on tuttua tieteellisen tutkimuksen maailmassa, mutta sieltä saatavat opit ovat yleistettävissä myös asiakastyöhön. Prosessia tietoisesti arvioimalla voidaan pysähtyä tarkastelemaan yksityiskohtaisemmin prosessin taitekohtia, ongelmia ja niiden ratkaisuja. Sen avulla voidaan oppia menneestä ja nykyisestä tulevaa varten, mikä asiakastyössä merkitsee tavoitteiden täsmentämistä tai jopa muuttamista. Kyse on mitä suuremmassa määrin oppimiskokemuksesta, joka perustuu prosessissa mukana olleiden henkilöiden itsearviointiin ja oppimiskokemusten peilaamiseen. (Seppänen 2002, 25-26)

Tutkimani perhetyön virallisina arviointitilaisuuksina toimivat huoltosuunnitelmaneuvoittelut, joissa tilannetta ja muutosta käytiin konkreettisesti läpi verraten niitä suhteessa edellisen tapaamisen asetelmaan ja alkutavoitteeseen. Neuvottelujen ja suunnitelmien sisällön tai merkityksen ymmärtämiseen tutkimukseni ei tuottanut mitään, koska asiakkaat kommentoivat niitä hyvin vähän. Vaikka arviointi perhetasolla perustuikin kunnassa sellaisiin dokumentteihin kuin aiemmat huoltosuunnitelmat, oli se kuitenkin epätieteellistä, koska se oli pääosin kokemuksellista. Kiistämättä kokemustiedon oikeellisuutta, olisi kunnan perhetyön arviointi voinut olla systemaattisempaa ja perustua ainakin osittain johonkin teoreettiseen kehikkoon. Huolto-suunnitelmat teksteineen toimivat hyvinä arviointikehikkoina, mutta miten arvioida niiden sisällä vanhemmuuden tukemista, jaksamista tai vastuun ottoa lapsista? Siinä on vielä kehittämistä.

Lapsikohtaisia tavoitteita ei haastatteluissa tullut esille kuin neljän lapsen kohdalta ja nekin olivat läksyjen luvussa auttamista tai sen mahdollistamista, että vanhempi voi olla lapsen kanssa enemmän. Vain kaksi vanhempaa kertoi lasten tilanteen parantuneen perhetyön aikana. Työntekijät eivät arvioineet spontaanisti lasten tilannetta ennen-jälkeen perhetyön. Lapsi jäi arviointia koskevissa ajatuksissakin taustalle.

Arviointia ja yhteistyötä selkeytti työntekijöiden mielestä se, että oli olemassa vain huoltosuunnitelma. Mikäli perhetyöntekijä olisi täydentänyt sitä lain mahdollistamalla hoito- ja kasvatussuunnitelmalla, olisi arviointi muuttunut monisyisemmäksi. Kukin suunnitelma olisi pitänyt ensin arvioida suhteessa toisiin suunnitelmiin ja sitten perhetilanne suhteessa suunnitelmiin. Käytännössä perhe voi olla monen suunnitelman piirissä, koska on perhetyötä toteuttavia tahoja, jotka tekevät omat suunnitelmansa ja lapsi voi olla myös esimerkiksi vammaispalvelujen tai lastenpsykiatrisen kuntoutuksen työ- ja palvelusuunnitelmien kohteena. En tiedä, kuinka moni tutkimukseeni osallistuneiden perheiden lapsista oli tutkimusajankohtana jonkin muun sellaisen tahon asiakas, jossa tehdään huolto-, palvelu-, kuntoutus- tai hoitosuunnitelma. Asia ei myöskään noussut millään tavoin esille haastatteluissa. Miksi se ei kenenkään haastateltavan mielestä liittynyt mitenkään lastensuojelun tai perhetyön tematiikkaan?

Työtä arvioitiin myös sosiaalityöntekijöiden ja perhetyöntekijän keskinäisissä tapaamisissa, joissa tehtiin tarkempia, suullisia työsuunnitelmia. Työntekijät kokivat nämä tapaamiset keskusteluineen hyvin tärkeiksi sekä itselleen että perheen kanssa tehtävälle työlle. Haastattelujen perusteella voi todeta näiden tapaamisten sisältäneen sekä reflektointia että oppimiskokemusten esille nousemista, joita käytettiin työn kehittämisen välineenä.

Perhetyön arviointia tapahtui eri tasoilla itsearviointina. Perheet toivat tätä itsearviointia esille kertoessaan, miltä heistä oli perhetyön eri vaiheissa tuntunut tai mitä he olivat kulloinkin ajatelleet. Myös työntekijät toivat haastatteluissa esille niitä ajatuksia, joita heillä oli työn kuluessa ollut, mutta heidän kommenttinsa liittyivät miltei yksinomaan kysymykseen: Mitä olet perhetyön kuluessa oppinut? Perhetyöntekijä arvioi työtä perheen kanssa säännöllisesti sanallisesti joko erityisesti arviota kysyen tai osana arjen askareita. Hän ei kuitenkaan kertaakaan maininnut haastatteluissa, mitä näissä arvointikeskusteluissa oli tullut esille. Perheenjäsenet pohtivat mielessään perhetyötä ja keskustelivat sen merkityksestä niiden tuttavaperheiden kanssa, joissa myös kävi työntekijä. Otaksun, että perheissä ajatukset viivähtivät perhetyössä paljonkin aina siitä lähtien kun perhetyötä heille tarjottiin aina siihen saakka kun työntekijän käynnit loppuivat. Osa haastateltavista kertoi ajatelleensa perhetyötä ja työntekijöitä työn päättymisen jälkeenkin. Uskon, että tällä ajattelulla on vaikutusta myös käyttäytymiseen.

Lopetuspalaverin muisti vain murto-osa haastatelluista. Sen sijaan kaikki kokivat olleensa ratkaisevasti osallisia perhetyön lopettamisesta päätettäessä sen jälkeen kun tavoitteen saavuttaminen oli yhdessä todettu. Tulkitsen tämän myönteisesti niin, että palaveri sinänsä ei ole muistamisen arvoisen, vaan tärkeää on kokemus osallisuudesta, oman näkemyksen tärkeydestä viranomaisten toiminnan ohjaajana. Tavoitteeseen pääseminen puolestaan vahvistaa itsetuntoa ja voi olla hyvin merkittävä kokemus tulevilla kriiseillä.

Perhetyön prosessia voidaan arvioida myös oppimisen kautta. Perhetyön kulkuun liittyviä oppimiskokemuksia arvioitiin kysymällä asiakkailta ja työntekijöiltä tätä asiaa eri tavalla.

Haastatelluilta asiakkailta kysyttiin, mitä he tekisivät toisin, jos he saisivat elää perhetyöajan uudelleen. Haastatellut vanhemmat käsittivät kysymyksen myös koko elämää koskevien valintojen uudelleen arviointina. Perheiden äidit kertoivat hyvin erilaisia asioita siitä, mitä he tekisivät toisin, jos voisivat elää elämäänsä uudelleen. Enemmistölle ei tullut mieleen mitään sellaista asiaa, jonka he haluaisivat muuttaa.

Työntekijöiltä kysyttiin suoraan, mitä he tekisivät toisin, jos voisivat aloittaa perhetyön uudelleen kyseisen perheen kohdalla. Perhetyöntekijä ottaisi kaikissa perheissä isän mukaan voimallisemmin ja lähtisi muokkaamaan suhdetta eri lailla. Kahden perheen kohdalla hän toimisi jämäkämällä otteella ja yhden perheen kohdalla pyytäisi enemmän asiantuntija-apua ja työnohjausta. Sosiaalityöntekijät eivät esittäneet sellaista kaikkia perheitä yhdistävää asiaa, jonka suhteen he muuttaisivat

työskentelyä. Toisin tekemiset olivat jokaisen perheen kohdalla eri asioita. Perheiden yksilöllisyys näkyi vastauksissa.

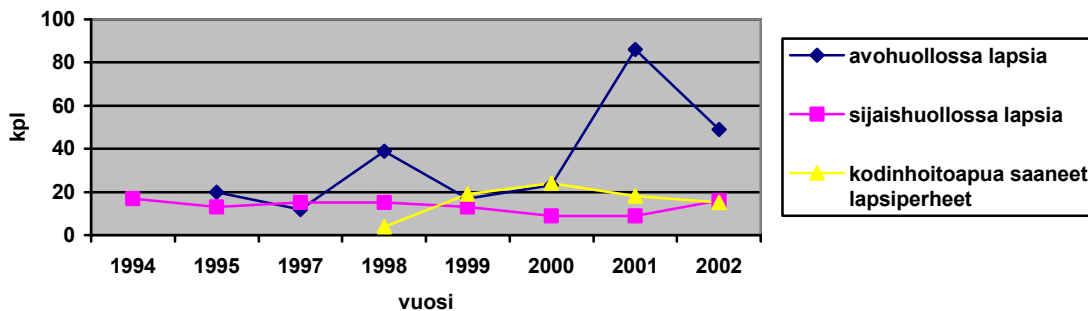
Työntekijöiltä kysyttiin myös, mitä he olivat perheiltä oppineet. Oppimiskokemukset olivat erilaisia eri perheiden kohdalla. Niistä nousi esille asioita, jotka liittyivät toisaalta työntekijöiden henkilökohtaisiin ennakkoluuloihin toisaalta perhetyön tehokkuuteen työmuotona. Ennakkoluulojen osalta kaksi haastateltavaa kertoi oppineensa, että työ voi onnistua kahden kulttuurinkin perheissä, kunhan niiden olemassaolo huomioidaan. Toisella näistä työntekijöistä oli aiempaa kokemusta saman tyyppisestä muualla toteutetusta perhetyöstä, jossa oli koettu, ettei kahden kulttuurin perheitä voi perhetyön keinoin auttaa. Uusi kokemus oli hänen kohdallaan merkittävä tulevaa perhetyötä ajatellen. Ennakkoluuloja voi löytää myös seuraavista lauseista: *”vaikeesta jutusta huolimatta, (...) yhteistyö voi säilyä.”* (207) *”Uskomattomiakin asioita [nauraen] [voi tapahtua]. (naurua) Et vaikka toivottomalta alussa tuntuikin.”* (103) Ennakkoluuloihin liittyvät oppimiskokemukset voi hyvin liittää oivalluksiin perhetyöstä tehokkaana työmuotona, jossa *”pienilläkin asioilla voi saada paljon aikaan”*. Työtapaan uskomisesta ja sen monenlaisista käyttömahdollisuuksista huolimatta yksi työntekijöistä toi esille myös realiteetit: *”Kaikkia ei voi auttaa tai pelastaa ja jokaisella asialla on aikansa ja paikkansa.”* (209)

Asiakkailta ei kysytty, mitä he ovat perhetyön aikana oppineet, mutta asia tuli esille muiden kysymysten yhteydessä. Esille nousivat arjen hallinnan taidot lasten kanssa toimimisesta kodin askareisiin. Itse asiassa, kysymys olisi ollut sangen keskeinen työn tuloksen arvioinnin kannalta etenkin, jos työn tavoitteena olisi ollut opettaa perheille jotakin. Siitähän ei tutkimassani perhetyössä varsinaisesti ollut kysymys.

6.6.3 Perhetyön vaikuttavuus

Perhetyön tarpeellisuutta ja vaikuttavuutta arvioitaessa on otettava huomioon asiakkaan, työntekijöiden ja kuntapäättäjien näkökulmat. Päättäjien näkökulmasta katsottuna perhetyöstä työmuotona ei ollut seurantatietoa eikä muutakaan sosiaalista raportointia oltu kunnassa toteutettu. Kuntapäättäjien ja työntekijöiden itsensäkin kannalta on tärkeää tietää, mikä on kyseisen työmuodon vaikuttavuus. Kävin tutkijana läpi tutkimuskunnan lastensuojelutilastoja nähdäkseni, tuleeko perhetyö sieltä esille. Työn näkyvyyttä voi pohtia välillisesti jotakin vertaamalla eri vuosien lastensuojelu- ja kotipalvelutilastoja (kts. kuvio 6), liittyväthän kotipalvelu, perhetyö ja lastensuojelu tiiviisti yhteen avohuollon tukimuotoina.

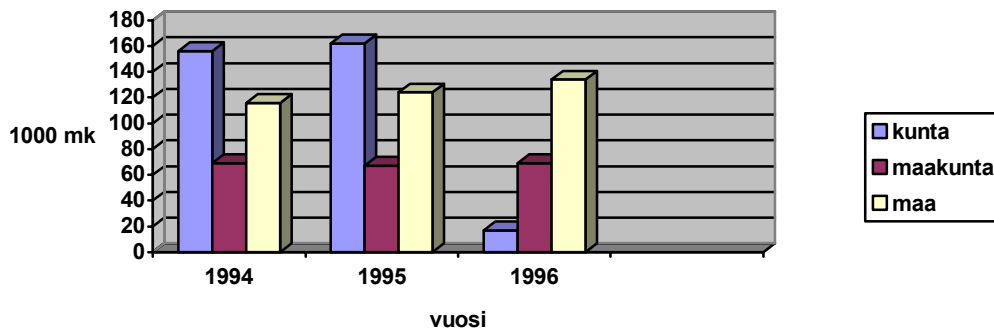
(Lähteet: Sosiaali- ja terveydenhuollon tilastollinen vuosikirja 2002 ja Anu Muuri (1998) Lastensuojelu 1998)

Kuvio 6. Avohuollon tukitoimien piirissä ja sijaishuollossa olevat lapset ja nuoret tutkimuskunnassa

Kunnan lapsiperheiden määrä on vähentynyt kyseisenä aikana noin sadalla (1998 645 kpl - 2002 564 kpl). Autetuksi tulemisen kokemukset saavat tukea tilastoista, jotka osoittavat, että kyseisen kunnan sijaishuollossa olevien lasten lukumäärä on pysynyt suhteellisen vakiona kahdeksan vuoden seurantajaksolla. Valtakunnallinen trendi on ollut nouseva ja sijaishuollossa on suhteellisesti yhä enemmän lapsia ja nuoria myös tutkimuskunnan sijaintimaakunnan alueella. Avohuollon asiakasmäärät eivät ole pienentyneet eikä kunnan linja lastensuojeluasioissa ollut työntekijöiden mukaan muuttunut. Vuoden 2001 avohuollon tilastopiikkiä selitettiin työntekijän vaihdoksella, mikä vaikutti tilastointitapaan. Vuonna 2002 lastensuojelussa siirryttiin atk-aikaan, jolloin avohuollon tilastoihin

merkittiin sellaisia käyntejä, joita ei aiemmin oltu sinne kirjattu. Suoraviivaisia suhteita ei tilastojen ja perhetyön välille voi vetää, koska perheiden tilanteisiin vaikuttavat monet asiat, joista vain osa on työntekijöiden ja tutkijan tiedossa.

Lastensuojelun laitoshoidon nettomenot romahtivat tutkimuskunnassa ajalla 1994-1996 156 000 markasta 17 000 markkaan (kuvio 7). Suunta oli aivan erilainen kuin maakunnassa ja valtakunnassa yleensä. Syy voi johtua erilaisesta tilastoinnista tai sijaishuoltomuotojen muutoksesta. Aiemmin laitoshoitotasoista huolenpitoa vaatineet lapset on voitu sijoittaa useammin joko ammatillisiin tai toimeksiantosopimussuhteisiin perhekoteihin. Voi olla myös niin, että perhetyössä havaitaan puutteet aikaisemmin, jolloin niiden korjaaminen on helpompaa. Yksi sosiaalityöntekijä pohti haastattelussa myös sitä, että huostaanotto voi avohuollon tukitoimien johdosta estyä tai siirtyä. Merkitseekö siirtyminen lapsen tuskan pitkittämistä vai perheen elinvoimaisuuden jatkumista? Otaksun, että kustannusten romahdukseen on vaikuttanut sekä tiiviisti sosiaalityöntekijöiden kanssa toteutettu perhetyö että lastensuojelun tasausrahassto, joka on leikannut suuria kustannuksia erityisesti kalliimpien toimenpiteiden kohdalla.

(Lähde: lääninhallitusten vuoden 1996 peruspalvelujen arvioinnin taustamateriaali)

Kuvio 7. Lastensuojelun laitoshoidon nettomenojen kehitys tutkimuskunnassa

Äidit kokivat, että he olisivat olleet pulassa ilman perhetyöntekijää. He myös ottaisivat perhetyöntekijän mielellään uudelleen luokseen, jos siihen olisi tarvetta. Perhetyö auttoi pääsemään jonkin ongelmallisen asian yli. *”Meillä on ainakin lapsia auttanut just se, kun ne näkee, että äiti ossoo sannoo ja äiti ossoo tehdä ja äiti määrevvää. Niin miusta on tuntunut, että se on helpottanut niin ku heiän olemistaan ja elämistään. Tiitetään. Ja kun meillä on saletit ne omat rutiinit ja rytmit, (.) jotta*

asiat tehhään näin. Ja omat säännöt on kotona, jotta. Ja niitä sääntöjä noudatetaan. niin miusta tuntuu, että se on niin kun helpottanut lastenkin elänee. Että niihin ei tarvii koko ajan hakkee jota-kin uutta tai kokkeilla, mitens tuosta sanois.”

Pylvään tutkimuksessa vanhemmat kokivat saaneensa eniten apua ja tukea kasvatusasioihin ja tilanteeseen. He myös kokivat perhetukityön – kuten Pylväs perhetyötä nimitti – menneen tässä suhteessa muiden yhteiskunnan palvelujen edelle. (Pylväs 1997, 123.) Kysymykseen, mitä olisi ilman perhetyötä, oli tämän tutkimuksen perheiden vaikea vastata. Yksi haastateltava koki oppineensa hoitamaan vauvaa, toinen arveli elämänsä olevan vaikeampaa ilman perhetyöntekijää, kolmas otaksui, että lasten tilanne olisi ollut tiukempi. Perheet arvioivat perhetyön merkityksen suureksi.

Työntekijät aloittaisivat perhetyön kaikkien asiakasperheiden kohdalla uudelleen, jos olisivat uudelleen samassa tilanteessa, jossa perhetyön tarve aikanaan ratkaistiin. Yhden perheen kohdalla tosin tarjottaisiin ensin ensi-kotia, kuten oli tarjottu aiemminkin. Mutta jos hän kieltäytyisi siitä, niin perhetyö aloitettaisiin. Työntekijät kokivat perhetyön onnistuneen yhtä perhettä lukuun ottamatta joko osittain tai kokonaan suhteessa tavoitteisiin.

Perhetyön tavoitteena on perheyhteisön tukeminen kuten EU:n sosiaalisessa perusoikeuskirjassa ja YK:n lapsenoikeuksien sopimuksessa mainitaan. Käytännön työssä puhutaan lapsen tai aikuisen tukemisesta, mutta kaikki kuitenkin toimii perheyhteisön ehdoilla ja sitä kunnioittaen.

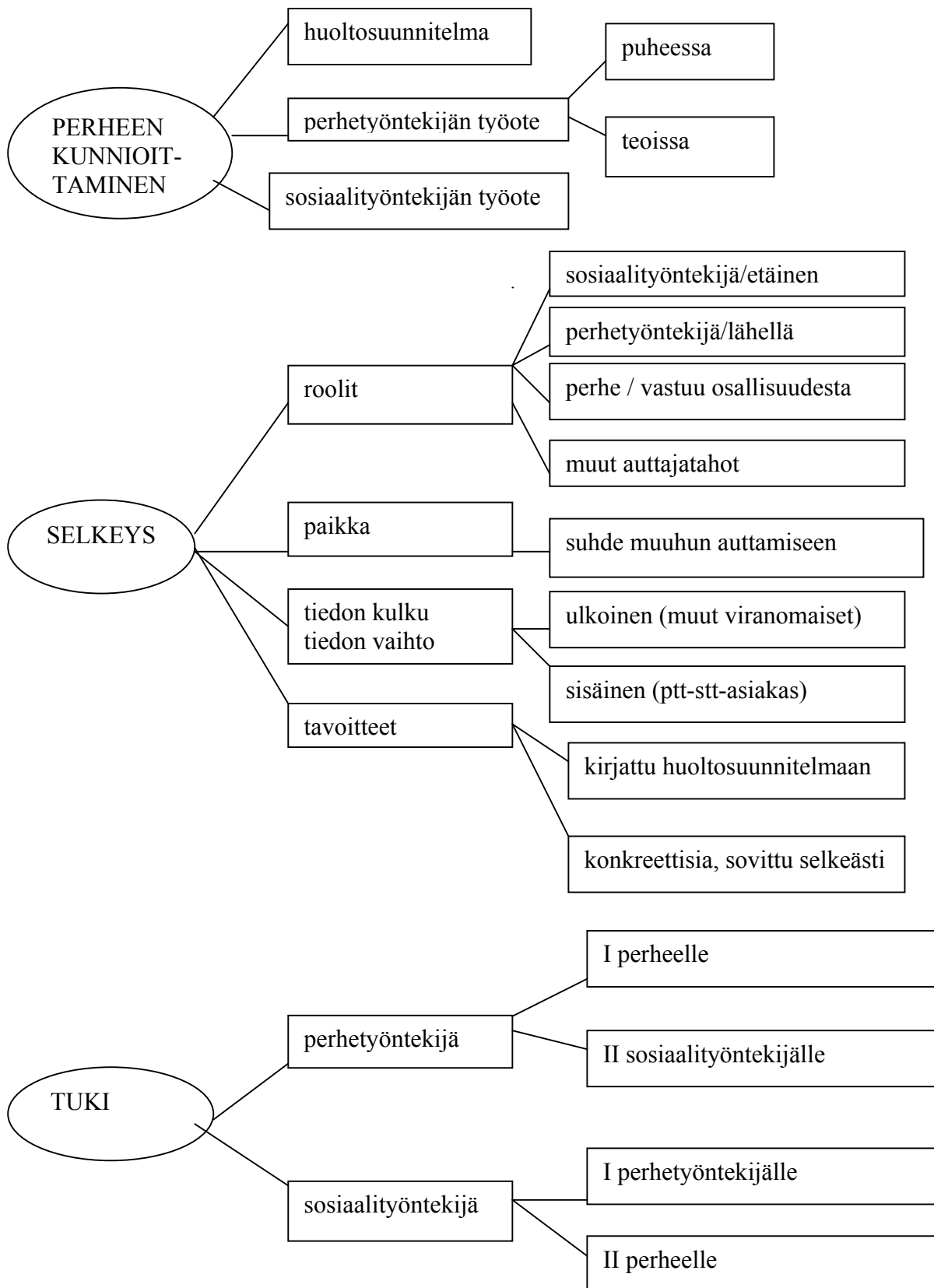
Eräässä haastattelussa työntekijä pohti sitä, mikä merkitys sekä työn sisällölle että työntekijän asennoitumiselle on siinä, että asiakas on tuttu tai että hän on vieraampi. Pienellä paikkakunnalla työntekijä voi olla jonkin asiakkaan elämässä syntymästä pitkälle aikuisuuteen asti. Tällöin työntekijä voi joutua ”äidin” asemaan. Hän saattaa reagoida herkemmin asioihin, kuten äiditkin tekevät. Perhetyöntekijänä voi tulla painetta käydä toisen luona ”pistämässä paikat kuntoon” kuten äidit tekevät erillään asuville lapsilleen tai toisinpäin nuorille tulee kiusaus käyttää työntekijää kotiapulaisen ominaisuudessa. Vieraamman asiakkaan kohdalla työntekijän suhtautuminen on etäisempää ja asioiden annetaan olla vaikka vähän huonomminkin ajatellen, että ”tehköön miten tekee”. Kyse on tasapainoilusta riippuvuuden ja itsenäisyyden välillä, jossa työntekijän ammatillisuuden merkitys on suuri.

Verrattuna pylvään ja Hurtigin perhekuntoutusta koskeviin tutkimuksiin tässä aineistossa korostui perheen arki ja siinä selviytymiseen tarvittava tuki. Tulokset noudattivat perhetyön perinteikästä

linjaa, joka on todentunut käytännössä naapuriavusta lähtien (ks. esim. Rauhala 1993, 9-14). Onko niin, että perhetyön eri tavat näkevät eri puolen perheestä? Kotona ja arjessa lähellä olevat työskentelytavat näkevät arjen ongelmat, internaateissa tapahtuvat muodot muut ongelmat. Olisiko kyse myös työntekijöiden taustoissa. Pedagogit huomaavat opetuksen tarpeen helpommin kuin ”vierelle” asettuvat. Mikä olisi perhetyön kuva, jos nämä eri näkökulmat yhdistettäisiin?

6.6.4 Perhetyö työmuotona

Perhetyö auttoi perheitä. Avun saamiseen liittyvät kokemukset kohdistuivat subjektiivisiin, hyvin henkilökohtaisiin tekijöihin, joiden objektivointi ja käsitteellistäminen on hankalaa. Paikansin kuitenkin haastatteluista kolme tekijää, jotka vaikuttavat yhteistyöhön ja kuntoutumiseen olennaisella tavalla. Olen ryhmitellyt nämä tekijät kuvioon 8. Ne ovat selkeys, tuki ja perheen kunnioittaminen.

Kuvio 8. Perhetyön kuntoutumista tukevat elementit

Perhetyö on ammatillista toimintaa, jossa yhdistyy teoria ja käytäntö tavalla, jossa kumpikin on koko ajan läsnä erottumatta häiritsevällä tai alleviivaavalla tavalla luonnollisesta kanssakäymisestä. Arjen tapahtumat ovat kuitenkin vain elämää, johon kuuluu monimuotoisuus ja tietty ennakoimattomuus. Ammatillainen osaa suhteuttaa asiakastilanteet ja työn muuhun elämään ja yhteiskuntaan. Työ ei ole työntekijän persoona eikä henkilökohtainen elämä, vaan elämää on myös työn ulkopuolella. Tämä auttaa suhteuttamaan asioita ja tuo tärkeää perspektiiviä perhetyöhön.

Perhetyössä on selkeät roolit, jotka ovat kaikkien asianosaisten tiedossa. Ne liittyvät työntekijöiden ammattiin, kulloiseenkin tehtävään ja peruskoulutukseen. Raportoimassani perhetyön muodossa sosiaalityöntekijä astuu syrjään siinä vaiheessa kun perhetyöntekijän toteuttama perhetyö alkaa. Sosiaalityöntekijällä on vastuu prosessista ja kokonaisuudesta, johon voi liittyä erilaisia perheen auttamisverkostoja. Sosiaalityöntekijän astuessa kauemmas syrjään perheen arkielämästä, tilan täyttää perhetyöntekijä, joka toimii perheen lähellä, sen arjessa. Hän keskittyy perheeseen, sen näkökulmasta käsin kantaen kokonaisvastuun arkeen liittyvästä huoltosuunnitelmaa toteuttavasta työstä yhdessä perheen kanssa, jolla on vastuu omasta työskentelystään. Ammatilliseen toimintaan liittyvä kurinalaisuus ja työntekijän sisäinen arviointi tulee esille arjen tilanteissa, jolloin koulutuksessa saatu tieto, työn tavoitteet, työntekijän työkokemus ja perheen arki yhdistyvät. Työntekijän tulee tunnistaa niin omat kuin perheen ja palvelujärjestelmänkin rajat. Tieto heikkouksista ja vahvuuksista auttaa hyödyntämään esille tulevia tilanteita parhaalla mahdollisella tavalla.

Perhetyöllä oli selkeä paikka suhteessa muihin auttamistapoihin, joita tässä lastensuojelun työskentelyvaiheessa oli käytössä hyvin vähän. Mikäli perheenjäsenillä oli samanaikaisesti menossa terapiaprosessi, oli työnjako määritelty. Silloin kun sosiaalityöntekijä oli huoltosuunnitelmaneuvoitteluiden ohella perheen kanssa tekemisissä, ei hän tehnyt varsinaista perhetyötä vaan jotakin muuta selkeää tehtävää. Hän hoiti esimerkiksi toimeentulotukeen tai huolto- ja tapaamisoikeuteen liittyvät asiat.

Tiedon kulun tavat oli määritelty sekä ääneen että kirjallisesti huoltosuunnitelmiin. Perhetyöntekijä ja sosiaalityöntekijä tapasivat toisensa säännöllisesti. Näissä tapaamisissa välittyi työntekijöiden näkökulmasta katsottuna olennainen tieto tilanteesta. Sosiaalityöntekijän ja perhetyöntekijän kohtaamisissa määriteltiin tarkempaa työsuunnitelmaa ja tehtiin uudelleen arviointia. Suurin osa arkeen liittyvistä asioista jäi perhetyöntekijän ja perheen välisiksi seikoiksi, mikä on omiaan lisäämään luottamusta. Perhetyöntekijä keskusteli ennakkoon perheen kanssa huoltosuunnitelmapalaverissa esille otettavista asioista. Toisin sanoen niistä asioista, jotka hän ja perhe koki tarpeelliseksi käsitel-

lä neuvottelussa. Tarpeen mukaan työntekijä tuki perheenjäseniä ottamaan mieltä painavat asiat esille neuvotteluissa.

Perhetyöllä oli selkeä alku ja loppu. Molemmat määriteltiin huoltosuunnitelman neuvottelussa ja kirjattiin kaikille asianosaisille lähetettyyn muistioon. Alussa määriteltiin tavoitteet, joita tarpeen mukaan voitiin tarkistaa ja joiden tarkempaa sisältöä perhetyöntekijä ja perheenjäsenet saattoivat pohdita yhdessä kuntoutusprosessin kuluessa. Huoltosuunnitelmapaperiin oli perhetyöntekijän mukaan helppo palata, koska kaikki olennainen oli siinä. Koska tutkimusaineistonani ei näitä dokumentteja ollut, en pysty arvioimaan asiaa, mutta asiakkaat eivät näitä papereita haastatteluissaan maininneet vaikka huoltosuunnitelman neuvotteluista heiltä kysyttiin.

Perhetyöntekijä oli ensisijassa perheen tukena ja vasta toissijaisesti lastensuojelun sosiaalityöntekijän työkumppanina. Sosiaalityöntekijä taas toimi ensisijassa perhetyöntekijän tukena ja vasta toissijaisesti asiakasperheen suuntaan. Sosiaalityöntekijä mahdollisti perheen ja perhetyöntekijän välille työrauhan ja tilaa sekä suhteen kehittymiselle että työskentelylle. Hän tarkasteli työprosessin suuntaa, painopisteitä ja linjakkuutta. Suhteessa perheeseen hän oli lähinnä huoltosuunnitelman neuvotteluissa arvioijana ja suunnitelman laadintaan osallistuvana tahona.

Perheen kunnioittaminen osoittautui perhetyön peruskiveksi. Se näkyi kaikissa työvaiheissa, kaikkien työntekijöiden toiminnassa. Huoltosuunnitelman neuvottelussa se kävi ilmi siinä, että tavoite määriteltiin yhdessä. Käytännössä perhe nimesi tavoitteet (tuen tarpeensa) keskustelun jälkeen ja työntekijä yhtyi niihin kirjaten ne paperille. Tämä ei tarkoittanut sitä, etteikö työntekijä olisi ilmaissut mielipidettään, jos se poikkesi perheen käsityksistä. Se vain oli yksi näkökulma muiden joukossa. Voidaan sanoa, että työ oli asiakaslähtöistä. Perhetyöntekijän työskentelyotteessa perheen kunnioittaminen näkyi sekä puheessa että teoissa. Puheen tasolla työntekijä kysyi aina ensimmäiseksi: ”Mitä olette suunnitelleet tälle päivälle?” Hän toimi perheen rytmin mukaan antaen aikaa kaikille perheen jäsenille. Lapset nauttivat siitä, että työntekijä leikki, pelasi ja teki koulutehtäviä heidän kanssaan. Sosiaalityöntekijä kunnioitti perheen ja perhetyöntekijän suhdetta ja sen rakentumista. Se vaatii riittävän tilan ja rauhaa, mitä järjestettiin.

Kaikesta huolimatta sosiaalityöntekijä oli niin lähellä perhetyön toteuttamista ja niin tietoinen tilanteesta, että hän pystyi tarvittaessa tulemaan sekä perheen että perhetyöntekijän tueksi tai välittäjäksi arjen tilanteisiin.

Perhetyö soveltuu tutkimukseni perusteella hyvin monenlaisiin tilanteisiin. Arvioitaessa, minkä tyyppisessä tilanteessa ja millaiselle perheelle perhetyöstä voi olla hyötyä esille nousevat seuraavat seikat:

1. Sosiaalityöntekijä uskoo, että perhe jäsenineen on kyseisen tyyppisen työmuodon keinoin autettavissa. Sosiaalityöntekijä saa omalla innostuneisuudellaan sekä perhetyöntekijän että perheen vakuutettua asiasta ja kylvettyä heihin toivon siemenen.
2. Perhetyöntekijä saa hyvän tuntuman perheestä ja hän löytää keinot yhteisen sävelen löytämiseen perheen kanssa. Tämä on yhteistyön perusedellytys. Syvälinen yhteistyö sisältää myös epämiellyttävien ja vaikeiden asioiden selvittämistä.
3. Asiakas ja perhetyöntekijä löytävät yhteisen alueen (tai näkökulman) ja tavan työskennellä suhteessa huoltosuunnitelmassa määriteltyihin tavoitteisiin. Tämä tarkoittaa sitä, että henkilömiat toimivat siten, että ne mahdollistavat yhteisen tekemisen.

Edellä mainittujen edellytysten vallitessa on mahdollista onnistua. Silti se ei ole täysin varmaa, koska elämä ei ole ennakoitavissa. Tilanteet muuttuvat ja alkuarviot voivat osoittautua virheellisiksi. Suunnitelmia ja työmuotoja on tarvittaessa voitava muuttaa. Luettelo on työntekijäkeskeinen, mutta se perustuu aineistosta esille nousseisiin asioihin. Vaikka työ ei voi onnistua ilman asiakkaan motivaatiota ja vahvaa mukana oloa, on työntekijä ammattilainen, jonka asiantuntijuuden tulee näkyä tässä tapauksessa siinä, että hän luo aktiivisesti suhdetta ja vie prosessia omalla ammattitaidollaan eteenpäin. Tähän tietoisuuteen sisältyy sekä työskentelykumppanuus asiakkaan kanssa että hänen ja työntekijöiden omien voimavarojen hyödyntäminen. Asiakaskeskeisyys ei lyö korville ammatillisuutta vaan vahva ammattitaito on asiakaskeskeisyyden edellytys.

Työmuotona perhetyötä pidettiin kaikissa haastatteluissa elämää nähneen ammattilaisen tekemänä työnä, jossa toki oli vielä kehittämisen varaa. Työntekijät olivat ylpeitä työmuodosta: ”*Jotenkin mua itteeni niin kun (..) äää (..) vähän riepoo se, se että mä oon ollu mahottoman ylpeä perhetyöstä. Siis sen siitä, sen todellisesta vaikuttamismahdollisuudesta ja (..) mä oon niin ku uskonu siihen niin kun (..) semmosena, että sillä voidaan niin ku todella saavuttaa. (..) Tai ihmiset voi sen perhetyön avulla saattaa omaan elämäänsä, tuoda omaan elämäänsä uutta ja kääntää suuntaa. (..) Niin nyt sitten perhetyöksi nimitetään jos jonkin näköstä, mä en tarkota sitä, ettei niillä kaikilla muodoilla olis niin kun oma paikkansa, mut jotenkin niin tota. Ja sitä voi niin ku jotenkin sitte tehdä kuka tahansa oikeestaan voi tehdä perhetyötä. (..) Et nyt se on semmonen mössö. (..) Ja siitä niin ku semmonen. Musta se oli saamas jonkin asteisen profession, semmosen (..) tosi tärkeän paikan lastensuojelussa. (...)* Niin sitä nyt sitten tehdään hyvin monessakin paikassa semmosena (..) vanhan

ajan kotipalvelun lapsiperhetyötä nimitetään perhetyöksi. (..) Musta se on kans, niin ku se sana perhetyö on kärsiny inflaation.”

7 PERHETYÖN MUUTTUVAT KÄSITTEET JA SISÄLLÖT

7.1 Perhetyö lastensuojelun työmuotona ja ammatillisena toimintana

Tutkimukseni tavoitteena oli saada esille, miksi perhetyö auttaa perhettä. Löysin onnistumisen edellytyksiä, jotka ovat yleistettävissä mihin tahansa perhetyön muotoon. Näitä tärkeitä elementtejä ovat kohtaaminen, asiakkaan voimavarojen varaan rakentaminen, asiakkaan ”rytmin” ja tahdon kunnioittaminen, perheenjäsenten yksilöllisyyden huomioiminen, arjen ensisijaisuus, tavoitteellisuus ja prosessi. Tutkimani työmuodon pohjalla on vahva sosiaalihuollollinen perinne. Tämä on jatkunut aina kaitsijoista lähtien, muotoutuen kodinhoitajien työn kautta nykyisenlaiseksi perhetyöksi, joka edelleen kehittyy yhteiskunnan ja perheiden tarpeiden mukaan.

Perhetyö on nykyajan muoti-ilmio. Näyttää siltä, että kodinhoitajien ammatin korvaava lähihoitajan tutkinto tuottaa enemmän hoitotyön teoriapohjaa ja ammatillisuutta joka ei suoraan sovellu sosiaaliseen perustaan nojaavaan kodinhoitotyöhön. Kotipalvelusta on viime vuosina poistettu kaikki ylimääräiseksi arvioitu työ. Siivoukset, saatot ja kaupassa käynti ovat esimerkkejä tukipalveluista, jotka on pitkälti yksityistetty. Ruokaa ei enää juurikaan laiteta asiakkaan kotona, vaan sen tuo valmiina ateriapalvelu. Samalla kun palveluja on yksityistetty, on ihmissuhteet pirstottu. Kuitenkin esimerkiksi perhetyö edellyttää kiinteää ja pitkäjänteistä ihmissuhdetta työntekijän ja asiakkaan välillä. Se edellyttää myös aikaa, jota kotipalvelussa ei ole. Koska lapsiperheille ei ole saatavilla kodinhoitoapua, paikataan palvelun puutetta perhetyöntekijöillä. On myös tilanteita, joissa tehostetukseen kodinhoitoapu tai pelkkä puhe eivät riitä, vaan tarvitaan toisen tyyppistä rinnalla kulkijaa. Tutkimani perhetyö oli suunnattu tähän tarpeeseen.

Stakesissa vuoden 2003 peruspalvelujen arviointia varten laadittu perhetyön määritelmä osoittautui tutkimusaineistoani ja perhetyöntekijän työtapaa hyvin kuvaavaksi. Se on seuraavanlainen:

”Perhetyöllä tarkoitetaan lapsiperheille järjestettävää ennaltaehkäisevää, kokonaisvaltaista, suunnitelmallista ja pitkäjänteistä tukemista. Perhettä autetaan kokonaisuutena, mutta myös perheenjäsenten yksilöllisiin tarpeisiin vastataan. Perhetyössä korostuvat perheiden elämönhallinnan ja omien voimavarojen käyttöönoton tuki sekä arjessa selviytymisen vahvistaminen. Perhetyö voi liittyä vanhemmuuden tukemiseen, lasten hoidon ja kasvatuksen ohjaamiseen, kodin arjen ja arkirutiinien hallintaan, perheen toimintakyvyn vahvistamiseen uusissa elämäntilanteissa, perheen vuorovaikutustaitojen tukemiseen ja sosiaalisten verkostojen laajentamiseen, syrjäytymisen ehkäisyyn.

Perhetyötä voidaan tehdä myös pitkäaikaisissa ja vaativissa ongelmatilanteissa lastensuojelun sosiaalityön tukitoimena, kun lapsen huolenpito, tarpeet ja turvallisuus ovat uhattuina.”

Vaikka virallinen perhetyön määritelmä on hyvin avoin, on tutkimani perhetyön arvo juuri siinä struktuuriltaan suljetussa tavassa, jolla se systeeminä toimi. Perhetyö oli selkeä vaihtoehto sekä kotipalvelun perhetyölle että muiden eri tahojen ammattilaisten tarjoamalle puheeseen perustuvalla työllä. Työntekijän opistoasteinen (vastaa nykyistä ammattikorkeakoulututkintoa) lasten ja perheiden kanssa työskentelyyn perehdyttävä koulutus sekä pitkä työkokemus antoivat hyvän pohjan toimia erilaisissa arjen tilanteissa. Sekä perhetyöntekijä että sosiaalityöntekijä osasivat suhteuttaa asiat ja etsiä vaihtoehtoisia tapoja toimia. Sosiaalityöntekijä hahmotti kokonaisuutta ja kantoi siitä vastuun. Palvelussa toteutui kahden eri ammattikunnan vahvuuksien yksilöllinen ja perhekohtainen yhdistäminen. Eri sosiaalityöntekijät käyttivät perhetyöntekijän palveluja eri tavoin ja tekivät itse perhetyötä eri tavoin. Silti kokonaisuus toimi. Erilaisille näkemyksille oli tilaa, mikä tuli esille myös asiakkaiden mielipiteiden kunnioittamisena. Pidän työtappaa kurinalaisesti ja ammatillisesti toteutettuna.

Lasten kaitsentaan, kotiapuun ja muuhun vastaavan tyyppiseen työhön voi olla kysyntää myös yksityisillä perhetyön markkinoilla. Kunnallisten, järjestöjen ja yksityisten palvelun tuottajien viidakko on monimuotoinen ja kehittymässä myös perhetyön alalla. Syntyykö perhetyöhön kahdet markkinat, jotka sisältävät toisaalta kunnallisen puolen, joka profiloituu lastensuojeluun ja toisaalta markkinaperustaisen osan, joka tulee avuksi kiireisille työssä käyville kansalaisille. Jos konkreettisen avun tarve on suuri, työn voisi tehdä kotiapulainen tai kodinhoitoapuun kouliintunut lähihoitaja. Toisaalta ehkä avun tarve etenkin lastensuojeluperheissä on syvempi, mitä ei ole niin helppo sanoilla määrittää kuin kotiapua. Tutkimukseni perheet kuvasivat keskusteluun ja henkilökohtaiseen työntekijä-asiakas –suhteeseen liittyviä asioita sangen laajalti, mikä antaa viitteitä siihen suuntaan, että näillä asioilla on syvä merkitys. Asia jäi tutkimuksessani kuitenkin yleiselle tasolle, koska en tutkimusasetelmastani johtuen tavoittanut niitä tarkkoja, oivalluttavia kohtaamisen hetkiä, joita toivoin löytäväni. Ehkä tavoittelin jotain liian erityistä vaikka kyse saattaa olla kokonaisuudesta tai jopa yleisluonteisesta tunteesta, jonka vuoksi perhetyö koetaan merkityksellisenä. Joka tapauksessa asiakkaan ja työntekijän välisen suhteen pitkäaikainen seuraaminen esimerkiksi videoinnin tai muun nauhoituksen avulla voisi tuoda esille näitä, kenties pieniäkin yhteisyyttä tuovia asioita.

Perhetyöntekijöiden ammattikunta ja ammatti-identiteetti on kehittymässä. Aika näyttää, mihin suuntaan se muovautuu ja mihin teorioihin se ankkuroituu, kun perhetyöntekijöitä on monesta am-

mattikunnasta ja monen sektorin palveluksessa. Ammatillisuus tarvitsee kehittyäkseen kiinnekoh-
tia, joita perhetyölle tarjoavat niin sosiaali- kuin terveydenhuoltoonkin kuuluvat erilaiset koulukun-
nat. Mihin tässä moninaisuudessa sijoittuu itse perhetyö ja sen asiakas. Onko se niin kuin nyt näyt-
tää olevan, kaikkien, mutta toisaalta ei kenenkään asia?

Perhetyöllä on myönteinen julkisuuskuva. Se on kuitenkin nuori ala. Mitä sille tapahtuu, kun työ
arjistuu ja uutuuden viehätys häviää. Riittääkö työmuotoon uskovia henkilöitä elämään vuodesta
toiseen arkea yksilöllisesti ja asiakaslähtöisesti työn kehittämistä unohtamatta.

Perhetyöllä ei ole selkeää asemaa lainsäädännössä, mikä ei ole este palvelun järjestämiselle tai to-
teuttamiselle. Perhetyöntekijä on viranomainen, vaikka kaikki asiakkaat ja työntekijät eivät miellä
häntä sellaiseksi. Viranomaistoiminta sisältää aina vallankäyttöä, jota säädökset omalla tavallaan
määrittävät. Jo joutuminen lastensuojelun toimenpiteiden kohteeksi eli perhetyön asiakkaaksi voi-
daan tulkita puuttumiseksi perheen yksityiselämän suojaan. Perhetyöntekijällä voidaan ajatella ole-
van valtaa lastensuojelun avohuollossa, vaikka tätä valtaa on virallisesti vain sosiaalityöntekijällä ja
monijäsenisellä toimielimellä, jota kutsutaan esimerkiksi sosiaalilautakunnaksi. Tässä tutkimukses-
sa perhetyöntekijä käytti tätä valtaa arvioiden esimerkiksi huostaanoton purun edellytyksiä.

Entä jos prosessissa on useampi perhetyöntekijä? Pirstoutunut perhetyö antaa siihen mahdollisuu-
den. Ongelmien ollessa pieniä perheessä voi käydä vaikkapa neuvolan perhetyöntekijä tukemassa
vauvan kanssa alkuun. Kun hän huomaa, ettei tilanne korjaannu voi joko hän tai tiimin terveyden-
hoitaja ottaa yhteyttä lastensuojeluun. Perheeseen voi (vai voiko) tulla tämän jälkeen lastensuojelun
perhetyöntekijä. Jos tämäkään ei toimi, voidaan kokeilla vielä tehokkaamman perhetyön ostamista
ulkopuolelta. Kuvio voi kuulostaa erikoiselta, mutta käytännössä se toimii joissakin organisaatiois-
sa tämän tyyppisesti. Samassa perheessä voi käydä kaksi perhetyöntekijää eri työpisteistä yhtä ai-
kaa tai eri päivinä. Toinen keskittyy käyntipäivinä kotiaskareissa ja lasten hoidossa avustamiseen
ja toinen taas keskustelelee. Näillä työntekijöillä voi olla omat työparinsa ja heillä saattaa olla tiedon
vaihtoa toistensa kanssa. Jotta kuva ei olisi liian yksinkertainen, voi saman perheen eri jäsenten
kanssa työskennellä erinäinen määrä eri alojen ammattilaisia, jotka kokevat tekevänsä perhetyötä.
Kysynkin, kuinka monta läheistä auttamissuhdetta ihmisellä voi kerrallaan olla ja kuinka moneen
auttajaan lapset voivat kiintyä. Uskon, että meillä on vielä paljon opittavaa näistä asioista.

Sosiaalityöllä on selkeä roolinsa ja paikkansa lainsäädännössä. Lastensuojelun asiakkaisiin kohdistuva perhetyö edellyttää aina sosiaalityön jonkin asteista mukana oloa. Siinä missä perhe tuo yhteistyöhön oman elämänsä asiantuntijuuden, toimii perhetyöntekijä perhetyön työskentelyprosessin ja sosiaalityöntekijä lastensuojelun kokonaisprosessin asiantuntijana (vrt. Pohjola 1995, 72). Lastensuojelun kokonaisprosessissa perhetyö on, silloin kun sitä toteutetaan, vain yksi osa kokonaisuutta. Mielestäni tutkimukseni kaltaista perhetyötä ei edes ole ilman sosiaalityötä. Sosiaalityöntekijän ja perhetyöntekijän tiivis yhteisyys ja yhteistyö perheen kanssa edellyttivät tutkimuksessani vahvaa ammatillisuutta ja kykyä kriittiseen reflektioon.

Sosiaalityöntekijä tarvitaan tiiviisti perhetyössä mukana olevaksi ja omalta osaltaan vastuuta ottavaksi kumppaniksi. Sosiaalityöntekijä voi myös tuoda tutkimuksessani mukana olleen viranhaltijan tavoin perhetyöntekijälle tietoa erilaisista työskentelymenetelmistä. Hänen peruskoulutuksessa saamansa ammattitaito liittyy edellä mainittujen asioiden lisäksi haastatteluun, tilanteiden arvointiin, metodologiaan, vuorovaikutukseen, lasten sosiaaliseen kehitykseen, palvelujärjestelmään, vaikuttamiseen ja sosiaaliseen raportointiin liittyvään tieto-taitoon. Perhetyössä sosiaalityöntekijän omina aluetta on puheeseen perustuva työskentely. Ammattikorkeakoulusta valmistunut sosionomi on vahvimmillaan toteuttamassa perhetyötä puheen ja tekemisen välimaastossa sekä ehkäisevässä työssä erilaisten vanhempainryhmien vetäjänä. Lähihoitajan ammatillisuus liittyy tehostettuun perhetyöhön, jossa pääpaino on tekemisessä. Hänen tulisi kodinhoitajan tilalle tullessa ammatillisena hallita ruuan valmistus, siivous ja lasten hoito, jolloin hänellä on parhaat valmiudet auttaa, tukea ja opastaa vanhempia näissä asioissa.

Sosiaalityöntekijän kelpoisuuden omaavista henkilöistä on kunnallisessa lastensuojelussa huutava tarve. Kuitenkin ammattitaitoisen sosiaalityöntekijän rooli on lastensuojelun perhetyön kokonaisprosessissa äärimmäisen tärkeä. Jos sosiaalityöntekijä ei tunnista rooliaan koordinoijana, kokonaisuuksien hahmottajana ja yhtenä perhetyön osajana, toteutuu perhetyö siten kuin muut sen määrittävät. Se voi helpottaa sosiaalityöntekijää, mutta riskinä on, että perhetyö elää omaa elämäänsä ilman kiinnekohtia lastensuojeluprosessiin ja sen tavoitteisiin. Se voi olla poukkoilevaa tai se voi jatkua joko ongelmia tai riippuvuutta ylläpitävänä työnä sukupolvelta toiselle. Siihen ei nyky-yhteiskunnassa ole varaa.

7.2 Oman ja työyhteisön työn tutkiminen

Tutkin osittain aiempia asiakkaitani, mikä vaikutti sekä haastattelutilanteeseen että myös tuloksiin. Minuun saatettiin haastattelutilanteessa projisoida sekä henkilökohtaisia, että sosiaalityöntekijöihin yleensä liitettäviä piirteitä. Koska tähän tutkimukseen osallistuminen oli vapaaehtoista, voisi olettaa, että se karsi suurimman osan joko tutkijaan tai tutkimuksessa mukana oloon epäluuloisesti suhtautuneita henkilöitä. Koska haastateltavat olivat yhtä lukuun ottamatta naisia, on heidän saattanut olla helpompi kertoa asioistaan samaa sukupuolta olevalle haastattelijalle (esim. Innanen 2002, 38), vaikka hän onkin ollut viranomainen.

Haastattelunauhoja kuunnellessani minua hämmästytti se vaihtelevuus, joka äänen sävyissä, puheen rytmisissä ja sanavalinnoissani tuli esiin eri haastateltavien kohdalla. Minulle tuntemattomien haastateltavien kohdalla haastattelu sujui neutraalisti, mutta tuttujen kohdalla oli olennaisia eroja. Tarkemmin asiaa analysoitaessa saattoi huomata, että masentuneen vanhemman kohdalla puhuin hitaammalla tempolla ja matalammalla äänen sävyllä kuin vilkkaampien haastateltavien kohdalla. Silloin kun kyse oli asiakkaasta, jolla arvelin olevan vaikeuksia ymmärtää kysymyksiä, muutin niihin konkreettisempia sanoja, muodostin lyhyempiä lauseita ja käytin päälauseita. Ääntämykseni oli selkeämpää ja ”palautehyminää” oli enemmän. Jos tätä äänen muutosta tulkitsee myönteisesti, kyse on hiljaisesta tiedosta, jonka perusteella työntekijä automaattisesti muuntaa puheensa asiakkaan kanssa saman tyyppiseksi. Voidaan ajatella, että tulokset vääristyvät, koska sanan vaihtaminen kysymykseen muuttaa merkityssisältöä, mikä vaikuttaa vastaukseen ja kumulatiivisesti tutkimuksen luotettavuuteen. Toisaalta, jos haastateltava ei ymmärrä standardikysymystä, jättää hän vastaamatta, mikä sekin vääristää tuloksia. En havainnut litteroituja tekstejä tarkastellessani eroja vastausten pituuksissa neutraalisti ja persoonallisesti haastateltujen henkilöiden välillä.

Haastattelujen purussa tuntui siltä, kuin olisi ollut kuulemassa jotakin hyvin intiimiä puhetta. Arastutti ja mietitytti, tuleeko tutkimus olemaan sen arvoinen, että tunkeutuminen vieraiden ihmisten perhe-elämään tulee oikeutetuksi. Arvokkuudella tarkoitan tässä yhteydessä käytännön läheisyyttä ja merkitystä perhetyön kehittämisessä siten, että asiakkaan asema paranee ja hän tulee vielä paremmin kuulluksi. Minä näin, kuulin ja havaitsin tutkijana sellaisia asioita, joihin en sosiaalityöntekijänä ollut kiinnittänyt huomiota tai joita ei edes ollut tullut esille. Tällainen asia oli esimerkiksi erään haastateltavan masennuksen syvyys perhetyön alkuvaiheessa ja toisaalta henkinen kasvu vastuuta kantavaksi vanhemmaksi. Haastatteluissa näkyi perhetyön eteneminen ja hyvä jälki.

Mielessäni syntyi ajatus ihmisen kasvun prosessimaisuudesta, johon kyseisten perheiden kohdalla oli perhetyön lisäksi ollut todennäköisesti vaikuttamassa myös muita asioita. Perhetyön vaikutus ei pääty työntekijän työskentelyn loppumiseen, vaan asiakas kantaa työn muistoja mukanaan hyvin pitkälle tulevaisuuteen. Narratiivisen käsityksen mukaan perhetyön kuluessa syntyy vaihtoehtoinen tarina, joka alkaa elää perheen arjessa muuttuen edelleen tulevissa vuorovaikutussuhteissa (esim. Gilligan 2000, 8-11). Jos tämä tarina saa vahvistusta arjessa, voi se ylläpitää ja edelleen vahvistaa positiivista kehitystä.

Entisten työtovereiden haastattelu sujui helposti. Joissakin haastatteluissa sekä tutkija että perhetyöntekijä vihjailivat perheeseen liittyvästä arasta asiasta, mutta eivät kuitenkaan nostaneet sitä esiin. Jos haastattelijana olisi ollut joku muu henkilö, olisivat ehkä tällaiset asiat tulleet esille. Työntekijöiden haastattelujen litterointi nosti ihastuksen tunteita pintaan. Miten monelta kantilta he asioita pohtivatkaan. Sosiaalityöntekijät kertoivat avoimesti oppimiskokemuksistaan ja perhetyöntekijän puhetyyli oli mitä syvimmin asiakasta kunnioittava. Näitä asioita ei tule arjessa huomattua.

Tutkimukseen osallistuminen näytti toimivan myös työn kehittämisen välineenä sekä itse- että äänneen reflektoinnin kautta. Varsinkin työntekijöiden osalta se oli hyvinkin kriittistä pohdintaa siitä, mitä olisi voinut tehdä toisin. Havaitsin, että hyvän perheen tunnusmerkit, joita ovat yhteisöllisyys, yhteisvastuu, toisen kohtaaminen, välittäminen ja sosiaalistaminen, koskevat myös laadukasta ammatillista toimintaa.

Olisi mielenkiintoista tietää, mitä haastattelemilleni perheille kuuluu nyt, vuonna 2004. Yli kaksi vuotta on kulunut, ovatko perheet tarvinneet tänä aikana tukea vai onko voimaantuminen kestänyt? Työntekijöistä perhetyöntekijä ja sosiaalihoaja jatkavat entisissä tehtävissään tutkimuskunnassa, sosiaalityöntekijät ovat vaihtuneet jo useampaan kertaan ja yksi perhetyöntekijä on tullut lisää. Työ on muuttunut, samoin sen parissa olevat ihmiset. Tutkimukseni antoi kuvan perhetyön antamasta avusta vain muutaman vuoden periodilta. Sosiaalityössä näkökulma on pitemmällä, lasten aikuis-tumisessa ja jopa sukupolvien ketjuissa, minkä vuoksi tarvitaan pitkittäistutkimusta erilaisten perhetyön muotojen vaikutuksista. Tämä on erityisen tärkeää juuri nyt, koska perhetyöstä on tullut muoti-ilmio. Vaarana on sen käyttäminen kaikissa mahdollisissa tilanteissa, vaikka muita toimivampiakin ratkaisuja olisi olemassa.

7.3 Tulevaisuuden haasteet

Perhetyön käsitettä tulisi valtakunnallisesti täsmentää. Koska perhetyötä käytetään terminä kuvaamaan monenlaista perheiden kanssa toimimista, voisi se olla yläkäsite, jonka alla olisi muita kutakin toimintasuuntausta tarkemmin kuvaavia nimityksiä. Nimitysten tulisi olla niin selkeitä, että kaikki asianosaiset ymmärtäisivät niistä, mistä palvelussa on kysymys. Luopuisin ehkäisevän työn käsitteestä perhetyöstä puhuttaessa, koska silloin kun yhteiskunta puuttuu perheen elämään tarjoten palveluja, on jo havaittu jollakin tavoin arvioituna puutteita tai epäkohtia, joihin työmuodon avulla pyritään vaikuttamaan. Sen sijaan käyttäisin käsitettä varhaisen vaiheen perhetyö kuvaamaan työskentelyä perheiden kanssa siinä tilanteessa kun tarvitaan vain vähäistä apua ja tukea tai vain lyhyen aikaa. Silloin kun viranomaisilla tai läheisillä on huoli tai suuri huoli perheen tilanteesta voitaisiin käyttää joko näitä termejä (huolen tai vakavamman huolen perhetyö) tai termiä tukevampi perhetyö. Mikäli perhetyön tarkoituksena on arvioida joko perhetilannetta tai perheen tarvitsemia palveluja, voitaisiin puhua arvioivasta perhetyöstä.

Perhetyön eri muotojen suhde toisiinsa sekä niiden porrastus avun tarpeen mukaan edellyttäisi lisätutkimuksia. Niitä tarvittaisiin myös perhetyön pitkäaikaisvaikutusten selvittämiseksi. Se vaikuttaisi työn kehittämiseen, mikä on olennaisen tärkeää, jotta palvelu vastaisi parhaalla mahdollisella tavalla nykyajan moninaisiin ja alati muuttuviin tarpeisiin. Perhetyön sisällöllisenä haasteena on isien ja läheisverkostojen mukaan saaminen. Siihen suunnattua kokeilutoimintaa kannattaisi tukea.

Työmuodot vaativat vielä kehittämistä, jotta koko perhe voisi aidosti kokea saavansa niistä tukea. Erilaisia työskentelytapoja tulee kehittää myös niille perheille ja perheen jäsenille, jotka eivät hyödy nykyisen tyyppisistä toimintamalleista vaikkapa sen vuoksi, että perhetyö keskustelutyönä edellyttää jonkinasteista verbaalista kyvykkyyttä. Vieläkin luotetaan liikaa viranomaisiin, mutta jos viranomaiset ovat ainut resurssi, ei se riitä vastaamaan kaikkien tukea tarvitsevien kaikkiin tarpeisiin. Tarvitaan sukua, läheisiä, kansalaisjärjestöjä ja yksittäisten ihmisten mukana oloa, jotta elämän kokonaisuus tulisi katettua. Eri verkostojen yhteen saamisessa ja yhteisen mission löytämisessä on haastetta sosiaalityölle. Perhetyöntekijällä on tärkeää tehtävää verkoston yhtenä jäsenenä.

Sekä lasten että isien paikka ja sivullisuus ovat ajankohtaisia aiheita, joihin muutkin tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota. Miten saada perhetyöstä tai oikeammin sanottuna, perhetyön syyn poistamisesta koko perheen yhteinen työmaa, jossa työntekijät ovat apuna ja tukena? Tämä edellyttää perusteellista ja riittävän selkeää keskustelua perhetyön alkaessa, jotta kaikille perheenjäsenille lap-

sista aikuisiin muodostuisi oikea kuva työn aloittamisen syistä, tavoitteista ja sisällöistä. Tarvittaessa aloituksen voisi jakaa vaiheisiin, joissa olisi yksilökeskustelujen lisäksi tällä hetkellä lähes pelkästään käytössä oleva ryhmä- tai aikuiskeskustelu. Näin toimimalla myös lasten henkilökohtaisilla äänillä olisi mahdollisuus tulla entistä enemmän esille. Eihän perhetyötä työmuotona olisi ilman heitä.

Työ tulisi toteuttaa siten, että perheenjäsenten yksilöllisiin tarpeisiin vastattaisiin mahdollisimman hyvin. Käytännössä tämä voi olla ongelmallista etenkin yksilöllisyyttä koottaessa perhetason yhteiseksi hyväksi. Tilanne on kuin orkesterissa, jossa kyse on sekä jokaisen muusikon yksilöllisestä oppimisesta että koko orkesterin yhteen toimimisesta, jossa orkesterin yksittäisten jäsenten lisäksi kapellimestarilla on olennainen rooli. Onko sosiaalityöntekijä perhetyön kapellimestari, joka sovittaa perheenjäsenten kanssa tehtävän yksilötyön yhteen perhetyöksi?

En saanut tämän aineiston avulla vastausta siihen, miten perhetyö rytmittyy muiden tukimuotojen kanssa. Asian tutkiminen olisi tärkeää, jotta eri auttamistavat voitaisiin sovittaa toisiaan tukeviksi ja saada niistä optimaalinen hyöty asiakkaalle. Lastensuojelun eri vaiheissa (ehkäisevässä, varhaisessa puuttumisessa, korjaavassa työssä, sijaishuollossa ja jälkihuollossa) toteutettavasta perhetyöstä tulisi luoda palvelukokonaisuus, jossa eri osa-alueet sopivasti täydentäisivät ja tukisivat toisiaan samaan tapaan kuin vanhustenhuollossa, vammaispalveluissa tai vaikkapa jonkin erityisryhmän kuntoutuksessa. Kyseessä on vuosien työ, jossa ollaan vasta alussa. Mikäli tällaista määrittelyä ei tehdä, toteuttavat perhetyön eri toimijat koulutustahot mukaan lukien kuka mitään perhetyön nimikkeellä tapahtuvaa toimintaa, jossa perhe ja sen sisällä erityistä suojelua tarvitseva lapsi on vaarassa jäädä muiden seikkojen varjoon. Heterogeenistä ja monisyistä palvelujärjestelmää on vaikea hahmottaa ja sen koordinoiminen on äärimmäisen hankalaa, jopa mahdotonta.

Aion käydä tämän tutkimuksen tuloksia läpi haastateltujen työntekijöiden kanssa yhteiskeskusteluna. Toivon, että se toimii käytännön ja teorian vuoropuheluna, jossa kumpikin saa uusia oivalluksia ja kehittyy. Samalla punnitaan tutkimukseni merkitys käytännössä kuten realistisen arviointitutkimuksen perinteeseen kuuluu.

Aineistoja analysoidessani kysyin itseltäni, mikä yhteiskuntaamme vaivaa, kun tarvitaan perhetyöntekijä osoittamaan meille vanhemmille, yhdelle kerrallaan, että lapsemme toivovat meidän pelaavan palloa heidän kanssaan, lukevan kirjoja tai tekevän yhdessä arkiaskareita. Eikö se olisi sitä sosiaalista vaikuttamista, koko kansan tasolla tapahtuvaa ennalta ehkäisevää, asenteisiin ja käytännön

toimintatapoihin vaikuttavaa ehkäisevää työtä, joka voi olla merkittävää myös Suomen kansainvälisen kilpailukyvyn kannalta. Satsattaisiinhan sillä tuleviin, maamme kehittäviin ja hyvinvointiamme ylläpitäviin sukupolviin. Yhteisyys ja sosiaalistuminen ihmiseksi olla hyvinkin pieneltä tuntuvista asioista kiinni *”että rupes ymmärtämään ja näkemään, mitä tää tarkoittaa niinko pitemmällä ajalla.”*

LÄHTEET

Julkaistut lähteet

Aho, Päivi 1999. Haasteet ja asiantuntijuus sosiaalialan työssä. Sosiaalialan ammattien vuosikirja 1999. Porvoo: WSOY.

Antikainen, Ari 1996. Merkittävät oppimiskokemukset ja valtautuminen. Teoksessa Ari Antikainen & Hannu Huotelin toim. Oppiminen ja elämänhistoria. Aikuiskasvatuksen 37. vuosikirja. Kansainvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura. Helsinki, 251 – 296.

Arnkil, Tom Erik & Eriksson, Esa & Saikku, Peppi 1998. Huolen harmaa vyöhyke. dialogi 7, 7-11.

Bardy, Marjatta & Salmi, Minna & Heino, Tarja 2001. Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus STAKES-Raportteja 263. Saarijärvi: Gummerus.

Clarke, Alan 1999. Evaluation Research. An Introduction to Principles, Methods and Practice. London: Sage.

Euroopan sosiaalinen peruskirja. Sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädäntö 2004. Jyväskylä: Talentum, 370-371.

Fitsi, Kaija & Järvinen, Raija 1997. Laatu päiväkodissa. Henkilökunnan ammattitaito ja lapsen kokemukset kohtaamistilanteissa. Artikkelit. Laatusanommat 1/1997, 9-14.

Forsberg, Hannele 1998. Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta asiantuntijakulttuurista. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.

Forssén, Katja 2002. Pelkillä projekteilla ei syrjäytymistä poisteta. Sosiaalityöntekijä 1/02. 4-6.

Gilligan, Robbie 2000. Vaikeuksissa oleva nuori tarvitsee ”hyvän mielen areenoita”. Pelastakaa Lapset 5/2000, 8-11.

Granfelt, Riitta 1993. Psykososiaalinen orientaatio sosiaalityössä. Teoksessa Riitta Granfelt, Harri Jokiranta, & Synnöve Karvinen & Aila-Leena Matthies & Anneli Pohjola. Monisärmäinen sosiaalityö. Sosiaaliturvan Keskusliitto. Helsinki , 175-227.

Grönfors, Martti 1982. Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät. Porvoo: WSOY.

Heino, Tarja & Berg, Kristiina & Hurtig, Johanna 2000 Perhetyön ilo ja hämmennys. Lastensuojelun perhetyömuotojen esittelyä ja jäsenyksiä. Aiheita 14/2000. Helsinki: Stakes.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 1979. Teemahaastattelu. Toinen, muutettu painos. Helsinki: Gaudeamus.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hoffman, Lynn 1985. Perheterapia. Systeminen näkemys. Espoo: Weilin+Göös.

Hoikkala, Tommi 1996. Tukkimiestarzanin pojanpoika. Teoksessa Leena Suurpää & P Suurpää & Aaltoljärvi toim. Näin nuoret: näkökulmia nuoruuden kulttuureihin. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.

Hokkanen, Tiina 2002. ”Sitä eletään sitä eronneen perheen elämää.” Vanhempien ja lasten väliset suhteet. Teoksessa Anna Rönkä & Ulla Kinnunen. Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhelämä ja sen tukeminen. Jyväskylä: PS-kustannus, 119-140.

Hurtig, Johanna 1999. Huvitusta, hyvitystä vai hyödyllistä? Lastensuojelullisen perhekuntoutuksen arviointia. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 30. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.

Hurtig, Johanna 2003. Lasta suojelemassa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Acta Universitatis Lapponiensis 60. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.

- Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja 2000. Kohtalokas kolmio. Perhe, paha ja ammattilaiset. *Janus* 8 (3), 249-265.
- Huttunen, Jouko 1997. Isänä olemisen uudet suunnat. Hoiva-isiä, etä-isiä ja ero-isiä. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hyvärinen, Matti & Peltonen, Eeva & Vilkkö, Anni 1998. Johdanto. Teoksessa Matti Hyvärinen & Eeva Peltonen & Anni Vilkkö toim. *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäntutkimuksessa*. Tampere: Tammer-Paino, 7-25.
- Häggman-Laitila, Arja & Ruskomaa, Leena & Euramaa, Katri-Ina 2000. Varhaista tukea lapsiperheille. Kokemuksia Lapsiperhe-projektin perhetyöstä. Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Helsinki.
- Hämäläinen, Juha 1987. Laadullinen sosiaalitutkimus käytännössä. Johdatus laadullisen sosiaalitutkimuksen ”käsityötaitoon”. Kuopion yliopiston julkaisuja. yhteiskuntatieteet. Tilastot ja selvitykset 2/87.
- Innanen, Mikko 2001. Isyys ja äitiys nuorten kertomana – lukiolaisten tyttöjen ja poikien kirjoituksia. *LIKES Research Reports on Sport and Health* 130. Jyväskylä: Kopi-Jyvä.
- Itä-Suomen läänin peruspalvelujen tila 2003. Itä-Suomen lääninhallituksen julkaisuja 2004. Mikkelä: Itä-Suomen lääninhallitus.
- Jaakkola, Jouko 1994. Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa Jouko Jaakkola & Panu Pulma & Mirja Satka & Kyösti Urponen. *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Sosiaaliturvan Keskusliitto. Jyväskylä: Gummerus, 71-161.
- Jalava, Urpo & Virtanen, Petri 1995. Moniammatillinen projektitoiminta. Avain hyvinvointipalvelujen tulevaisuuteen. Tampere: Kirjayhtymä. Tammer-Paino.
- Jokinen, Arja 2000. Narratiivit muutostyön resurssina. Naisten kertomusten muotoutuminen turvakodissa käytävissä keskusteluissa. Teoksessa Arja Jokinen & Eero Suoninen toim. *Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta*. Jyväskylä: Vastapaino, 313-166.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 1993. Diskurssianalyysin aakkoset. Jyväskylä: Vastapaino. Gummerus.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi 1993. Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen. Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino. Jyväskylä: Gummerus, 75-108.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 1993. Diskursiivinen maailma. Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen. Diskurssianalyysin aakkoset. Jyväskylä: Vastapaino, Gummerus, 17-47.

Juhila, Kirsi 1993. Miten tarinasta tulee tosi? Faktuaalistamisstrategiat viranomaispuheessa. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen. Diskurssianalyysin aakkoset. Jyväskylä: Vastapaino. Gummerus, 151-188.

Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim) 2001. Eriarvoinen lapsuus. Helsinki: WSOY, 83-124.

Kadushin, Alfred & Kadushin, Goldie 1997. The Social Work Interview. A guide for human service professionals. 4. edition. New York: Columbia University Press.

Kaikko, Kirsi 1996. Perheterapia ja lastensuojelu: tuki vai osa kontrollia? Perheterapia 4 /1996, 38-45.

Kaikko, Kirsi 2000. Perhetyön ja sosiaalityön jännitteiset suhteet. Terve –Sos 2000 – messujulkaisu, (180-182). Lasten ja nuorten vuosituhat. Sosiaali- ja terveysalan koulutus- ja messutapahtuma 22.-24.05.2000. Stakes.

Kaikko, Kirsi 2004. Psykkisen ja sosiaalisen yhdistäminen perhekuntoutuksessa. Mielenterveys- ja päihdeongelmaisten lapsiperheiden perhekuntoutushanke Moppi. Loppuraportti. Nuorten Ystävät ry. Oulu: Multiprint Oy.

Kainlauri, Anne 1998. Kohtaaminen kotityön näyttämöllä. Teoksessa Riitta Haverinen & Leila Simonen & Irma Kiikkala. Kohtaamisia sosiaali- ja terveysalan areenoilla. Stakes. Raportteja 221. Jyväskylä: Gummerus, 182-198.

Kanaoja, Aulikki & Tutunen, Merja-Maaria 1996. Tähän suuntaan lastensuojelu. Aiheita 4. Helsinki: Stakes.

Karjalainen, Vappu 1998. ”Avattais sitä ovea täältä meiltäpäin...” – Työntekijöiden avauksia psykososiaalisen tuen kentässä. Teoksessa Riitta Haverinen & Simonen, Leila & Kiikkala Irma. Kohtaamisia sosiaali- ja terveysalan areenoilla. Stakes. Raportteja 221. Jyväskylä: Gummerus, 39 - 51.

Karvinen, Synnöve 1993. Metodisuus sosiaalityön ammatillisena perustana. Teoksessa Riitta Granfelt, Harri Jokiranta, & Synnöve Karvinen & Aila-Leena Matthies & Anneli Pohjola. Monisärmäinen sosiaalityö. Sosiaaliturvan Keskusliitto. Helsinki, 131-159.

Kettunen, Reetta & Kähäri-Wiik, Kaija & Vuori-Kemilä, Anne & Ihalainen, Jarmo 2002. Kuntoutumisen mahdollisuudet. Porvoo: WSOY.

Koski-Jännes, Anja & Jussila, Antti & Hänninen, Vilma 2000. Miten riippuvuus voitetaan. Keuruu: Otava.

Kuivakangas, Johanna 2002. Kuuluuko ääni, löytyykö keinot? Lähtökohtia lasten pahoinvoinnin takasteluun. Teoksessa Anna Rönkä, & Ulla Kinnunen. Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. PS-kustannus. Keuruu: Otava, 30-50.

Kuuskoski, Eeva 1997. ”Lastensuojelun lisääntyminen kertoo perheiden pahoinvoinnista”. Helsingin Sanomat 30.09.1997.

Kähkönen, Päivi 1999. Vanhemmuuden murtuminen. Lapsen huostaanotto sosiaalitoimen asiakirja-aineiston varassa. Lisensiaattitutkimus. Jyväskylän opetussosiaalikeskus. Jyväskylä.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 08.04.1983/361

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812

Laki sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtiosuudesta 3.8.1992/733

Lastensuojelulaki 5.8.1983/683

Lehtinen, Jarmo R. 1983. Asiakasohjautuva palvelujärjestelmä - käsitteistö ja empiirisiä sovellutuksia. Taloudellishallinnollinen tiedekunta., yrityksen taloustieteen ja yksityisoikeuden laitos. Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis, ser A vol 160.

Leppänen, Anneli & Nupponen, Ritva toim. 1987. Kodinhoitajan tehostettu perhetyö. Oppikirja. Mannerheimin Lastensuojeluliiton lapsiraportti A 51. Jyväskylä: Gummerus.

Lindqvist, Martti 2002. Paha, ymmärtämisen rajat ja auttajan varjo. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.). Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Keuruu: PS-kustannus, 168-190.

Lipsanen, Seija 1996. ”Jalkautetulla perhetyöllä voidaan vähentää huostaanottoja”. Lapsen Maailma 9/96, 20-21.

Maaniittu, Maisa 1998. Kohtaamisen ja vuorovaikutuksen lisääminen – tulevaisuuden suuntia sosiaalihuollon laatutyössä. Teoksessa Riitta Haverinen & Leila Simonen & Irma Kiikkala. Kohtaamia sosiaali- ja terveysalan areenoilla. Stakes Raportteja 221. Jyväskylä: Gummerus, 153-165.

Malinen, Vuokko 2001. Systeminen terapia ja masennus. Kuvaus Elsa Jonesin esitelmästä Perheterapiayhdistyksen syyspäivillä 15.-16.11.2001 Helsingissä. Suomen Perheterapiayhdistys ry:n jäsenkirje 4/2001, 5-10.

Munford, Robyn & Sanders, Jackie (12.03.2004 luettavissa nettisivuilla). Working effectively with families: Strengths-based work – the key to sustainable family well-being.

<http://sspsw.masney.ac.nz/pdf/workingwithfamilies.pdf>

Muuri, Anu 1998. Lastensuojelu 1998. Tilastoraportti 33/1999. Helsinki: Stakes.

Määttä, Paula 1999. Perhe asiantuntijana. Erityiskasvatuksen ja kuntoutuksen käytännöt. Opetus 2000. Atena Kustannus. Jyväskylä: Gummerus.

Narikka, Jouko 2000. Kuntoutus. Teoksessa Jouko Narikka toim. Sosiaali- ja terveyspalvelujen lainsäädäntö käytännössä. Helsinki: Tietosanoma, 232 –235.

Niemi, Helena 1999. Lukijalle. Teoksessa Helena Niemi toim. Alvarit auttavat. Ensi- ja turvakotien liiton Alvari-perhetyö 10 vuotta. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 22. Hämeenlinna: Karisto, 9-10.

Niemi, Helena 1999. Alvari-perhetyön vaativa prosessi. Teoksessa Helena Niemi toim. Alvarit auttavat. Ensi- ja turvakotien liiton Alvari-perhetyö 10 vuotta. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 22. Hämeenlinna: Karisto, 31-45.

Niemi, Helena 1999. Työntekijöiden kokemuksia. Teoksessa: Niemi, Helena toim. Alvarit auttavat. Ensi- ja turvakotien liiton Alvari-perhetyö 10 vuotta. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 22. Hämeenlinna: Karisto, 46-60.

Niemi, Helena 1999. Alvari-perhetyön tuloksia. Teoksessa Helena toim. Alvarit auttavat. Ensi- ja turvakotien liiton Alvari-perhetyö 10 vuotta. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 22. Hämeenlinna: Karisto, 61-83.

Nupponen, Ritva & Simonen, Leila 1983. Kodinhoitajan tehostettu perhetyö. Valtakunnallisen ko-keilun loppuraportti. Mannerheimin Lastensuojeluliiton loppuraportti A 41. Helsinki.

Nurminen, Kaija 2000. Hiljainen tieto hoitotyössä. Helsinki: Tammi.

Opas lastenneuvolatoiminnan järjestämiseksi kunnissa. Lastenneuvolatoiminnan asiantuntijatyöryhmän muistio. STM työryhmämuistioita 2003:7. Helsinki.

Oranen, Mikko 1997. ”Terapiapuheesta tekemiseen. Arkinen Toiminta arvoon lastensuojelun työmenetelmänä.” Esikko 1/1997, 20-22.

Pawson, Ray & Tilley, Nick 1997. Realistic Evaluation. London: SAGE.

Payne, Malcolm 1997. Modern social work theory. Second edition. London: Macmillan.

Perhehoitajalaki 3.4.1992/312

- Pietilä, Anna-Maija & Vehviläinen-Julkunen, Katri & Häggman-Laitila, Arja & Välimäki, Tarja 2000. Perhehoitotyö Lapsiperhe-projektissa. Haastattelututkimus lapsiperheiden saamasta varhaisesta tuesta. *Hoitotiede* 13 (4), 187-197.
- Pirttijärvi, Kaija 1993. Kodinhoitaja ammattiauttajana perheen keskellä. Teoksessa Anna Metteri & Pirkko-Liisa Rauhala. *Sosiaalialan töissä*. Stakes, Vastapaino. Tampere: Tammer-Paino, 71-76.
- Pohjola, Anneli 1993. Asiakas sosiaalityön määrittäjänä. Teoksessa Riitta Granfelt, Harri Jokiranta, & Synnöve Karvinen & Aila-Leena Matthies & Anneli Pohjola. *Monisärmäinen sosiaalityö*. Sosiaaliturvan Keskusliitto. Helsinki, 53-95.
- Pulkkinen, Lea 2002. Koti, koulu ja yksityinen elämänpiiri hyvän elämän ankkureina. Teoksessa: Anna Rönkä & Ulla Kinnunen toim. *Perhe ja vanhemmuus*. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. PS-kustannus. Otava. Keuruu, 14-29.
- Pulma, Panu 1994. Vaivaisten valtakunta. Teoksessa: Jaakkola, Jouko Pulma, Panu Satka, Mirja Urponen, Kyösti. *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva*. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Sosiaaliturvan Keskusliitto. Jyväskylä: Gummerus, 15-70.
- Puroila, Anna-Maija 2004. Kehittyvä perhetyö. Pohjois-Suomen Sosiaalialan Osaamiskeskus. Oulu: Oulun kaupungin painatuskeskus.
- Pylväs, Sirkka-Liisa 1997. Perhetukityöprosessin toteutuminen – tapaustutkimus kasvatustietoisuuden kehittymisestä. *Kasvatustieteen lisensiaattitutkimus*. Tampereen yliopisto.
- Rauhala, Pirkko-Liisa 1993. havaintoja sosiaalialan työstä. Teoksessa: Anna Metteri & Pirkko-Liisa Rauhala. *Sosiaalialan töissä*. Stakes. Tampere: Vastapaino, 9-27.
- Riikonen, Eero & Smith, Gregory Madan 1998. *Inspiraatio ja asiakastyö*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Robson, Colin 2001. *Käytännön arvioinnin perusteet*. Opas evaluaation tekijöille. Helsinki: Tammi.
- Rostila, Ilmari 2001. *Tavoitelähtöinen sosiaalityö*. Voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet. SoPhi 61. Jyväskylä: Kopijyvä.

Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla 2002. Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. PS-kustannus. Keuruu: Otava.

Rönkä, Anna & Viheräkoski, Johanna & Litsilä, Riikka & Poikkeus Anna-Maija 2002. Nuoret ja vanhemmat perhesuhteiden muutoksessa. Teoksessa: Anna Rönkä & Ulla Kinnunen. Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. Jyväskylä: PS-kustannus. 51-70.

Satka, Mirja 1994. Sosiaalinen työ peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi. Teoksessa: Jouko Jaakkola & Panu Pulma & Mirja Satka & Kyösti Urponen. Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Sosiaaliturvan Keskusliitto. Jyväskylä: Gummerus, 261-339.

Seppänen, Johanna 2002. Itsearviointi kehittämisen välineenä. Haastattelututkimus projektityöntekijöiden itsearviointia koskevista käsityksistä. Yhteiskuntapolitiikan pro gradu –tutkielma. Joensuu yliopisto.

Sierla, Jussi & Alpolo, Matti 1990. Erityislastenkodista nuoriso- ja perheasema Vanamoksi. Lastenkotien perhekeskeisen työn kehittämisprojekti Pohjois-Karjalassa vv. 1987 – 1990. Sosiaalihuollon raporttisarja 15/1990. Helsinki: Sosiaalihuollon keskuslaitos.

Smith, Margaret G. & Fong, Rowena 2004. The Children of Neglect. When no one cares. New York: Brunner-Routledge.

Sosiaali- ja terveydenhuollon tavoite- ja toimintaohjelma vuosille 2004 – 2007. Helsinki: STM.

Sosiaalihuoltolaki 17.9.1982/710

Sosiaalihuoltoasetus 29.6.1983/607

Sosiaalialan kehittämishanke. Toimeenpanosuunnitelma. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 2003:20. Helsinki: STM.

Suojanen, Ulla 1992. Toimintatutkimus koulutuksen ja ammatillisen kehittymisen välineenä. Loimaa: Loimaan Kirjapaino Oy.

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.

Suoninen, Eero 1993. Kielen käytön vaihtelevuuden analysoiminen. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen. Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino. Jyväskylä: Gummerus, 48-74.

Suoninen, Eero 1993. Mistä on perheenäidit tehty? Haastattelupuheen analyysi. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen. Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino. Jyväskylä: Gummerus, 111-150.

Taskinen, Sirpa 1998. Ihminen ihmistä hiertää. Teoksessa Riitta Haverinen & Leila Simonen & Irma Kiikkala. Kohtaamisia sosiaali- ja terveysalan areenoilla. Stakes. Raportteja 221. Jyväskylä: Gummerus, 166-179.

Tedre, Silva 1995. Julkinen auttaja yksityisessä kodissa. Teoksessa Leena Eräsaari & Raija Julkunen & Harriet Silius (toim.). Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Tampere: Vastapaino, 150-170.

Tuurala, Timo 1993. Lastensuojelusta perheiden tukemiseen. Perheiden palvelujen kehittämien Tampereen perhetukikeskuksissa. Suomen Kuntaliitto. Helsinki.

Tynjälä, Päivi 1999. Konstruktivistinen oppimiskäsitys ja asiantuntijuuden edellytysten rakentaminen koulutuksessa. Teoksessa Anneli Eteläpelto & Päivi Tynjälä. Oppiminen ja asiantuntijuus. Työelämän ja koulutuksen näkökulma. Juva: WSOY, 160-179.

Törrönen, Hannele 1998. Ehjänä perille. Kokemuksia lastensuojelun vauvatyön kehittämistä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisuja 18. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Vilkko, Anni 2000. Riittävästi koti. Janus 8 (3), 213-229.

Yleissopimus lapsen oikeuksista. YK 20.11.1989. Teoksessa Sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädäntö 2004. Jyväskylä: Gummerus, 400-405.

Yliruka, Laura 2001. Hiljainen tieto sosiaalityössä. FinSoc. Työpapereita 2/2000. Helsinki: Stakes.

Julkaisemattomat lähteet

Hurtig, Johanna 2002: Suojellaanko meillä lapsia? Luento ”Iloa lastensuojeluun” -seminaarissa 13.03.2002.

Kaikko, Kirsi 2001. Toimivia käytäntöjä luomassa. Lasten ja nuorten palvelujen järjestäminen Jy-ty-kunnissa. Moniste. Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Joensuun toimipiste.

Pölkki, Pirjo 2002: Lapsiperheiden kuormitusta purkamassa. Luento ”Iloa lastensuojeluun”-seminaarissa 13.03.2002. Kuopio

LIITE 1

PERHEILLE TEHTÄVÄN HAASTATTELUN RUNKO

A: TAUSTAKYSYMYKSET

1. **Haastateltava:** nainen/mies/lapsi
  2. **Perheen koko:**
työn alkaessa _____ aikuista ja _____ lasta
haastatteluhetkellä _____ aikuista ja _____ lasta
  3. **Perherakenne**
työn alkaessa _____ haastatteluhetkellä
    - a) yksinhuoltaja
    - b) avoliitto
    - c) avioliitto
    - d) muu
  4. **Aikuisten syntymävuosi :** _____ nainen _____ mies
  5. **Lasten syntymävuodet**
  6. **Mikäli uusperhe, edellä mainituista yhteisiä lapsia**
  7. **Aikuisten koulutus**
mies:
nainen:
  8. **Työtilanne perhetyön alkaessa/haastatteluhetkellä**
nainen _____ mies _____
    - a) työssä, kuinka kauan
    - b) työtön, mistä saakka
    - c) koulutuksessa
- työhistoriaa
9. **Perhetyö**
    - a) jatkuu edelleen
    - b) päättyi _____ kk sitten
päättymisen syy: tavoite saavutettiin _____
perhe ei halunnut jatkaa _____
muu syy, mikä _____

B: PERHETYÖN ALKU

10. Milloin perhetyötä tarjottiin?
11. Kuka sitä ehdotti?

12. Mikä oli perheenne tilanne silloin?

Käydään läpi kaikkien perheenjäsenten kuva koko perheestä ja jokaisesta jäsenestä erikseen suhteessa heille tärkeisiin elämän eri asioihin esim. lapset suhteessa kouluun.

13. Oliko teillä kokemusta muista auttajatahoista?

Jos oli, niin mistä ja kenellä perheenjäsenistä?

esim. mtk, a-klinikka, psykiatrinen pkl

14. Mikä oli perheenne vahvuus tuolloin?

tai mikä oli paras asia perheessänne tuolloin

C: TAVOITTEET**15. Mitä itse toivoitte siinä tilanteessa kun perhetyötä tarjottiin?**

Mitä mieltä olitte perhetyön tarpeesta kohdallanne?

Kuka oli eniten innostunut, kuka vastahakoisin

Mitä toivoitte perhetyöltä/perhetyöntekijältä

16. Kuultiinko toiveenne?

Miten se näkyi, että kuultiin/ei kuultu?

Eri perheenjäsenten toiveet ja käsitys muiden toiveista

17. Mitä ajattelitte ennen varsinaisen työn aloittamista pidettystä neuvottelusta?**C: PERHETYÖN KULKU****18. Mitä muistat perhetyöntekijän ensimmäisestä käynnistä?****19. Miten usein hän kävi?****20. Oliko käyntejä mielestäsi riittävästi?****21. Miten pitkään hän oli kerrallaan?****22. Oliko hänellä riittävästi aikaa sinulle ja perheellesi?****23. Mitä käyntien aikana tapahtui?****24. Oliko työntekijä helppo vai hankala tavoittaa esim. työpäivien sopimista varten?****25. Oliko perhetyöntekijälle helppo vai vaikea kertoa henkilökohtaisista asioista?**

(keskustelu sujui samalla tavalla kuin kenen muun kanssa tahansa/ ei aina tullut oikein juttuun)

26. Oliko sosiaalityöntekijälle helppo vai vaikea kertoa henkilökohtaisista asioista?

(kts. kys. 25 vaihtoehdot)

27. Missä tilanteessa tai milloin sinusta tuntui, että sinua kuunneltiin?

28. Muistuuko mieleesi jotain tapahtumaa/tilannetta, joka olisi erityisesti jäänyt mieleesi perhetyön ajalta?’

29. Mitä hyvää perhetyössä oli ?

30. Mitä asioita muuttaisit perhetyössä/sosiaalityöntekijän työssä?

D: PERHETYÖN PÄÄTTÄMINEN

31. Kenen aloitteesta perhetyö lopetettiin?

32. Tuntuiko sinusta, että sinua kuunneltiin tässä asiassa?

33. Mitä muistikuvia sinulla on päätöskeskustelusta?

**34. Jos ajattelet perhetyötä jälkikäteen, oliko siitä apua?
Kenelle oli eniten, kenelle vähiten (eri perheenjäsenet käydään läpi)**

E: NYKYTILA JA ARVIO AVUSTA

**35. Mikä on perheenne tilanne tällä hetkellä?
Eri perheenjäsenten tilanne: työ, opiskelu jne.**

36. Millä asialla on ollut eniten myönteistä vaikutusta perheessänne?

**37. Mikä merkitys perhetyöllä on ollut elämässänne?
(Mitä olisi, jos ei olisi ollut perhetyöntekijää+)**

38. ottaisitteko perhetyöntekijän uudelleen luoksenne?

- a) kyllä
- b) en
- c) en osaa sanoa

39. Onko jotakin, jonka tekisit toisin perhetyön aikana?

40. Mitä arvokasta näet menneessä?

41. Olisiko sinunsta tällä hetkellä melko helppo, vaikea vai erittäin vaikea ottaa yhteyttä perhetyöntekijään /sosiaalityöntekijään

42. Millaisessa tilanteessa neuvoisit naapuriasi/tuttavaasi ottamaan yhteyttä

- a) perhetyöntekijään
- b) sosiaalityöntekijään

43. Mikä muu kuin sosiaalitalo voisi eniten auttaa naapuriasi/tuttavaasi vaikeassa tilanteessa?

44. Mikä sinua on eniten auttanut, mikä perheenjäseniäsi?

45. Onko joku kysymys, jonka olet odottanut minun kysyvän?/Onko jotain, mitä pitäisi perhetyössä ottaa huomioon? Mikä ei vielä ole tullut esille.

46. Onko jotain, mitä haluat tuoda esille perhetyöstä?

KIITOS AVUSTASI !

LIITE 2**TYÖNTEKIJÖIDEN HAASTATTELUN RUNKO****A: TAUSTAKYSYMYKSET**

1. Haastateltava: a) perhetyöntekijä, b) sosiaalityöntekijä
2. Tehnyt perhetyötä ____ vuotta

B: PERHETYÖN ALKU

3. Miksi perhetyötä tarjottiin tälle perheelle?
4. Miten perhetyötä tarjottiin? (kuka tarjosi, kenelle perheessä tarjottiin)
5. Ketkä olivat läsnä ensimmäisessä asia koskevassa huoltosuunnitelmanneuvottelussa tai vastaavassa?

Oliko joku sellainen henkilö poissa, joka kuuluu perheen auttamispiiriin? (perheenjäsen, työntekijä)

6. Mitä mieltä perhe oli perhetyön tarpeesta kohdallaan?
(Kuka oli innostunut, kuka vastahakoinen?)
7. Miten perhetyön tavoitteet asetettiin?
8. Miten äidin/äitipuolen/isän/isäpuolen ajatukset huomioitiin?
9. Miten lasten ajatukset huomioitiin? (kukin lapsi erikseen kysyttynä)

C: PERHETYÖN KULKU

10. Mikä oli parasta perheessä tuolloin? (mikä oli perheen vahvuus)
11. Perhetyöntekijä: Mitä muistat ensimmäisestä käynnistäsi perheessä?
Sosiaalityöntekijä: Millaisin ajatuksin ”laitoit perhetyön alulle”? (mitä toivoit)
12. Miten usein perhetyöntekijä/sosiaalityöntekijä tapasi perhettä?
Mikä vaikutti käyntitiheyteen?
13. Mitä perhetyön kuluessa käytännössä tehtiin? Mitä käyntien aikana tapahtui?
14. Oliko työntekijä pääsääntöisesti
  - a) äidin/äitipuolen/isän tyttöystävän
  - b) isän/isäpuolen/äidin miesystävän
  - c) lasten, lapsen (kenen) _____ kanssa
  - d) koko perheen kanssa

Miten em. asia määräytyi?

15. Jäikö joku käynti/tapahtuma erityisesti mieleesi?
16. Miten työskentelyn kuluessa kunkin perheenjäsenen yksilölliset toiveet otettiin huomioon?
Miten perheen yhteiset toiveet tulivat esille?
17. Miten perhe perheenä suhtautui perhetyöhön ja miten eri perheenjäsenet suhtautuivat siihen?
18. Oliko sinulla mielestäsi riittävästi aikaa perheelle ja sen eri jäsenille?
Mistä se johtui?
Missä tilanteessa olisi pitänyt olla enemmän? Missä tilanteessa/vaiheessa vähempikin olisi riittänyt?
19. Missä tilanteessa sinusta tuntui, että tavoitit kunkin perheenjäsenen ajatuksellisesti?
Mitä hyviä hetkiä sinulla oli perheen kanssa?
20. Perhetyöntekijän ja sosiaalityöntekijän työnjako ja yhteistyön painopisteet tämän perheen kohdalla

D: ARVIOINTI

21. Oliko perheenjäsenten kanssa mielestäsi helppo vai vaikea puhua ja saada keskusteluyhteys?
22. Mitkä asiat tulivat keskusteluissa (perhetyöntekijä) sosiaalityöntekijän/(sosiaalityöntekijä) perhetyöntekijän kanssa esille tämän perheen työskentelyprosessin aikana?
23. Miten yhteistyöverkosto (viranomaiset, suku, kylä jne.) oli esillä?
24. Koitko vastoin käymisiä? Voisitko kertoa jostakin sellaisesta tarkemmin?
25. Päästiinkö tavoitteisiin kunkin perheenjäsenen kohdalla ja perheenä?
(erittele kunkin perheenjäsenen kohdalta erikseen)
26. Mikä merkitys perhetyöllä oli tälle perheelle ja sen eri jäsenille?
27. Aloittaisiko uudelleen perhetyön tämän perheen kohdalla?
28. Mitä tekisit toisin?

E: PERHETYÖN PÄÄTTÄMINEN

29. Kenen aloitteesta perhetyö lopetettiin?
30. Miten eri perheenjäsenten ja heille läheisten henkilöiden mielipide huomioitiin?
31. Mitä muistat päätöskeskustelusta?

32. Mitä opit? (perhetyössä tämän perheen kanssa)
33. Oliko joku kysymys, jota odotit tai joka tämän perheen kohdalla olisi ollut tärkeätä kysyä?
34. Mitä muuta haluaisit sanoa?

Kiitos avustasi!

LIITE 3

HAASTATTELULUPA

Annan luvan YTM Kirsi Kaikolle haastatella sekä perhetyöntekijää että sosiaalityöntekijää perheemme kanssa tehdystä perhetyöstä.
Haastattelu liittyy lastensuojelun perhetyön tutkimukseen.

xxxxxx:llä _____ . _____ .2001

_____
Vanhempien nimet

LIITE 4

AINEISTON PURKAMISESSA KÄYTETYT MERKIT

Litterointi on tehty karkealla tasolla, koska aineisto analysoidaan tarinana, kertomuksena eräästä työprosessista.

Aineistoa purettaessa on käytetty seuraavia erikoismerkkejä:

(.)	lyhyt tauko
(..)	pitkä tauko
[	päällekkäisyyden alkukohta
]	päällekkäisyyden loppukohta
=	tauon puuttuminen puheen välillä
><	merkkien välisellä alueella puhutaan hiljaa
äänekäs	äänekkäästi sanottu kohta
per-	kesken jäänyt sana tai lause
heh heh	nauru
(epävarma)	nauhalla epäselvästi kuuluva kohta
(??)	sana tai puheen jakso, josta ei ole saatu selvää
(( ))	kaksoissulkeissa tutkijan huomautus
Hva	haastateltava
Tja	tutkija

LIITE 5

AINEISTOA KUVAAVAT TAULUKOT

Taulukko 1. Haastateltujen perheiden vanhempien ikä

/ikä	alle 20-vuotta	20 – 30 vuotta	30 – 40 vuotta	yli 40 vuotta	yhteensä
naiset					
* perhetyön aikana	2	5	2	0	9
* haastatteluhetkellä	0	5	4	0	9
miehet					
* perhetyön aikana	1	4	1	0	6
* haastatteluhetkellä	0	4	1	1	6*

- ne isät, joista tieto saatu

Taulukko 2. Lasten lukumäärä perhetyön alkaessa ja haastatteluhetkellä

Lasten määrä / perhe	perhetyön alkaessa	haastatteluhetkellä
1	3	2
2	3	4
3	1	1
4 tai enemmän	2	2
yhteensä perheitä	9	9

Taulukko 3. Lasten ikä

Ikä	perhetyön aikana	haastatteluhetkellä
0-3 vuotta	9	6
3-6 vuotta	9	9
7-12 vuotta	5	7
yli 12 vuotta *	0	1
Yhteensä lapsia	23	23

* vanhin lapsista yläasteella

Perhetyön aikana syntyi kaksi lasta.

Taulukko 4. Vanhempien koulutus

Koulutus	Äiti	Isä	yhteensä
ei koulutusta	0	0	0
peruskoulu	7	6 **	13
kouluaste *	2	1	3
opisto-/amk	0	0	0
muu	0	0	0
yhteensä	9	7	16

* kahdella oli jäänyt ammattikoulu kesken, joten heidän koulutuksensa on peruskoulu

** yhdellä isällä on todistus oppivelvollisuuden suorittamisesta

Käytetty termiä ”isä” ja ”äiti”. Vain yhdessä perheessä oli perhetyön aikana sekä lapsia kummankin puolison aiemmasta suhteesta että yhdessä olon aikana syntyneitä.

Taulukko 5. Vanhempien työssäkäynti

työssäkäynti	äiti perhetyön aikana	äiti haastatteluhetkellä	isä perhetyön aikana	isä haastatteluhetkellä
työssä	1	2	3	3
työtön	3	3	1	2
opiskelee	1	0	0	0
äitiysloma/hoitovapaa	3	4	0	0
työ- ja työttömyysjaksot vaihtelevat	1	0	1	0
yhteensä	9	9	1	6

Kolmella vanhemmalla ei ole koskaan ollut työpaikkaa. He olivat iältään 22-24-vuotiaita.

LIITE 6

TUTKIMUSAINEISTON ANALYYSI POLKU

teemat	tutkimuskysymykset	mittari / indikaattori	tulokset
Lastensuojelun perhetyön kuntoutumista tukevat elementit	miten	perheen kysymykset 19, 20, 21, 23	konkreettinen apu
	miksi	perheen: - kysymysten 15,16 , 20,22, 25, 26, 27, 32 ja 42 vertailu - kysymys 29, 30, 34, 37 työntekijöiden kysymysten 3, 7, 16, 28, 22	kohtaaminen avoimuus perheen kunnioittaminen selkeys
	millaisissa perheissä	- perheen taustatiedot (ikä jne) - perheen tilanne - perhettä kuvaavat sanat ja lauseet	ei perheissä, joissa vaikeudet kielletään tai ”sit-ku”-perheissä
	missä tilanteissa	- perheen kysymykset 12, 14, 15, 23, 34, 37, 45-46 - työntekijöiden kysym: 17, 19, 24, 25, 27, 29, 33	- elämänmuutokset - lasten hyvinvointi - tuen/avun tarve - tukevan, ulkopuolisen aikuissuhteen tarve
	miten rytmitettyinä	- perhetyön tavoite kullakin jaksolla - muut auttamismuodot - työnjako, verkostojen hyödyntäminen	- ei tullut aineistosta suoraan esille rytmityksen suhde muihin tukimuotoihin - selkeästi erillisinä jaksoina, joissa kussakin omat tavoitteet, alku ja loppu
muuta	työntekijän valmiudet	- avoin kysymys	- kokenut, elämää nähnyt (ei ihan nuori), lapsista pitävä, kuunteleva, keskustelutaitoinen